

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича

Віталій Докаш

СОЦІОЛОГІЯ РЕЛІГІЇ

Навчальний посібник

Чернівці
Чернівецький національний університет
2010

УДК 316.74:2(075.8)
ББК Э 210.1.я73
Д 63

*Друкується за ухвалою вченої ради
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича
(протокол № 8 від 28.10.2010 року)*

Рецензенти:

Доктор філософських наук, професор **Арістова А.В.**
Доктор соціологічних наук, професор **Пірен М.І.**
Доктор філософських наук, професор **Филипович Л.О.**

Докаш Віталій Іванович

Д 63 Соціологія релігії : навч. посібник / В.І.Докаш. – Чернівці: Чернівецький
нац. ун-т, 2010. – 254 с.
ISBN

У навчальному посібнику подається теоретичний матеріал до курсу, теми та плани лекцій і семінарських занять, питання для самостійного опрацювання, індивідуальні навчально-дослідні завдання з врахуванням кредитно-модульної системи навчання. Пропонується перелік тем рефератів, контрольні і підсумкові питання, зразки тестів. Посібник розрахований на викладачів, студентів вищих навчальних закладів та всіх, хто цікавиться проблемами, вивченням яких займається соціологія.

УДК 316.74:2 (075.8)
ББК Э 210.1. я 73

ISBN 978-966-423-

© Чернівецький національний
університет, 2010
© Докаш В.І., 2010

Навчальне видання

Віталій Іванович Докаш

СОЦІОЛОГІЯ РЕЛІГІЇ
Навчальний посібник

За авторською редакцією

Відповідальний за випуск **Балух В.О.**

Комп'ютерний набір **Киф'юк В.В.**
Верстка та дизайн **Захарук П.В.**

Передмова	4
Структура іспитового кредиту	9
Розділ I. Конспект лекцій та методичні вказівки до курсу	10
Модуль 1. Релігія як суспільний феномен	10
Тема 1. Соціологія релігії як галузь наукового знання.....	10
Тема 2. Історія виникнення та розвитку соціології релігії.....	20
Тема 3. Релігія як предмет соціологічного аналізу.....	35
Тема 4. Суспільно-функціональний характер релігії.....	53
Модуль 2. Суспільна природа релігії	72
Тема 5. Релігія та основні соціальні інститути суспільства.....	72
Тема 6. Складові компоненти релігійності.....	82
Тема 7. Соціологічні виміри свободи совісті, свободи релігії та церкви.....	96
Тема 8. Соціологічний аналіз релігії та релігійності в сучасному суспільстві.....	107
Тема 9. Соціологічне осмислення релігійного життя в Україні.....	120
Розділ II. Завдання для модульного контролю	137
Додатки	157
Термінологічний словник	242

Передмова

Релігія є складним, багаторівневим, духовним утворенням та явищем суспільного життя у всьому багатоманіті його функціональності в різних умовах суспільного і духовного буття. В той же час вона є соціально-історичним явищем, світоглядним і культурним феноменом, формою суспільної свідомості та ідеології.

Відповідно вивчення цього феномену відбувається в межах різних наукових дисциплін, напрямів та шкіл. Релігія є предметом вивчення й соціології релігії. Соціологія релігії будучи специфічною галуззю загально-соціологічного знання, а є також структурним розділом релігієзнавства, тісно пов'язана з філософією, історією, психологією, феноменологією релігії, теологією.

Предметне поле соціології релігії складає комплекс проблем, базовими серед яких є релігія і суспільство в їх взаємозв'язку і взаємообумовленості. Соціологія релігії вивчає соціальні детермінанти, що викликали релігію до життя, закономірності та специфіку виникнення, генезис і функціонування як важливого і невід'ємного структурного компонента суспільства. Вона досліджує елементи релігійного комплексу, його функції, роль та місце в системі соціум; сутність, рівень, характер впливу релігії на особистість, культуру, соціальні системи; форми, наслідки їх взаємодії та зв'язку.

Соціологія релігії є галузевою соціологією та однією з релігієзнавчих наук. Як наукова дисципліна, вона функціонує в контексті соціологічного знання й інших наук про релігію. Перебуваючи на межі соціології, теології, релігієзнавства, вона враховує суспільну значущість і різноманітність релігійної проблематики, в тому числі й те, чи може бути релігія предметом наукового дослідження. Релігія як предмет соціологічного аналізу – це сукупність структур суспільства, соціальних зв'язків і відносин щодо релігійного феномену. Таким чином, соціологія релігії вивчає ті моменти соціальної дійсності, які можна вимірювати, спостерігати, фіксувати,

Х

Храм – сакральна споруда дня відправлення культу (у християн – собор, церква, костюл, кірха; в ісламі – мечеть; в іудаїзмі – синагога)

Християнство – найчисленніша світова релігія, що виникла у I ст. н. е. в східних провінціях Римської імперії

Ц

Церква (гр. *kyriake* – Господній дім) – релігійна організація зі складними, централізованими та ієрархізованими стосунками між священиками і віруючими, що виробляє, зберігає, передає релігійну інформацію, організовує та координує релігійну діяльність і контролює поведінку віруючих

Секуляризація – процес ослаблення впливу релігії як способу мислення і життя і одночасно ослаблення впливу церкви як суспільно-політичної сили

Секулярний (лат. *seacularis* – мирський, світський) – вивільнений від релігійного, сакрального. Стосується різних сфер суспільних відносин і особистого життя, свідомості, діяльності і поведінки людини

Собор – 1) кафедральний чи головний храм міста, де здійснюють богослужіння особи вищої духовної ієрархії; 2) зібрання представників певної чи кількох церков для обговорення і вирішення питань віровчення, внутрішнього устрою і дисципліни, моральної поведінки членів церкви

Соціологія релігії – розділ релігієзнавства, що вивчає суспільні основи релігії, її місце, функції й роль у суспільній системі, вплив релігії на інші елементи цієї системи й специфіку зворотного впливу на релігію певного суспільства

Т

Теократія (гр. *theos* – Бог і *kratos* – влада) – форма державного правління, за якої політична влада належить главі церкви, духовенству. Приклад: держава Ватикан

Теологія (гр. *theos* – Бог і *logos* – вчення) – систематизований виклад релігійного вчення про Бога; сукупність вироблених певною релігією доказів істинності власних догм, правил і норм життя духовенства і віруючих, боговстановленості віровчення і церкви. Інша назва – богослов'я

Ф

Феноменологія релігії – розділ релігієзнавства, що досліджує розуміння смислу релігійного вираження конкретної людини на основі її інтуїції, особистих відчуттів і бачення

Функція релігії (лат. *functio* – виконання, звершення) – коло діяльності, призначення релігії щодо людини і суспільства в цілому

підтверджувати чи заперечувати. Базовими компонентами соціології релігії є каузальний, структурно-функціональний, інституційний, конкретно-соціологічний підходи.

Як суспільно-історичне утворення, один з найважливіших соціальних інститутів, релігія може і повинна аналізуватись з точки зору науки. Сучасне наукове розуміння релігії особливо актуальне для України, оскільки питання релігійного життя тісно пов'язані з політичними процесами, культурою, освітою. Для студентів, які навчаються за спеціальністю „соціологія”, вивчення курсу „Соціологія релігії” є необхідною складовою не тільки професійної підготовки, але й сприятиме формуванню їх громадянської свідомості та позиції.

Мета вивчення курсу – надати студентам знання про специфіку соціологічного вивчення феномену релігії та аналізу релігійності, як сутнісного стану світосприйняття людини; сформувати вміння орієнтуватись в результатах соціального вивчення релігії як соціокультурного явища та вироблення навиків використання соціологічних методів у практичній і дослідницькій роботі.

Для реалізації поставленої мети необхідно вирішити **наступні завдання:**

– сформуванню уявлення про концептуальні підходи, які склались в соціології у сфері вивчення релігії як соціального інституту суспільства, важливої сфери життєдіяльності сучасної людини;

– ознайомитись з роботами класиків та ідеями провідних вчених в галузі соціології щодо формування, розвитку та функціонування феномену релігії і стану релігійності в суспільстві;

– виробити у студентів вміння та навички застосування методів соціологічного аналізу релігії та релігійності в сучасних умовах трансформації соціальних процесів в Україні.

Для дослідження феномену релігії соціологія використовує такі **основні категорії:** релігія, релігійність, релігійна віра,

релігійна свідомість, емоції, почуття, настрої, досвід, сакралізація, соціальні функції, соціальні процеси, соціально-релігійні відносини, секуляризація, мораль, релігійний культ, релігійні організації, соціальні механізми, доброчинність та ін.

Методи викладу та засвоєння матеріалу – лекції та семінарські заняття, проблемні диспути, написання рефератів, тематичних есе, контрольних робіт, виконання творчих та тестових завдань.

Критерії оцінювання знань:

– **оцінка „відмінно”, А 90-100:** студент демонструє глибоке розуміння теоретичних проблем курсу соціології релігії, вільне володіння категоріальним апаратом, обізнаність з роботами класиків соціології релігії; виявляє навички застосування методів соціологічного аналізу феномену релігії і релігійності, аргументованого викладу власної точки зору на проблеми релігійного життя в сучасному українському суспільстві;

– **оцінка „добре”, В 82-89:** студент загалом володіє знаннями щодо теоретичних проблем соціології релігії, знайомий з роботами класиків соціології релігії, в основному володіє категоріальним апаратом курсу, але виявляє певні труднощі їх аналізу та застосування теоретичних знань при характеристиці конкретних процесів релігійного життя в Україні;

– **оцінка „добре”, С 75-81:** студент виявляє знання щодо основних теоретичних проблем курсу, ідей класиків психології та соціології релігії, але виявляє труднощі при переході від питань відтворюючого характеру до завдань з використанням навиків типології, систематизації, порівняння.

– **оцінка „задовільно”, D 69-74:** студент виявляє недостатні знання щодо основних проблем соціології релігії, поверхневу обізнаність з першоджерелами, труднощі у застосуванні теоретичних знань при аналізі практичних проблем.

– **оцінка „задовільно”, E 60-68:** студент володіє поверхневими знаннями щодо теоретичних засад соціологічного вивчення релігії

С

Сакралізація – широке залучення в сферу релігійного впливу і санкціонування різноманітних соціальних відносин і форм суспільної та індивідуальної свідомості

Сакральне (лат. *sacer* – священний) – наділене Божою благодаттю, релігійно санкціоноване. Такими є таїнства, церква, священнослужителі, речі і дії, що належать до релігійного культу

Світоглядна функція релігії – здатність релігії формувати у віруючої людини систему поглядів і уявлень, які виражають її ставлення до різних предметів і явищ дійсності, життєву позицію, ціннісні орієнтації, тобто релігійний світогляд загалом

Свобода – здатність людини діяти (чи не діяти) з власної волі

Свобода в релігії – міра свободи, яку допускає певна конфесія для своїх прибічників у віросповідній практиці, тлумаченні певних положень кодифікованого віровчення

Свобода віросповідання – свобода вибору особистістю релігійного світогляду, тобто її здатність до релігійного самовизначення, й самореалізація у вибраній релігійній сфері

Свобода релігії – незалежне функціонування релігійних течій, рухів та їхніх інституцій, а також правові, суспільно-політичні, економічні можливості та гарантії для вільного релігійного самовизначення й самореалізації особистості

Свобода совісті – це право мати, приймати і змінювати релігію або переконання за своїм вибором і свободу одноособово чи разом з іншими сповідувати будь-яку релігію або несповідувати ніякої, відправляти релігійні культу, відкрито виражати і вільно поширювати свої релігійні або атеїстичні переконання

Свобода церкви – ступінь автономності, незалежності внутрішнього устрою, структури управління певного релігійного об'єднання, його правовий статус і можливості виконання ним поставлених завдань

Секта (лат. *seco* – розділяти або лат. *sehta* – вчення, напрям) – релігійне об'єднання, що відокремилася від панівного в країні релігійного напрямку і конфліктує з ним

принципів, правил і ролей

Релігійна свідомість – система (сукупність) релігійних ідей, понять, принципів, міркувань, аргументів, концепцій, сенсом яких є здебільшого віра у надприродне

Релігійна толерантність – характер взаємовідносин представників різних конфесій, який базується на принципах взаємоповаги та свідомої відмови від зверхності, ущемлення прав і приниження гідності один одного

Релігійне вільнодумство – форма критичного релігієзнавства, антирелігійна течія суспільної думки, що еволюціонувала від буденної антирелігійної свідомості, здорового глузду до завершенної, теоретично обґрунтованої форми із залученням різних галузей науки

Релігійний ритуал – особливі дії релігійного характеру (молитви, таїнства, жертвопринесення) за допомогою яких релігійна людина звертається до божества

Релігійні відносини – складова соціальних відносин, що формується під впливом інституту релігії в процесі релігійної діяльності людей у відповідності з їх релігійною свідомістю.

Релігійність – 1. сукупність певних ознак, притаманних людині та соціальним групам, які проявляються у вірі і поклонінні надприродному; 2. Характеристика свідомості поведінки окремих людей, їх груп і спільнот які вірять у надприродне та поклоняються йому. Характеризується ступінню (як релігія впливає на окрему людину та соціальну групу), рівнем (співвідношення релігійного та нерелігійного населення у певному регіоні), характером релігійності (вияв специфіки і відмінності тих чи інших релігійних конфесій від соціальних груп)

Релігія – комплекс вірувань і практичних дій за допомогою яких люди спілкуються чи роблять спробу спікуватися з реальністю, що лежить за межами земних відносин, людського досвіду

та релігійності населення, загальними уявленнями про релігійні процеси в сучасному українському суспільстві і в світі, недостатньо обізнаний з працями класиків соціології релігії;

– **оцінка „незадовільно”, FX 35-59:** студент виявляє труднощі у використанні категоріального апарату соціології релігії, відсутність систематизованих знань про теоретичні засади соціологічного вивчення релігії, поверхневу обізнаність з роботами класиків соціології релігії, відсутність навиків наукового аналізу релігійних процесів в Україні.

– **оцінка „незадовільно”, F 0-34:** висвітлення студентом проблем соціології релігії відбувається на рівні побутового мислення, мовлення та власного емпіричного досвіду.

Компетенції

Після засвоєння курсу студент повинен:

Знати:

- специфіку соціології релігії як складової галузевої соціології та її місця серед інших наук;
- основні категорії соціології релігії та особливості соціологічного підходу до типології релігії;
- як формувалася соціологія релігії;
- основні складові релігійності, специфіку релігійних відносин, суспільні форми організації релігії;
- як працюють правові механізми забезпечення свободи совісті;
- форми прояву процесів секуляризації та тенденції змін релігійності;
- стан релігійних процесів в Україні.

Розуміти:

- чим відрізняється предмет та об’єкт соціології релігії від соціології;
- в чому полягає специфіка класифікації релігії;
- яка соціальна природа релігії та її суспільно-функціональна структура;

- специфіку релігійних відносин та їх проблемний характер;
- як функціонує релігія як суспільний інститут;
- чим викликані процеси секуляризації та зміни релігійності;
- яку роль виконує релігія як етнічний ідентифікатор.

Вміти:

- визначати предмет та об'єкт соціології релігії;
- давати визначення основних понять;
- проводити типологію та класифікацію релігії;
- застосовувати соціологічні методи для дослідження феномену релігії;
- давати характеристику соціальним функціям релігії;
- визначати моральний потенціал релігії та її вплив на духовні процеси в суспільстві;
- аналізувати суспільну природу релігії та форми її вияву;
- орієнтуватися в законодавчих актах, які гарантують свободу совісті релігії та переконань;
- проводити соціологічний аналіз релігії та релігійності, осмислення релігійного життя в Україні.

(зборами кардиналів) на все життя. У церковній реєстрації є 265 пап

Парафія – у православ'ї, католицизмі первинна територіально-адміністративна одиниця церкви

Патріарх (гр. *patriarches* – праотець, родоначальник) – найвищий духовний сан, глава церкви. В Україні сан патріарха мають предстоятелі Української православної церкви Київського патріархату, Української автокефальної православної церкви та Української греко-католицької церкви

Православ'я – один із трьох основних напрямів у християнстві, що сформувався на території Візантії й став самостійним офіційно після розколу 1054 р.

Протестантизм – третій, поряд із православ'ям і католицизмом, напрям у християнстві, виникнення якого пов'язано з Реформацією

Психологія релігії – розділ релігієзнавства, що досліджує психологічні закономірності виникнення, розвитку й функціонування релігійного феномена на індивідуальному, груповому й суспільному рівнях; зміст, структуру, спрямованість релігійних вірувань, уявлень, переживань тощо; їх місце і роль у релігійному комплексі та вплив на нерелігійні сфери життя конкретних індивідів, соціальних груп, суспільства загалом

Р

Регулятивна функція релігії – здатність релігії через систему норм, цінностей, примусів, установок, канонів, інститутів управляти поведінкою, вчинками віруючих, діяльністю релігійних організацій, формувати та коригувати міжособистісні стосунки

Релігієзнавство – галузь гуманітарних знань, спрямована на осягнення сутності, закономірностей походження й функціонування релігії на різних етапах розвитку культури (суспільства, соціальної групи, особи)

Релігійна організація – об'єднання послідовників певного віросповідання, цілісність і єдність якого забезпечується змістом віровчення, культом, системою організаційних

існували в минулому

Молитва – вербальне (словесне) звернення людини до об'єкта своєї віри (Бога, святих тощо) із проханням усіляких благ, заступництва, відвернення зла; суттєвий елемент культу розвинутих релігій

Монастир (гр. *monasterion* – місце, житло усамітнених) – громада ченців, які об'єдналися на основі спільних релігійних поглядів, ідеалів для спільного мешкання відповідно до певних правил і норм, установлених церквою і зафіксованих у певних статутах

Мулла (араб. *маула* – пан, володар) – найнижчий сан служителя культу в ісламі

Муфтії (араб. *муфті* – той, хто визначає) – найвища духовна особа мусульман-сунітів, знавець шаріату

Мухамед (Мухамад, Магомет, бл. 570–632 рр.) – засновник ісламу, „посланець Аллаха”, головний і останній пророк істинної віри

Н

Неорелігії – синкретичні й універсальні утворення, що поєднують у собі як елементи багатьох існуючих релігій, так і ідеї теософії, антропософії, сучасні філософські й богословські доктрини, астрологію й окультизм, біоенергетику й екстрасенсоріку, містичну уфологію тощо

Нунцій (лат. *nuntius* – вісник) – постійний дипломатичний представник (посол) Апостольської Столиці в державі, з якою та підтримує дипломатичні відносини

П

Папа римський (гр. *papas*, лат. *papa* – батько, наставник, вихователь) – глава католицької церкви і верховний правитель держави-міста Ватикан. Повний титул Папи: Єпископ Риму, намісник Ісуса Христа, намісник князя апостолів, верховний понтифік Вселенської церкви, патріарх Заходу, примас Італії, архієпископ і митрополит Римської провінції, монарх, монарх держави-міста Ватикан, раб рабів Божих. Обирається конклавом

СТРУКТУРА ІСПИТОВОГО КРЕДИТУ КУРСУ

№ п/п	Назва теми	Лекції	Семинари	Самостійна робота
Модуль I Релігія як суспільний феномен				
1.	Соціологія релігії як галузь наукового знання	2	1	6
2.	Історія виникнення та розвитку соціології релігії	2		6
3.	Релігія як предмет соціологічного аналізу	2	2	8
4.	Суспільно-функціональний характер релігії	4	2	8
Модуль II Суспільна природа релігії				
5.	Релігія та основні соціальні інститути суспільства	2		8
6.	Складові компоненти релігійності	2	2	8
7.	Соціологічні виміри свободи совісті, свободи релігії та церкви	4	2	8
8.	Соціологічний аналіз релігії та релігійності в сучасному суспільстві	4	2	8
9.	Соціологічне осмислення релігійного життя в Україні	4	2	9
	Всього:	26	13	69

РОЗДІЛ I

КОНСПЕКТ ЛЕКЦІЙ ТА МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ
ДО КУРСУ

Модуль I. РЕЛІГІЯ ЯК СУСПІЛЬНИЙ ФЕНОМЕН

Тема 1. СОЦІОЛОГІЯ РЕЛІГІЇ ЯК ГАЛУЗЬ НАУКОВОГО ЗНАННЯ

План

1. Предмет та об'єкт соціології релігії.
2. Соціологія релігії як теорія середнього рівня.
3. Методи та принципи дослідження соціології релігії.
4. Соціологія в системі інших наук.

Ключові поняття: релігія, релігійний комплекс, соціум, соціальні системи, соціальні зв'язки соціальні відносини, релігійний досвід, релігійна діяльність, релігійні відносини.

Соціологія релігії – наука, що вивчає релігію як суспільний феномен у різноманітних його аспектах. Вона також вивчає взаємодію релігії із суспільством та різними елементами суспільного життя, її місце в суспільній системі, соціальні функції релігії. Специфіка предмету соціології релігії: 1) зіткнення емпіричної науки, філософії, релігієзнавства та теології; 2) вивчення релігії як соціального феномену, тобто дослідження соціальної поведінки людини (індивідів та групи): як утворюються і функціонують релігійні громади і інститути; що є причинами їх розвитку чи зникнення; які відносини між релігійними громадами та чому виникають міжконфесійні конфлікти; що лежить в основі ритуальних дій. Релігія як

Л

Легітимація (лат. *legitimus* – законний) – визначення або підтвердження законності якогось права чи повноваження

Легітимізуюча функція релігії – здатність релігії виховувати у віруючих шанобливе ставлення до певних суспільних норм поведінки як до продукту Божого промыслу, а не суспільного розвитку

Літургія (гр. *litos* – загальний, *ergou* – справа) – обідня, найголовніше християнське богослужіння, що проводиться у всіх християнських віросповіданнях. Обов'язковим елементом усіх літургій є таїнство причастя (євхаристія)

М

Магія (гр. *mageia*, лат. *magia* – чаклунство) – сукупність уявлень і обрядів, в основу яких покладено віру в таємничі сили, з допомогою яких шляхом певних символічних дій можна здійснювати вплив на людей, предметний світ чи хід подій

Мечеть (араб. *масджид* – місце поклоніння) – релігійно-культурна споруда, храм у мусульман

Митрополит (гр. *metropolitēs*, букв. – людина з головного міста) – у церквах із патріаршою системою управління – другий після патріарха чин у церковній ієрархії

Місії – 1. Конфесійні товариства, завданням яких є розповсюдження інформації про релігійний напрям, його діяльність, що є певною формою місіонерства. 2. Осідок місіонерства, де розташовані їхні культові споруди, гуртожитки для ченців, школи-інтернати, медичні заклади

Місіонерська діяльність (від лат. *missio* – віддалене доручення) – різноманітні форми поширення релігійними організаціями свого віровчення. Як форма релігійної діяльності реалізується через проповідництво, лекції, розповсюдження літератури, добродійництво

Міф (гр. *mythos* – розповідь, переказ, оповідка) – духовне відтворення дійсності у формі легенд, розповідей, персонажі й події яких визнаються об'єктивно наявними або такими, що

Клерикалізм – суспільно-політичний рух, що домагається панування або посилення ролі церкви і духовенства у всіх сферах життя суспільства.

Компенсаційно-терапевтична функція релігії – здатність релігії своїми специфічними засобами й властивостями („свободою у дусі”, „братством у вірі”, „рівністю у гріховності й стражданні”, особистісним богоспілкуванням тощо) компенсувати обмеженість, безсилля, залежність людей від об’єктивних умов існування, розриви у соціальному житті та ціннісній орієнтації людей, наповнити новим сенсом їхнє життя

Комунікативна функція релігії – здатність релігії впливати на процес спілкування віруючих, їх соціалізацію, передавання і засвоєння інформації та формувати між ними духовні зв’язки

Комунікація (лат. *communicatio* – зв’язок, повідомлення) – передавання інформації від однієї людини до іншої; спілкування, що ґрунтується на взаєморозумінні

Конфесія – (від лат. *confession* – визнання, сповідь) – приналежність до будь-якої Церкви, релігійної організації, яка має своє віровчення, культову практику та організаційну структуру (наприклад: УПЦ, УПЦ КП, УАПЦ, РКЦ).

Конфлікт релігійний (від лат. *conflictus* – зіткнення) – поняття, яке характеризує процес зіткнення (ідеологічного, а часом і фізичного) релігійних груп, віруючих, окремих конфесій, церков. Конфлікт релігійний – один із видів соціальних конфліктів, який постає як форма легалізації суперечностей в сфері міжконфесійній та внутрішньоцерковних відносин. Може виявляти себе як наслідок недосконалості державно-церковних відносин, політизації релігії, невирішених проблем церковної власності (культових приміщень, майна). Його проявами є: нетерпимість, конфесійна упередженість, конфесіофобізм.

Культова діяльність – система певних обрядів, сукупність стереотипних символічних дій віруючих, у якій втілюються їхні релігійні уявлення. Спрямована на встановлення двосторонніх стосунків між людиною і надприродним

предмет соціологічного аналізу є сукупністю структур і процесів, пов’язаних з функціонуванням суспільства на різних рівнях; система регуляторів соціальних зв’язків, зразків поведінки тощо; система структур і відносин щодо релігійного феномену, пов’язаних з ним.

Перед соціологами релігії стоїть завдання подолати хибні уявлення про релігію і людину, релігію і соціум, що роками формувалися тоталітарним режимом у свідомості людей; показати, що релігія – не якась вигадка людей, а вираз ірраціональної сторони їх життя.

Соціологія релігії має дві рівні осмислення проблем:

1) **загально-соціологічний** (теоретичне осмислення проблем природи релігії, її соціальної сутності, детермінованості генезису, структури релігійного комплексу та взаємодії його складових; визначення соціальної природи функцій релігії; ролі і місця релігії в суспільній системі; дослідження форм інституалізації, типів релігійних організацій, їх функціональності; релігійної діяльності та відносин (внутріцерковних і міжконфесійних);

2) **емпіричний** (осмислення проблем функціональності релігії методом конкретно-соціологічних досліджень).

Головна проблема соціології релігії – взаємовідносини і взаємодія релігії та суспільства.

Факторами, що обумовили виникнення соціології релігії стали: а) ідеологія французького Просвітництва, яка сформувала критичний інтерес до релігії як соціального інституту; б) накопичений фактографічний матеріал з історії християнства і неєвропейських релігій, який вимагав упорядкування та осмислення; в) раціоналістична гносеологія І. Канта та позитивістська методологія О.Конта, які виробили засадничі принципи аналізу релігії, що стали відповіддю на потреби в конкретно-науковому вивченні останньої.

Предметом соціології релігії є соціально-релігійні відносини, що виникають між людьми щодо їхнього місця і ролі в соціальній підсистемі, що називається „релігія”; структура і функції цих стосунків, взаємодія з іншими соціальними відносинами, які мають місце в соціумі.

Об’єктом дослідження є релігія як соціальний феномен. Соціологія має теоретичні та емпіричні рівні. На теоретичному рівні соціологія релігії розкриває загальні характеристики взаємодії релігії з суспільством чи з його окремими компонентами: філософією, економікою, мораллю, культурою, наукою, політикою. Емпірична соціологія релігії розглядає конкретні стани релігійності: рівень релігійності, ставлення до релігії.

Соціологія релігії як напрям галузевої соціології (теорії середнього рівня) має спільний з соціологією, філософією, релігієзнавством набір понять і категорій, що утворюють науковий апарат для дослідження релігії в соціумі, аналізу її емпіричних даних, узагальнень, опису їх із соціологічних позицій на основі гносеологічного підходу. До основних категорій соціології релігії відносяться: релігія, релігійність, релігійні відносини, релігійні організації (секта, деномінація, церква), релігійні об’єднання (громади, місії, братства, конфесії), функції релігії, місіонерська діяльність, релігійна толерантність, релігійна свобода, свобода совісті, міжконфесійні конфлікти, клерикалізм, теократія, сакралізація, секуляризація, атеїзм.

Соціологія релігії як інтегративна галузь соціологічної науки використовує в процесі дослідження релігії сукупність загальнонаукових, релігієзнавчих та специфічних соціологічних **методів** дослідження. До основних методів дослідження в соціології релігії відносяться: *інтерв’ю, анкетування, спостереження, експерименту, аналізу письмових джерел, історичних документів та даних статистики, контент-аналізу.*

При розгляді питання про застосування соціологічних методів при вивченні релігії доцільно, перш за все, зазначити, що поняття „метод” (від гр. *methods* – спосіб пізнання) в широкому розумінні

Є

Єпархія (гр. *eparchia* – володарювання) – церковно-адміністративний округ у християнській церкві на чолі з архієреєм

І

Ієрарх (гр. *hieros* – священний, *arche* – влада) – представник вищого християнського духовенства (папа, патріарх, митрополит, кардинал, архієпископ, єпископ)

Імам (араб. *амма* – стояти попереду) – духовний керівник; голова мусульманської громади; керівник колективної молитви у мечеті. Не є ні саном, ні професією

Іманентне (лат. *immanens* – властивий чому-небудь) – притаманна якому-небудь предмету, явищу, процесу певна внутрішня властивість (закономірність)

Інтегративна функція релігії – здатність релігії сприяти безконфліктному зв’язку, злагоді, солідарності, згуртованості релігійної спільноти чи суспільства в цілому

Ірраціональне – те, що перебуває за межами розуму, недоступне раціональному пізнанню і не може бути виражене в логічних поняттях

Іслам – одна зі світових релігій, що виникла в VII ст. в Аравії. Нині поширена серед значної частини населення Азії, Африки і частково Європи

Ісус Христос (гр. *christos* – помазаник, месія) – засновник і центральний образ християнства. За християнською традицією, Ісус Христос є боголюдиною, яка поєднує в собі божественне й людське начала (друга іпостась Трійці – Бог-Син)

К

Кардинал (лат. *cardinalis* – головний) – головна духовна особа в католицькій церковній ієрархії після папи римського

Католицизм (гр. *katolikos* – загальний, вселенський) – один із основних (поряд із православ’ям і протестантизмом) напрямів у християнстві, що остаточно сформувався після поділу християнської церкви у 1054 р.

викликати релігійне протистояння

Декалог – релігійно-моральний кодекс, покладений в основу іудаїзму і християнства; складається з десяти заповідей. Домінуючими серед них є перші чотири: вони визначають вектор людської моральності – праведне богошанування, що породжує низку інших позитивних моральних рис (смирення, щедрість, шанобливість, безкорисливість, щирість, правдивість тощо)

Демон (гр. *diamon* – божество, дух) – у давньогрецькій міфології – надприродна істота, дух, що володіє надлюдською силою, належить до невидимого світу і має вплив на життя і долю людей. У християнстві – злий дух, Диявол

Деномінація – (лат. *denominatio* – перейменування) – проміжна ланка між сектою і церквою, що перебуває на стадії становлення; група Церков з певною назвою, які організовані та працюють разом на основі певних вірувань та діяльності, що вони приймають. Рівень релігійної організації (наприклад, протестантські організації – адвентизм, баптизм, п'ятидесятництво, іеговізм)

Деструкція (лат. *destructio* – руйнування) – порушення або руйнування структури чого-небудь.

Догмати релігійні (гр. *dogmatos* – думка, вчення) – основні положення віровчення певної конфесії, що вважаються вічними і незмінними істинами, встановленими Богом, і є обов'язковими для визнання їх усіма віруючими.

Доктрина – вчення, особливе вчення, що стосується біблійних істин

Другий прихід (пришестя) – термін, яким позначається повернення Ісуса Христа на землю, якому будуть передувати ознаки на небі та на землі. Вважається центральною доктриною християнства, з якою пов'язані вчення про воскресіння, суд, остаточне покарання, вічне життя. Розрізняють два приходи: 1) невидимий (для підхоплення Церкви); 2) видимий для остаточного встановлення Царства вічності на землі

Духовенство – спільна назва професійних служителів культу в деяких сучасних релігіях.

означає шлях до чогось, або спосіб діяльності суб'єкта в будь-якій формі пізнання, сприймання та оцінювання. Варто відмітити, що соціологія релігії, як і вся соціологічна наука використовує в дослідженні феномену релігії сукупність соціологічних методів, які мають свою специфіку. Соціолог використовує для аналізу релігії ті методи, які вироблені та застосовуються соціологією в дослідженні соціальних явищ взагалі. Ведучи мову про призначення методів слід зауважити, що вони дають можливість з одного боку, подолати хибні уявлення про релігію, які десятиліттями формувалися у населення в роки радянської влади; з іншого – визначити світоглядно-буттєвий та практичний характер реалізації релігією історичного досвіду. Це дозволяє зрозуміти, що мотивує поведінку віруючих, їх відношення до суспільства, виконання релігійними організаціями своєї соціальної ролі.

Важливо підкреслити, що специфіка використання цих методів соціології релігії полягає в тому, що досліджується не просто релігія як сукупність понять, догм, засадничих положень та принципів віровчення, а її практичні прояви: стан релігійності, релігійна поведінка та взаємини, релігійні інституції і їх діяльність, форми взаємовідносин релігії і церкви з суспільством та державою.

Для соціології релігії має значення визначення того, на підставі чого мотивується поведінка віруючих, як проходять процеси соціалізації та адаптації, яким чином і в якій формі релігія та церква виконує свою легітимізуючу та консолідуючу функцію, соціальне служіння. Для соціолога важливо знати, що він має справу з ірраціональним, яке є реально існуючим явищем для віруючого і з яким він формує певні відносини на підставі свого світогляду.

Розгляд питання про застосування *методів* доцільно розпочати із зауваження, що соціологія як інтегративна галузь соціологічної науки використовує в процесі дослідження релігії сукупність загальнонаукових, релігієзнавчих та специфічно соціологічних методів. До останніх слід віднести найбільш важливі: інтерв'ю, анкетування та опитування, спостереження, контент-аналізу, статистичного аналізу, експериментування, порівняльного аналізу,

аналізу письмових джерел та історичних документів. Доцільно дати коротку характеристику кожному із методів.

Метод **інтерв'ю** (англ. interview, бук. – зустріч, бесіда) – бесіда, мета якої – отримати відповіді на питання, передбачені програмою дослідження. Інтерв'ю вимагає від дослідника такту, знання педагогіки і психології, культури спілкування, віросповідних засад конфесії, до якої відноситься респондент, основних положень законодавства.

Метод **анкетування** (фр. enquete – розслідування) – попередньо підготовлений питальник, який добровільно заповнює респондент (англ. Respond – відповідати; хто відповідає на запитання, або дає інтерв'ю). Зауважимо, що анкетним опитуванням широко послуговуються для отримання інформації про фактичний стан релігії у досліджуваній галузі, її оцінках, інтересах, мотивах діяльності опитуваних (наприклад, про рівень релігійності).

Більш складним є метод **спостереження**, як один із шляхів збирання первинної інформації шляхом безпосередньої реєстрації дослідником явищ, подій, умов щодо об'єкту дослідження. Спостереження може бути **стандартизованим** (фіксація подій за програмою) та **включеним** (коли дослідник живе чи працює в середовищі тих, кого досліджує).

Найбільш складним та таким, що використовується рідко, є метод **експерименту** (лат. experimentum – випробовую). Він передбачає моделювання якоїсь ситуації, або демонстрації незвичайних якостей (цілитель, чаклун, екстрасенс).

Для дослідження етапів еволюції релігії, визначення тенденцій розвитку релігії та релігійності, формування релігійних організацій та мережі використовується **метод аналізу письмових джерел (історичних документів), даних статистики.**

Близьким до цього є метод **контент-аналізу** (від англ. contents – зміст) тобто кількісного вивчення змісту та суті інформації (газет, кінофільмів, теле- і радіопередач), документів,

сутність, яка обдарована вищим розумом, абсолютною досконалістю і всемогутністю, є творцем світу і причиною всього, що в ньому відбувається. Передбачає неосяжну віру і виступає як об'єкт культу

Богослужіння – сукупність дій, обрядів, церемоній, пов'язаних із системою релігійних уявлень, що відтворюють певний аспект віровчення

Братства – релігійні громадські організації конфесійного характеру, які займаються місіонерською, просвітницькою, філантропічною та добродійницькою діяльністю. Можуть створювати видавництва, учбові та лікувальні заклади, групи волонтерств

Будда (санскр. будх – пробуджуватися; просвітлений, пробуджений) – 1) Сіддхартха Гаутама, який є засновником і основоположником буддиської релігії; 2) антропоморфний символ, який втілює в собі ідеал межі духовного розвитку; 3) людина, що досягла найвищого ступеня духовного розвитку

В

Ватикан – держава-місто, що виникла внаслідок підписання 11 лютого 1929 р. угоди між Пієм XI і урядом Італії; центр Римської католицької церкви, офіційна резиденція (з 1870 р.) пап і Римської курії. Має всі державні атрибути, зокрема дипломатичні відносини з 176 країнами світу. Площа – 44 га, чисельність населення 0,9 тис. осіб

Вільнодумство – ідейно-духовна течія, що визнає право людини на свободу мислення, вільне пізнання сутності світу, критичне ставлення до усталених поглядів і переконань

Віра – бездоказове вираження істинності релігійного вчення, визнання реального існування надприродних сил (Бога)

Віруючий – особа, яка є суб'єктом релігійної віри і діяльності

Д

Дезінтегративна функція релігії – здатність релігії за певних умов послаблювати стабільність і стійкість особи, певних соціальних груп чи суспільства загалом і навіть

Термінологічний словник

А

Абсолют (лат. *absolutus* – безумовний, повний, необмежений, досконалий) – нічим і ніким не зумовлена, самосутня, самодіяльна, вічна і нескінченна, повністю вільна і досконала духовна сутність, яка є джерелом і першоосновою світу. Християнство рисами абсолюту наділяє Бога

Автокефалія (гр. *autos* – сам і *kephale* – голова) – повне самоврядування церкви, її незалежність від інших єдиновірних церков

Аллах (араб, алылах – божество, Бог) – ім'я Бога в ісламі

Архетипи (гр. *arhe* – початок, походження і *topos* – відбиток, форма) – вроджені праобрази, першоознаки, що складають зміст колективного несвідомого (К.-Г. Юнг) та можуть відкриватися людині у сні, містичному прозрінні, міфі, релігійній уяві тощо

Архієпископ (гр. *arhi* – старший, *episkopos* – наглядач) – старший єпископ, один із найвищих титулів у християнській церкві, середній між митрополитом і єпископом

Архієрей (гр. *arhiereus* – старший священник) – у православ'ї загальна назва вищих церковних ієрархів (єпископів, архієпископів, митрополитів, патріарха) з числа чернецького (чорного) духовенства

Атеїзм (гр. *a* – не і *teos* – Бог) – форма вияву таких світоглядних орієнтацій людини, які утверджують її в бутті, вільному від необхідності апелювати до надприродного, заперечує будь-які релігійні уявлення, релігію як таку в усіх її формах і виявах

Б

Біблія (гр. *biblia* – книги) – священна книга християнства та іудаїзму (Старий Завіт). Має дві частини – Старий Завіт (50 книг) і Новий Завіт (27 книг). Складалася протягом 1 тис. до н. е. та II–III ст. н. е. шляхом відбору, редагування та канонізації текстів

Бог – першооснова реальності, верховна надприродна

інтерв'ю, результатів анкетування, публічних виступів – проповідей релігійних діячів.

При проведенні досліджень соціологія широко використовує структурні **принципи**: об'єктивності, плюралізму, історизму, загальнолюдськості, дуальності, толерантності й терпимості, правового забезпечення свободи совісті.

Вивчаючи питання про застосування принципів у дослідженні релігійного феномену слід звернути увагу на те, що це потрібно для отримання повноцінних результатів і якісного відображення функціональності релігійного комплексу.

Дамо характеристику цим принципам.

Об'єктивність в дослідженні означає, що дослідник висвітлює процес незалежно від своїх світоглядних чи конфесійних переконань. Досягнення об'єктивності у висвітленні отриманих результатів дослідження можливе при застосуванні принципу **плюралізму**, тобто однакового ставлення до різних конфесій.

Застосування принципу **історизму** передбачає оцінку релігії чи релігійності виходячи з того, про який історичний період іде мова, статус релігії чи церкви в цей час, яка конфесія аналізується.

Принципи **дуальності** та **загальнолюдськості** вимагають від дослідника врахування того, що віруючий живе у двох світах: земному та надприродному. Останній мислиться як реальний і такий, що знімає земні проблеми та дає віру у безсмертя. Слід також врахувати, що релігія несе в собі загальнолюдські цінності, які приймаються представниками будь-яких світоглядів.

Принцип **толєрантності і терпимості** передбачає терпиме і доброзичливе відношення до будь-якого релігійного явища при його дослідженні, навіть якщо дослідник має власні (інші) світоглядні чи конфесійні переконання, або інші уявлення про певні речі чи систему цінностей. Незалежно від власних переконань чи уподобань дослідник повинен оцінювати релігію як загальнолюдський феномен, який акумулює і виражає думки,

прагнення та волю певної категорії людей, функціонує в кожній ділянці суспільного життя, на всіх рівнях соціальної організації. Це слід враховувати ще й тому, що в релігійній системі цінностей безпосередньо функціонують не лише суто релігійні цінності, але й загальнолюдські цінності реального життя.

Студентам важливо знати, що кожна людина має право на свободу совісті, світогляду, релігії та переконань. Це право містить свободу мати, приймати і змінювати релігію або переконання за своїм вибором і свободу одноосібно чи колективно сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати жодної, відправляти релігійні культи, відкрито виражати і вільно поширювати свої релігійні переконання. Це забезпечується принципом **свободи совісті**, що й повинно враховуватися при дослідженні.

Підсумовуючи, потрібно висвітлити різноманітні форми використання результатів соціологічних досліджень релігії (в пресі, передачах радіо- і телебачення, публікаціях, підручниках з релігієзнавчих дисциплін тощо). Слід зазначити, що відомості про тенденції розвитку релігії і церкви, стан релігійності, міжконфесійних та державно-церковних відносин, виконання релігією своїх соціальних функцій ми черпаємо саме із соціологічних досліджень.

Зауважимо, що соціологія релігії співпрацює з багатьма галузями знань: природничих, філософських, гуманітарних, богословських. Для всеоб'ємного пояснення феномену релігії вона залучає дані цих наук, формуючи специфічне соціумне бачення релігії та релігійності, специфіки поведінки та відносин віруючої людини.

є доброзичливим до інших його підданих, ніхто не має першості крім на основі добрих справ та шанування.

Стаття 7

б) Батьки або ті, хто їх замінюють, мають право обирати тип освіти, який вони бажають для своїх дітей, вони беруть до уваги інтереси та майбутнє дітей згідно з етичними цінностями та принципами шариату.

Стаття 9

б) Кожен має право отримувати як релігійну так і світську освіту в різних інституціях.

Стаття 10.

Іслам є релігією істинної неушкоджені природи. Заборонено чинити у будь-якій формі тиск на людей або використовувати їхню бідність чи необізнанність з метою змінити їхню релігію на іншу релігію чи атеїзм.

Стаття 24

Всі права та свободи в цій Декларації підпорядковані ісламському Шаріату.

Стаття 25.

Ісламський Шаріат є єдиним джерелом для пояснення та уточнення будь-якої статті цієї Декларації.

Дані наводяться за: **Свобода совісті та віросповідання в контексті міжнародних й українських правових актів та релігійних документів** (витяги). – Видання друге (доопрацьоване і доповнене) / Упорядник, автор передмови і приміток к.філос.н. М.Ю. Бабій. – К., 2006

підкорення деякій панівній ідеології, а рівноправне і взаємоповажаче партнерство. Толерантність по відношенню до чужих переконань – найкраща профілактика всякого роду екстремізму.

Церкви вносять свій вклад у виховання духу толерантності, сприяючи тим самим укріпленню миру і стабільності в суспільстві. Заради цього ми організуємо спеціальні акції, видаємо літературу, закликаємо громадян поважати свободу віросповідання, розвиваємо міжконфесійну співпрацю. Важливу роль у цьому можуть зіграти духовні учбові заклади.

СВОБОДА РЕЛІГІЇ: ІСЛАМСЬКИЙ ПОГЛЯД

В ісламі право на вільний релігійний вибір постає як необхідність й умова віри. Коран чітко визначає, що „Немає примусу в релігії” (Коран 2: 256). У цьому контексті віра постає як „...щось таке, що встановлює вільний і прямий зв’язок між Богом й людиною”, а тому віра не може бути наслідком приневолення. Основа свободи віри – в людській совісті (в Корані проблема совісті пов’язана з ідеєю *фітри*, як природженої схильності) – як здатності кожної людини розпізнавати істинне й неістинне. Отже, вибір істинної релігії (якою визнається лише іслам) – це вільний вибір. Як зауважує дослідник ісламу Фарід Есак, „більшість мусульман, незалежно від природи й міри своєї релігійності, твердо переконана, що світ став би набагато кращим, якби всі люди жили згідно з істинною ісламською релігією”.

Зауважимо, що ісламські теологи, посилаючись на Коран, Сунну, стверджують, що іслам гарантує „абсолютну свободу віросповідання”, підкреслюють „велику терпимість ісламу” в питаннях особистої свободи і свободи віросповідання.

Подібні твердження знаходимо й в Каїрській Декларації прав людини в ісламі (прийняту 5.08.1990 року).

КАЇРЬСЬКА ДЕКЛАРАЦІЯ ЩОДО ПРАВ ЛЮДИНИ В ІСЛАМІ

Стаття 1:

а) Всі люди є однією родиною, що об’єднані покірністю Алла ху та походженням від Адама. Всі люди є рівними, що стосується людської гідності, основних прав та обов’язків, без дискримінації на ґрунті раси, кольору, мови, віросповідання, статі, релігії, політичної належності, соціального статусу.

б) Всі люди є підданими Аллаха, і Він любить найбільш тих, хто

МЕТОДИ ТА ПРИНЦИПИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІОЛОГІЇ РЕЛІГІЇ

План

1. Поняття та призначення соціологічних методів.
2. Специфіка застосування методів соціології в дослідженні релігії.
3. Основні методи дослідження соціології релігії.
4. Структурні принципи аналізу феномену релігії та релігійності.
5. Форми використання результатів соціологічних досліджень релігії.

Література

Основна:

1. Вебер М. Наука как признание и профессия // М. Вебер. Избр. пр.: пер. с нем. – М., 1990.
2. Вах И. Социология религии // Социология религии: классические подходы. Хрестоматия. Научная редакция и составление М.П.Гапочки и Ю.А.Кимелева. – М., 1994. – С. 212–229.
3. Гараджа В.И. Социология религии: Учеб. Пособие для студентов и аспирантов гуманитарных специальностей. – М., 1996. – С. 6–17.
4. Гараджа В.И. Религия как предмет социологического анализа // Религия и общество. Хрестоматия по социологии религии. Под. ред. В.И.Гараджи. – М., 1994., ч.1. – С. 4–118.
5. Дюркгейм Э. Социология. Ее предмет, метод, предназначение: Пер. с фр. – М., 1995.
6. Єришев А.О. Досвід соціологічних досліджень релігійності. – К., 1967.
7. Ерьшев А.А., Лукашевич Н.П. Социология религии: Учеб. пособие. – К., 1999. – С. 9–12.

8. Лимаренко А.П. Социология религии // Социологический словарь / Сост. А.Н. Елсуков, К.В.Шульга. – 2-е изд. – Мн., 1991.
9. Лубовський В.Д. Соціологія релігії // Соціологія: Короткий енциклопедичний словник / За заг. ред. В.І.Воловича. – К., 1998.
10. Лубський В.І., Козленко В.М., Горбаченко Т.Г. Соціологія релігії. – К., 1999.
11. Лукашевич М.П., Туленков М.В. Спеціальні та галузеві соціологічні теорії: Навч. посіб. – 2-ге вид., допов. і випр. – К., 2004.
12. Меншинг Г. Сущность и задачи социологии религии // Социология религии: классические подходы. Хрестоматия. – М., 1994. – С. 260–271.
13. Пірен М.І. Соціологія релігії: Підручник. – К., 2008. – С. 7–32.
14. Руткевич Е.Д. Социология религии // Энциклопедический социологический словарь / Под. общ. ред. Г.В.Осипова. – М., 1995.
15. Саныгин С.Н., Нечипуренко В.Н., Полонская И.Н. Религиоведение: социология и психология религии. – Ростов-на-Дону, 1996.
16. Социология: Энциклопедия / Сост. А.А.Грицанов, В.Л.Абушенко, Г.М.Евелькин, Г.Н.Соколова, О.В.Терещенко. – Мн., 2003. – С. 1062–1063.
17. Яблоков И.Н. Социология религии. – М., 1979.

Додаткова:

1. Академічне релігієзнавство: Підручник / За наук. ред. проф. А.Колодного. – К., 2000. – С. 137–152.
2. Баракман Х. Флойд. Практическая христианская теология. Всестороннее исследование основ христианского вероучения: Пер. с англ. – М., 2002.

ситуації, коли її совість не дозволяє їй виконувати обов'язки, що суперечать її релігійним переконанням.

Ми маємо намір і надалі співробітничати з іншими релігійними та суспільними організаціями і людьми доброї волі в справі захисту релігійної свободи всіх людей, включаючи і тих, чий світогляд відрізняється від нашого.

Права людини

Права і свободи людини повинні розповсюджуватися на всіх людей. Християнам слід за допомогою законних засобів захищати ці права і боротися за звільнення людей від всякого роду утисків. У цьому розкривається суть біблійних заповідей: „возлюби ближнього твого, як самого себе,“ (Мт. 22:39) і „як хочите, щоб чинили з вами люди, так і ви чиніть з ними“ (Мт. 7:12).

Ми віримо, що свобода думки, совісті і релігії є головним і невід'ємним правом людини.

Віротерпимість

Останнім часом у світі стали все частіше проявлятися нетерпимість та екстремізм, ворожнеча та інші форми ксенофобії, тероризм і насилля. Людське суспільство ще не досягло того ступеня толерантності, при якому всі без виключення політичні, суспільні і релігійні організації безумовно слідували б принципам взаємозгоди, коли терпимість і особливо віротерпимість зайняли б гідне їм місце у правосвідомості людей.

В історії людства нетерпимість існувала завжди, породжуючи війни, релігійні переслідування, ідеологічне протистояння. У щоденному житті вона виражається у фанатизмі та ксенофобії, а в державному масштабі – у расовій дискримінації, переслідуванні за національними чи релігійними ознаками, порушенні демократичних свобод. Глобалізація економіки, швидкий ріст комунікацій, урбанізація та інтеграційні процеси роблять будь-яку ескалацію нетерпимості особливо небезпечною для всього світу.

Церкви засуджують прояв ворожнечі по відношенню до людей із-за несприйняття їх переконань і поглядів. Християни і всі люди доброї волі повинні визнавати право кожної людини мати власний світогляд. Діалог завжди краще протистояння. Люди повинні навчитися приходити до згоди без взаємних образ, без ненависті і злоби обговорювати різні точки зору. Мета діалогу – це не досягнення однодумства, що часто тягне за собою принизливе всезагальне

Але цей принцип є одним із засобів існування Церкви в безрелігійному світі, дозволяє їй мати легальний статус в секулярній державі і незалежність від інакочислюючих чи невіруючих прошарків суспільства.

Релігійно-світоглядний нейтралітет держави не протирічить християнському уявленню про призначення Церкви в суспільстві

Однак Церква повинна вказувати державі на недопустимість розповсюдження *переконань чи дій, які ведуть до встановлення повного контролю за життям особистості, її переконаннями і відносинами з іншими людьми*, а також до руйнування особистої, сімейної чи суспільної моральності, образи релігійних почуттів, нанесенню шкоди культурно-духовній самобутності народу чи виникненню загрози священному дару життя. У здійсненні своїх соціальних, благодійних, освітніх та інших суспільнозначимих програм Церква може розраховувати на допомогу і сприяння держави. Вона також має підстави очікувати, що держава при побудові своїх відносин з релігійними об'єднаннями буде враховувати кількість їх послідовників, їхнє місце у формуванні історичного культурного і духовного обличчя народу, їхню громадянську позицію

СВОБОДА СОВІСТІ, ПРАВА І ГІДНІСТЬ ЛЮДИНИ

Позиція протестантських церков (18.12.2003)

2. Свобода совісті, права і гідність особистості.

В основі місії церков лежить тверде переконання в тому, що свобода совісті повинна бути гарантована всім людям. **Свобода совісті включає в себе свободу віросповідання, тобто право бути віруючим чи невіруючим, вибирати чи змінювати свою віру.** Вона також означає право віруючих створювати релігійні об'єднання і керувати ними у відповідності зі своїми віроповчальними положеннями, збиратися разом для навчання і богослужіння, розповсюджувати релігійні погляди через літературу, публічні проповіді чи через засоби масової інформації. Протестантські церкви повинні мати доступ до ЗМІ нарівні з іншими конфесіями.

Спонукаю любов'ю до ближніх, ми готові захищати права тих, чия свобода совісті обмежується чи нехтується. Ми виступаємо на захист свободи совісті і релігійної свободи як основного права людини у відповідності до біблійного вчення і міжнародних правових документів. ... Кожна людина має право бути вислуханою і почутою в

3. Браян Вілсон. Соціологія релігії: Пер. с англ. – Акта, 2002. – С. 21–63.
4. Введение в общин религиоведение: Учебник / Под. ред. проф. И.Н.Яблокова. – М., 2001. – С. 204–305.
5. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму. – К., 1994.
6. Дюркгейм Э. Элементарные формы религиозной жизни // Мистика. Религия. Наука. – М., 1998.
7. Колодний А. Основи релігієзнавства: Курс лекцій. – Дрогобич, 2006. – С. 6–25.
8. Краткий социологический словарь / Под общ. ред. Д.Н.Гаишивани, Н.И.Лапина. – М., 1989.
9. Смелзер Н. Социология: Пер. с англ. – М., 1994.
10. Сухов А.Д. Религия как общественный феномен: философские проблемы исследования. – М., 1973.

Тема 2. ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ТА РОЗВИТКУ СОЦІОЛОГІЇ РЕЛІГІЇ

План

1. Передумови виникнення соціології релігії.
2. Соціальний статус релігії у вченні класиків соціології.
3. Функціоналістський та феноменологічний підходи до аналізу релігії.
4. Проблемне поле сучасної соціології релігії.

Ключові поняття: буття, релігія, релігійна віра, релігійний феномен, соціальний статус релігії, сакралізація, магія, теорії середнього рівня, позитивізм, позитивістська методологія, теоретичний розум, практичний розум, суспільство, знання, соціальна система, трансцендентування, догмати, ритуали, священне.

Передумовою виникнення соціології релігії стали процеси, які проходили в європейській спільноті в епоху Просвітництва та антифеодальних буржуазних революцій. Це був час глибокої кризи феодально-релігійної свідомості і підйому буржуазно-демократичної ідеології, між якими виникла боротьба за сфери впливу.

Одним із важливих джерел соціології релігії стала критика феодальних суспільних відносин та церкви як соціального інституту, особливо з боку французьких енциклопедистів XVIII століття (К. Гельвецій, П. Гольбах, Д. Дідро). Саме ця критика сприяла формуванню інтересу до питань соціальної обумовленості релігії і її ролі в житті суспільства.

Засновниками соціології релігії вважаються Е. Дюркгейм, М. Вебер, Г. Зіммель, Б. Малиновський, Е. Трьольч. Як окрема галузь соціологічного знання (теорія середнього рівня) соціологія релігії виникла в середині XIX ст., коли позитивістська методологія соціології як науки про суспільство була заснована для аналізу релігії.

Одним із перших мислителів Нового часу, який обґрунтував можливість дослідження релігії з позицій наукового мислення став І. Кант.

ДЕКЛАРАЦІЇ, ДОКУМЕНТИ РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЩОДО СВОБОДИ СОВІСТІ, РЕЛІГІЙ

ОСНОВИ СОЦІАЛЬНОЇ КОНЦЕПЦІЇ РОСІЙСЬКОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ

Положення про свободу совісті (витяг)

III.3.

Церква не повинна брати на себе функції, що належать державі: протистояння гріху шляхом насильства, використання світських владних повноважень, прийняття на себе функцій державної влади, що передбачає примус чи обмеження. Водночас церква може звертатися до державної влади з проханням чи закликом застосувати владу в тих чи інших випадках, однак право вирішення цього питання залишається за державою.

Держава не повинна втручатися в життя Церкви, в її керування, віровчення, літургійне життя, духовну практику і тому подібне, рівно як і взагалі в діяльність канонічних церковних закладів, за виключенням тих аспектів, які передбачають діяльність як юридичної особи, що неодмінно вступає у відповідні відносини з державою, її законодавством і владними органами. Церква очікує від держави поваги до її канонічних норм й інших внутрішніх установлень.

III.6.

Принцип свободи совісті, що з'явився як юридичне поняття у XVIII–XIX ст.ст., перетворюється в один з основних принципів міжлюдських відносин лише після Першої світової війни. Зараз він затверджений Загальною декларацією прав людини, входить у конституції більшості держав. Поява принципу свободи совісті – свідчення того, що в сучасному світі релігія з „загальної справи” перетворюється в „приватну справу” людини, сам по собі цей процес свідчить про розклад системи духовних цінностей, втрату прагнення до спасіння в більшій частині суспільства, що утверджує принцип свободи совісті. Якщо спочатку держава виникла як інструмент утвердження в суспільстві божественного закону, то свобода совісті остаточно перетворює державу у виключно земний інститут, який не зв'язує себе релігійними зобов'язаннями.

Утвердження юридичного принципу свободи совісті свідчить про втрату суспільством релігійних цілей і цінностей, про масову апостасію і фактичну індіферентність до справи церкви і до перемоги над гріхом.

Стаття 181. Посягання на здоров'я людей під приводом проповідання релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів

1. Організація або керівництво групою, діяльність якої здійснюється під приводом проповідання релігійних віровчень чи виконання релігійних обрядів і поєднана із заподіянням шкоди здоров'ю людей або статевою розпустою, – караються обмеженням волі на строк до трьох років або позбавленням волі на той самий строк.

2. Ті самі дії, поєднані із втягуванням в діяльність групи неповнолітніх, – караються позбавленням волі на строк від трьох до п'яти років.

м. Київ, 5 квітня 2001 року
№2341-Ш

**ЗАКОН УКРАЇНИ ПРО ВЛАСНІСТЬ
(витяг)**

Стаття 20. Суб'єкти права колективної власності

Суб'єктами права колективної власності є трудові колективи державних підприємств, колективи орендарів, колективні підприємства, кооперативи, акціонерні товариства, господарські товариства, господарські об'єднання, професійні спілки, політичні партії та інші громадські об'єднання, релігійні та інші організації, що є юридичними особами.

<...>

Стаття 29. Об'єкти права власності релігійної організації

1. Об'єктами права власності релігійної організації є культові споруди, предмети релігійної обрядовості, благодійного, культурно-просвітницького і виробничого призначення, жилі будинки, грошові кошти та інше майно, необхідне для забезпечення їх діяльності.

2. Релігійні організації мають право власності на майно, придбане ними за рахунок власних коштів, пожертвуване громадянами і організаціями або передане державою чи придбане на інших підставах, не заборонених законом.

3. На майно культового призначення, що належить релігійним організаціям, не може бути звернено стягнення за претензіями кредиторів.

м. Київ, 7 лютого 1991 року
№ 697-12

Однією із заслуг І. Канта є те, що він відокремив питання існування Бога, душі, свободи як питання теоретичного розуму від питань практичного розуму. За Кантом, теоретично недоказові ідеї Бога і безсмертя душі мають практичне значення, оскільки людина, хоча і є носієм всезагального розуму, одночасно залишається земною істотою, яка потребує підтримки свого вибору на користь моральної поведінки. На думку Канта, хоча ідея Бога практично реальна, це все-таки тільки буття. Тому не має сенсу говорити про обов'язки людини перед Богом, як і відповідно про релігійні принципи побудови держави. В контексті ідеології Просвітництва Кант вважав, що поведінка людини буде добродійною, якщо її метою буде власна моральна досконалість та щастя інших. Просвітницька критика релігії в особі І. Канта стверджувала самостійність людини і людського розуму, який реформує історичну релігію і надає їй розумний вигляд, але при цьому визнає соціальну корисність природної, чи розумної релігії як підґрунтя морального порядку в суспільстві.

Характерно, що якщо радикальні критики релігії бачили в ній лише кайдани розвитку розуму і наукового пізнання, тільки соціально-негативний фактор, від впливу якого слід звільнитися, то соціологія, яка прийшла на зміну цій критиці була уже в змозі поставити питання більш об'єктивно: яким чином релігійна віра змінює поведінку людини? Це стало можливим за рахунок емпіричних досліджень історії, філології, антропології та етнології. На ґрунті цих знань і йшов розвиток соціальної думки в ХІХ ст., яка була представлена такими дослідниками як Е. Дюркгейм, М. Вебер, Г. Спенсер, К. Маркс та Ф. Енгельс.

Перші кроки в цьому напрямку зробив французький соціолог О. Конт. У своїх дослідженнях щодо соціального статусу релігії О. Конт виходив із переконання, що життя людського суспільства є розвиток і що цей розвиток не завжди є повторенням одного і того ж змісту. Розвиток суспільства, за ним, є прогресивним і являє собою послідовний перехід від нижчих ступенів до вищих.

Науковець вважав, що умовою прогресу повинна бути діяльність, яка опирається не на помилкове, чи хоча б сумнівне підґрунтя, а тільки на достовірний ґрунт наукового знання. Лише при цій умові може бути досягнута гуманітарна мета знання – заснована на науковому передбаченні змін природи, підкорення її владі людини і удосконалення самої людської природи.

Засновник позитивізму О. Конт розумів розвиток як три стадії становлення людського духу: теологічну, метафізичну та позитивну. Це вчення він виклав у своїй праці „Курс позитивної філософії”. Відкидаючи релігійне знання як неістинне він, у позитивістському дусі, вів мову про „чистий досвід”, тобто дослідження явищ без філософії і будь-якого оціночного знання.

Разом з тим, цей видатний соціолог підготував ґрунт для створення соціології релігії як науки завдяки тому, що запропонував такий підхід до релігії, який бачить в ній необхідний компонент суспільства – в його минулій історії і в сучасному стані, який дає людям відчуття ідентичності, що необхідно не тільки в їх індивідуальному житті, але й те, що забезпечує їх єдність в соціальному житті.

Ідея органічної єдності соціальної системи і її еволюційного прогресу була центральною і в соціології Г. Спенсера. Науковець, розробляючи соціологію релігії особливу увагу звертав на соціальну сутність релігійного феномена у його функціональних зв'язках. Він першим провів спробу класифікувати соціальні функції релігії. Релігія, на його думку: 1) зміцнює сімейні зв'язки, інтегрує сім'ю як соціальну групу завдяки інституту похорон і культового пошанування предків; 2) вона служить основою управління поведінкою людей, легітимуючи його традиційні форми; 3) обґрунтовує і зміцнює національну єдність, яка початково повинна мислитись як релігійна єдність; 4) виправдовує інститут власності, оскільки табуїзація священних предметів і місць переноситься по аналогії на приватну власність.

Г. Спенсер також виокремлював в релігії принцип соціальної неперервності, який гарантує відповідну ідентичність суспільства.

етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками, – караються штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або обмеженням волі на строк до п'яти років, з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до трьох років або без такого.

2. Ті самі дії, поєднані з насильством, обманом чи погрозами, а також вчинені службовою особою, – караються виправними роботами на строк до двох років або позбавленням волі на строк до п'яти років.

3. Дії, передбачені частинами першою або другою цієї статті, які були вчинені організованою групою осіб або спричинили загибель людей чи інші тяжкі наслідки, – караються позбавленням волі на строк від двох до п'яти років.

Стаття 178. Пошкодження релігійних споруд чи культових будинків

Пошкодження чи зруйнування релігійної споруди або культового будинку – карається штрафом до трьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк від одного до трьох років.

Стаття 179. Незаконне утримування, осквернення або знищення релігійних святинь

Незаконне утримування, осквернення або знищення релігійних святинь – караються штрафом до двохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або позбавленням волі на строк до трьох років.

Стаття 180. Перешкоджання здійсненню релігійного обряду

1. Незаконне перешкоджання здійсненню релігійного обряду, що зірвало або поставило під загрозу зриву релігійний обряд, – карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців, або обмеженням волі на строк до двох років.

2. Примушування священнослужителя шляхом фізичного або психічного насильства до проведення релігійного обряду – карається штрафом до п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або арештом на строк до шести місяців.

4. Здобуття повної загальної середньої освіти у навчальних закладах незалежно від підпорядкування, типів і форм власності має відповідати вимогам Державного стандарту загальної середньої освіти.

5. <...>

Стаття 17. Виховний процес у загальноосвітніх навчальних закладах

1. Виховання учнів (вихованців) у загальноосвітніх навчальних закладах здійснюється в процесі урочної, позаурочної та позашкільної роботи з ними.

Цілі виховного процесу в загальноосвітніх навчальних закладах визначаються на основі принципів, закладених у Конституції України, законах та інших нормативно-правових актах України.

2. У загальноосвітніх навчальних закладах забороняється утворення і діяльність організаційних структур політичних партій, а також: *релігійних організацій* і воєнізованих формувань.

3. *Примусове залучення учнів* (вихованців) загальноосвітніх навчальних закладів до вступу в будь-які об'єднання громадян, *релігійні організації* і воєнізовані формування *забороняється*.

м. Київ, 13 травня 1999 року
№651-ХІV

КРИМІНАЛЬНИЙ КОДЕКС УКРАЇНИ (витяг)

Стаття 67. Обставини, які обтяжують покарання

1. При призначенні покарання обставинами, які його обтяжують, визнаються:

<...>

3) вчинення злочину на ґрунті расової, національної чи *релігійної ворожнечі* або розбрату;

<...>

Стаття 161. Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або ставлення до релігії

1. Умисні дії, спрямовані на розпалювання національної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності або образу почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями, а також пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі,

Як вважав родоначальник соціології релігії Е. Дюркгейм, соціологія повинна вивчати релігію як соціальний факт. Таку позицію він обґрунтував у праці „Елементарні форми релігійного життя. Тотемічна система в Австралії” (1912).

Поділяючи всі речі на „святенні” та „профанні”, соціолог визначає релігію як „пов'язану систему вірувань і звичаїв, які відносяться до священних речей, тобто речей віддалених, заборонених, це система таких вірувань та звичаїв, які об'єднують в одну моральну общину, яка називається церквою всіх тих, хто визнає ці вірування і звичаї”. Він вважав, що будь-яка релігія, в тому числі й традиційна, несе в собі елемент істини. Інакше вона не могла б бути увіковченою. Дюркгейм бачив релігію, у першу чергу, як соціальний феномен. Загальні вірування, ціннісні і практичні життєві орієнтації він розглядав як основу суспільного організму, яка дозволяє йому функціонувати у формі певної цілісності. Тому, Е. Дюркгейм вважав, що призначення релігії в такий же мірі, як і моралі, права полягає в тому, щоб забезпечити деяку соціальну рівновагу, яка постійно руйнується різними суспільними імпульсами й зрушеннями.

Класик соціології виокремлював дві однакових функції релігії. Одну він називає консолідуючою, тобто такою, що підтримує соціальну згуртованість, другу – стимулюючою, оскільки вона породжує ідеали, які забезпечують соціальну динаміку. Загалом релігія розумілась Е. Дюркгеймом як сила, що інтегрує суспільство.

Своєрідний антирелігійний підхід до розуміння релігії наявний у німецького філософа Л. Феєрбаха, який представляв матеріалістичну тенденцію в філософії релігії. У своїх фундаментальних працях „Сутність християнства” та „Походження релігії” він стверджував, що початком, серединою і кінцем будь-якої релігії є людина. Сутністю релігії, за Феєрбахом, є людське серце, від розуму воно відрізняється лише тим, що бажає вірити й любити. Бог – це досконала й могутня людина, а релігія – всього лише сон людського духу. „Корені

релігії” Л. Феєрбах бачив у почутті залежності (спочатку від природи, а пізніше – від суспільних сил).

З позицій діалектичного матеріалізму розглядав релігію К. Маркс, який у своїй епохальній праці „Капітал” визначив її соціальну сутність. Аналізуючи релігію, він показав, що будь-які ідеологічні схеми і конфігурації, якими б утопічними, антинауковими чи просто безглуздими вони не були, вони володіють величезною самостійною силою і не піддаються ідейній критиці, не розсіюються як туман, а навпаки, тяжіють над людиною в її практичній діяльності, визначають її життя та розуміння світу.

Відносно ж релігійної свідомості – марксизм вважав, що вона є ілюзійним подвоєнням світу, тобто визнанням, що поряд з реальним, природним і соціальним буттям є потусторонній світ, в якому, згідно всім світовим релігіям, знаходять чи знайдуть своє ідеальне розв’язання всі протиріччя земного буття, які тривожать людський дух. Другий світ релігії – це, на думку К. Маркса, земна основа, яка відокремлює себе від самої себе і переносить себе у хмари як деяке самостійне царство.

Ф. Енгельс, у свою чергу, відзначав, що релігія є фантастичним відображенням у головах людей тих сил, які протиставлені їм в їх повсякденному житті, причому таким відображенням, в якому земні сили приймають форму неземних. Одна із відмінних особливостей концепції релігії К. Маркса та Ф. Енгельса полягає в тому, що релігія як соціальне явище має історичну природу. А це означає, що вона є предметом не вічних, а перехідних соціальних умов.

К. Маркс розглядав релігію як соціальний феномен: релігія, у нього, включена в систему суспільних відносин, продукується ними (в першу чергу – економічними, які виступають як базис, що визначає цілу сукупність похідних, „надбудовчих” утворень, таких як політика, право, мистецтво, мораль, філософія та релігія). Таке розуміння релігії як соціального феномену означає також, що релігія розглядалася в якості важливого соціального фактору, який

3. Належність особи до будь-якої політичної партії, громадської, релігійної організації, що діють відповідно до Конституції України, не є перешкодою для її участі в навчально-виховному процесі.

Стаття 9. Заклади освіти і церква (релігійні організації)

Заклади освіти в Україні незалежно від форм власності відокремлені від церкви (релігійних організацій), мають світський характер, крім закладів освіти, заснованих релігійними організаціями.

Стаття 56. Обов’язки педагогічних та науково-педагогічних працівників

Педагогічні та науково-педагогічні працівники зобов’язані:

• постійно підвищувати професійний рівень, педагогічну майстерність, загальну культуру;

<...>

• виховувати у дітей та молоді повагу до батьків, жінки, старших за віком, народних традицій та звичаїв, національних, історичних, культурних цінностей України, її державного і соціального устрою, дбайливе ставлення до історико-культурного та природного середовища країни;

• готувати учнів та студентів до свідомого життя в душі взаєморозуміння, миру, злагоди між усіма народами, етнічними, національними, релігійними групами;

• додержувати педагогічної етики, моралі, поважати гідність дитини, учня, студента;

• захищати дітей, молодь від будь-яких форм фізичного або психічного насильства, запобігати вживанню ними алкоголю, наркотиків, іншим шкідливим звичкам.

м. Київ, 23 травня 1991 року № 1060-ХІІ

ЗАКОН УКРАЇНИ ПРО ЗАГАЛЬНУ СЕРЕДНЮ ОСВІТУ

(витяг)

Стаття 6. Здобуття повної загальної середньої освіти

1. Громадянам України незалежно від раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, мовних або інших ознак забезпечується доступність і безоплатність здобуття повної загальної середньої освіти у державних і комунальних навчальних закладах.

<...>

ЗАКОН УКРАЇНИ ПРО ОСВІТУ

(зі змінами, внесеними ВР від 23.08 1996 р.) (витяг)

Стаття 3. Право громадян України на освіту

1. Громадяни України мають право на безкоштовну освіту в усіх державних навчальних закладах незалежно від статі, раси, національності, соціального і майнового стану, роду та характеру занять, світоглядних переконань, належності до партій, ставлення до релігії, віросповідання, стану здоров'я, місця проживання та інших обставин. Це право забезпечується:

- розгалуженою мережею закладів освіти, заснованих на державній та інших формах власності, наукових установ, закладів післядипломної освіти;
- відкритим характером закладів освіти, створенням умов для вибору профілю навчання і виховання відповідно до здібностей, інтересів громадянина;
- різними формами навчання – очною, вечірньою, заочною, екстернатом, а також педагогічним патронажем.

<...>

Стаття 6. Основні принципи освіти

Основними принципами освіти в Україні є:

- доступність для кожного громадянина усіх форм і типів освітніх послуг, що надаються державою;
- рівність умов кожної людини для повної реалізації її здібностей, таланту, всебічного розвитку;
- гуманізм, демократизм, пріоритетність загальнолюдських духовних цінностей;
- органічний зв'язок із світовою та національною історією, культурою, традиціями;
- незалежність освіти від політичних партій, громадських, релігійних організацій;
- науковий, світський характер освіти

<...>

Стаття 8. Навчально-виховний процес і громадсько-політична діяльність у закладах освіти

1. Навчально-виховний процес у закладах освіти є вільним від втручання політичних партій, громадських, релігійних організацій.

2. Залучення учнів, студентів до участі в політичних акціях і релігійних заходах під час навчально-виховного процесу не допускається.

виконує в житті суспільства зовсім реальні функції і який задовольняє певні інтереси і потреби.

Центральну роль у вченні К. Маркса, як і раніше у Фейєрбаха, а пізніше у З. Фрейда, відігравала теза про компенсаційну функцію релігії. Релігія, за Марксом, це „серце безсердечного світу”. Страждання в цьому світі не даремні, вони будуть відплачені в майбутньому житті, праведники отримають „Царство Боже”. В умовах глибокого соціального розколу суспільства, коли інтереси однієї його частини можуть бути забезпечені за рахунок іншої, тільки ірраціональні фактори – вірування та цінності, які не можуть бути раціонально обґрунтовані і не підлягають перевірці, які задані ззовні в якості сакральних, здатні підтримувати соціальний порядок, забезпечувати інтеграцію суспільства в інтересах панівних класів і тим самим заважати його революційній перебудові в інтересах трудящих мас.

Зовсім інше тлумачення релігії давав німецький соціолог М. Вебер, який хоча й визнавав, що релігія може діяти як консервативна сила і часто виступає якраз як завада на шляху соціального розвитку, в той же час вважав, що вона здатна діяти як один із факторів соціальної динаміки.

М. Вебер був переконаний, що найважливіші фактори соціальних змін кореняться у культурних системах, до яких відноситься і релігія. Як приклад, М. Вебер звертався до великих релігійних рухів, які проводили значні соціальні зміни.

В контексті соціальної значимості релігії М. Вебер стверджував, що духовні цінності можуть бути великою силою, яка впливає на соціальні зміни. У своїй статті „Протестантська етика та дух капіталізму” він показав як віра, яка налаштовувала кальвіністів до життя, сповненого праці і бережливості сприяла розвитку сучасного кальвінізму. Дуже цінним для соціології релігії є те, що цей науковець виявив взаємозв'язки соціальної організації і релігійних цінностей, зв'язок релігії з господарською етикою, дослідив мирське підґрунтя релігійності, проаналізував типи релігійних співтовариств.

Оскільки на сучасному етапі відбувається соціологізація теології, праці Вебера з соціології релігії дозволяють встановити світоглядний і теоретичний діалог між світською гуманістичною думкою і різними течіями теології.

М. Вебер, знаходячись на позиціях здорового глузду, вважав, що упадок релігії не є тріумфом дії людського розуму, як результату просвітницької і звільняючої дії сучасної науки. За ним – це симптом духовного захворювання суспільства, викликаного гіпертрофованою до величезних розмірів раціональністю: технологія і бюрократія підкоряють собі світ, колосально звужуючи людський досвід так, що у свідомості людини згасають найвеличніші пристрасті – поетична сила уявлення, любов до прекрасного, героїчні почуття, релігійний досвід, надаючи місце прагматичному розрахунку, турботі про комфорт, банальному потягу до „корисності”.

М. Вебер показав діалектику впливу релігійного фактору на становлення тих чи інших соціальних відносин та вплив соціального фактору на формування того чи іншого типу релігії.

Праці Е. Дюркгейма стали у повному розумінні слова основоположними у сфері соціології релігії. Наступний її розвиток йшов по шляху намічених її родоначальниками підходів: релігія та стабільність суспільства (Е. Дюркгейм); релігія та соціальні зміни (М. Вебер). Суттєвим доповненням до цих двох підходів були напрацювання Б. Малиновського, в яких отримав розвиток функціональний аналіз релігії і магії, які, на думку соціолога, допомагають людині справлятися навіть з безнадійними ситуаціями.

Серед науковців існує думка, що своєрідний вектор вивчення релігії, який обумовив тематику дослідження соціології релігії аж до 1970 рр. все ж таки задали О. Конт та Е. Дюркгейм. Традиція Конта–Дюркгейма, яка надала соціології релігії функціоналістське спрямування і розуміла релігію як спосіб вираження і функцію соціальних відносин і сил, зайняла в соціології релігії одне із центральних місць.

подальшого проходження військової служби на підставі висновку (постанови) військово-лікарської комісії;

- виникнення у громадянина права на відстрочку внаслідок зміни сімейних обставин, передбаченого законодавством про військовий обов'язок і військову службу;
- засудження громадянина до позбавлення волі;
- порушення вимог статті 8 цього Закону.

Стаття 22

У разі призову громадянина на строкову військову службу у зв'язку з ухиленням від проходження альтернативної служби строк альтернативної служби до строку військової служби не зараховується.

У разі, коли громадянина призвано на строкову військову службу за його власним бажанням, строк альтернативної служби зараховується до строку військової служби із розрахунку півтора місяці альтернативної служби за один місяць строкової військової служби.

Стаття 23

Громадянин після звільнення з альтернативної служби протягом п'яти календарних днів зобов'язаний стати на облік у військовому комісаріаті та комісії за місцем проживання. У такий же строк громадянин стає на облік і у разі зміни місця проживання.

Стаття 24

Громадяни, які пройшли альтернативну службу, на військові збори не призиваються. У разі необхідності зазначені громадяни та громадяни, які за релігійними переконаннями звільнені комісією від призову на військові збори, можуть бути направлені для ліквідації наслідків аварії, катастрофи чи стихійного лиха не більше ніж три рази (щоразу на строк до шести календарних місяців) у межах віку, встановленого для проходження військової служби в запасі. Питання трудових відносин за основним місцем роботи у таких випадках регулюються законодавством про військовий обов'язок і військову службу.

Стаття 25

Рішення комісії можуть бути оскаржені до комісії вищого рівня або суду.

Президент України **Л.КРАВЧУК**
м. Київ, 12 грудня 1991 року № 1975-ХІІ

стороннього догляду, – тривалістю, визначеною у медичному висновку, але не більше тридцяти календарних днів.

Стаття 17

Професійна підготовка та перепідготовка громадян здійснюються в індивідуальному порядку безпосередньо на підприємстві, в установі, організації, де вони проходять альтернативну службу.

Стаття 18

Під час проходження альтернативної служби громадянин має право звернутися до комісії з мотивованою заявою щодо зміни місця проходження служби, а також дострокового звільнення з неї на підставах, передбачених цим Законом. У разі самовільного припинення або систематичного невиконання без поважних причин покладених на громадянина службових обов'язків власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган має право звернутися до комісії з клопотанням про дострокове розірвання трудового договору.

Стаття 19

У разі ліквідації, реорганізації або перепрофілювання підприємства, установи, організації, де громадянин проходить альтернативну службу, скорочення чисельності або штату працівників власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган зобов'язаний повідомити комісію не пізніше ніж за два календарні місяці про дострокове розірвання трудового договору, а в разі виникнення потреби в наданні відпустки з ініціативи адміністрації або скороченні тривалості робочого часу – протягом п'яти календарних днів.

Розділ IV

ПРИПИНЕННЯ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ СЛУЖБИ

Стаття 20

Альтернативна служба припиняється у разі закінчення строку її проходження або достроково за рішенням комісії.

Рішення комісії щодо дострокового припинення альтернативної служби є обов'язковим як для власника підприємства, установи, організації або уповноваженого ним органу, так і для громадянина.

Стаття 21

Альтернативна служба достроково припиняється у разі:

- призову громадянина на строкову військову службу за власним бажанням;
- визнання громадянина непридатним за станом здоров'я для

З середини 1960 рр. в соціології релігії виникає феноменологічний напрямок (Т. Лукман, П. Бергер).

Лукман (основні праці „Проблема релігії в сучасному суспільстві” та „Невидима релігія”) впевнений, що людина релігійна із народження за своєю природою: вона не може жити нормально без досвіду сакралізації, суть якого полягає у виході (трансцендуванні) за рамки свого біологічного існування. Досвід сакралізації – це механізм конструювання смислів, сукупність яких робить оточуючий людину світ реальним, зрозумілим і знайомим. Трансцендування постає як процес пояснення, інтерпретації, осмислення світу і самої людини.

Якщо релігійність притаманна самій людській природі, то, за Лукманом, неможливо говорити про її витіснення чи зникнення; можна говорити лише про зміну її форм.

Лукман виділяє дві форми релігійності: *церковну* та *позацерковну*. Перша є церковно-орієнтованою ідеологією, строго встановленою системою догматів та ритуалів. Позацерковна релігійність (приватна чи „невидима” релігія) існує за рахунок кризи і упадку церковної релігійності, потреби людини в трансцендуванні процесу секуляризації. В сучасному світі, за переконанням науковця, релігія існує поряд з наукою, філософією, мистецтвом як одна із світоглядних схем.

Провідний представник сучасної соціології релігії – американський соціолог П. Бергер (основна робота „Священна завіса”) вважає, що релігія займає центральне місце в процесі конструювання смислів, знання, когнітивного комплексу, який укорінює і орієнтує людину в її житті. Для надання цьому знанню стійкості, деякої універсальності необхідно, вважає він, наділити його характеристиками священного комплексу, світу сакрального. Цю процедуру космізації і виконує релігія, яка суть космізація у формі священного. Сама космізація тут виступає як ототожнення усвідомленого (тобто сконструйованого людиною) світу із світом як таким. Священне, яким оперує релігія, протистоїть, за Бергером, двом явищам: світському (профанному у житті

людини) і хаосу (когнітивній пустоті, безсміслиці, яку релігія й долає за допомогою священного).

Головна функція релігії – легітимізація (космізація) як наявного суспільного порядку, так і самого індивіда; релігія надає людині систему норм і цінностей, захищає її від хаосу, надає сенс буттю, і, в кінці кінців, дає відчуття реальності, об'єктивності сконструйованого людиною світу, підіймає профанність самої людини до сакральності Бога.

Поряд з феноменологічним напрямком в сучасній соціології релігії наявний ряд інших шкіл: *неоеволюціоналізм* (Р. Белла), *порівняльний синтез* (Н. Смарт), *неофункціоналізм* (Дж. Йінгер).

Проблемне поле сучасної соціології релігії розширилось за рахунок нової проблематики: секуляризація і місце релігії в сучасній світській культурі; нові (нетрадиційні) релігії та культури.

Для сучасної західної соціології характерними є два напрямки дослідження релігії: **функціональна теорія** релігії (визначення соціальних функцій релігії); **теорія конфліктів** (аналіз засобів, якими релігія зміцнює класову систему, руйнує її чи одночасно робить і те й інше).

Представник функціоналізму Б. Малиновський, досліджував функції релігії шляхом порівняння з чаклунством. Він прийшов до висновку, що люди використовують чаклунство (тобто роблять спробу управляти надприродними силами), коли вони не можуть повністю підкорити себе обставинам, які від них не залежать; вони вірять, що чаклунство допоможе їм уникнути небезпечних випадків і передбачити майбутнє.

Як вважав Малиновський, наші пращури придумали різноманітні забобони та ритуали (чаклунство) як інструмент впливу та захисту від незрозумілих стихій (природних чи соціальних). Чим складніші обставини, тим довготриваліші та складніші ритуали.

Визнаючи, що елементи чаклунства присутні у багатьох релігіях, вчений бачив між ними суттєву різницю: чаклунство – лише засіб для досягнення конкретної мети, а релігія –

здійснюються на підставі письмового строкового трудового договору і регулюються законодавством про працю, за винятками, передбаченими цим Законом.

Громадянин, який проходить альтернативну службу, не може призначатися на посади, що передбачають виконання функцій представників органів виконавчої влади або органів місцевого самоврядування, організаційно-розпорядчих або адміністративно-господарських обов'язків.

Стаття 16

Строк альтернативної служби починається з дня початку роботи на підприємстві, в установі, організації, зазначеного у направленні.

У разі направлення громадянина для проходження альтернативної служби не за місцем проживання, а в місцевість, звідки він не може щоденно повертатися до місця проживання, строк альтернативної служби визначається з урахуванням часу, необхідного для переїзду до місця служби та у зворотному напрямку.

До строку альтернативної служби не зараховуються: відпустка (відпустки) з ініціативи власника або уповноваженого ним органу, відпустка у зв'язку з навчанням у вечірніх або заочних закладах освіти, час перебування під адміністративним арештом, прогулів та скорочення тривалості робочого часу. При цьому строк альтернативної служби продовжується на невідпрацьований час.

У трудовому договорі при визначенні режиму праці та відпочинку враховуються, якщо це можливо, особливості віросповідання стосовно роботи у вихідні дні без зменшення кількості встановлених робочих днів.

Під час проходження альтернативної служби громадянину надається щорічна оплачувана відпустка тривалістю п'ятнадцять календарних днів. За перший рік альтернативної служби відпустка надається після відпрацьованих одинадцяти календарних місяців. За бажанням громадянина відпустка без збереження заробітної плати із зарахуванням до строку проходження альтернативної служби може бути надана йому у разі смерті дружини, батька, матері (вітчима, мачухи), дитини (пасинка, падчірки), рідних брата, сестри тривалістю до семи календарних днів без урахування часу, необхідного для проїзду до місця поховання та назад, а у разі хвороби перелічених осіб, які за висновком медичного закладу потребують постійного

Про відмову у направленні на альтернативну службу або звільненні від призову на військові збори комісія сповіщає громадянина у письмовій формі.

Стаття 12

Рішення про направлення громадянина на альтернативну службу або звільнення від призову на військові збори приймається комісією у разі встановлення істинності релігійних переконань і видається заявникові.

Направлення для проходження альтернативної служби видається громадянину після проходження призовної комісії.

Розділ III

ПРОХОДЖЕННЯ АЛЬТЕРНАТИВНОЇ СЛУЖБИ

Стаття 13

Громадяни проходять альтернативну службу відповідно до цього Закону, Положення про порядок проходження альтернативної служби, яке затверджується Кабінетом Міністрів України, та інших нормативно-правових актів України.

Громадяни проходять альтернативну службу переважно в межах населеного пункту за місцем проживання або у місцевості, звідки вони мають можливість щоденно повертатися до місця проживання.

У разі проходження громадянином альтернативної служби не за місцем проживання, а в місцевості, звідки він не має можливості щоденно повертатися до місця проживання, власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган зобов'язаний надати громадянину з дня початку служби місце в гуртожитку або інше впорядковане тимчасове житло.

Конкретне місце проходження альтернативної служби визначається комісією.

Комісія може змінити місце проходження альтернативної служби громадянина з урахуванням суспільних потреб.

Стаття 14

Власник підприємства, установи, організації або уповноважений ним орган зобов'язаний забезпечити громадянина зазначеною у направленні для проходження альтернативної служби роботою і протягом п'яти календарних днів повідомити про це відповідну комісію.

Стаття 15

Трудові відносини між громадянином, який проходить альтернативну службу, та підприємством, установою, організацією

самоцінна. Люди звертаються до чаклунства, надіючись на удачу і щасливий випадок. Релігійну ж віру вони приймають з більш глибоких причин, пов'язаних з пошуком сенсу життя і тривогою про свою долю у Всесвіті. Як вважав Малиновський, релігія виникає із нашої здатності любити і турбуватися про інших, із усвідомлення неминучості смерті. Ритуали, пов'язані із вірою у загробне життя (поминки після погребіння померлого), втішають живих, зменшують їх страх перед смертю.

Тому соціологи бачать значення релігії в тому, що вона не тільки надає втіху перед обличчям смерті, але й вносить сенс і в інші аспекти людського життя. Вона надає сенс навіть тим ситуаціям, які можуть вважатися несправедливими. На думку багатьох соціологів релігії, вона допомагає пережити такі ситуації як бідність, хвороба, нерівність. Тим, хто страждає, вона пропонує надію (рай у християнстві та духовне просвітлення у східних релігіях).

З позицій функціоналізму розглядав також роль релігії З. Фрейд. Релігія, на його заувагу, захищає людей від страху безпомічності, отриманого у дитинстві. Як дитина знаходить захист від цього страху у батьків, так і дорослі прагнуть знайти його у люблячого і всемогутнього Бога.

Слід мати на увазі, що типовим для представників функціональної школи є ідеалістичне зведення соціальної структури суспільства до взаємодії людей в рамках певних інстинктів, які регулюють поведінку людей за допомогою встановлених норм поведінки. Релігія, як вони вважали, створює систему вірувань, норм і цінностей, які згуртовують членів суспільства, забезпечують його цілісність і єдність. Як і Дюркгейм, функціоналісти вважали релігію найважливішим фактором, що інтегрує суспільство. Щоправда, функціоналісти, ведучи мову про тісні зв'язки між релігією та суспільством, не змогли врахувати дві обставини: релігія може, з одного боку, використовуватися як засіб експлуатації мас; з іншого – обумовлювати радикальні соціальні зміни.

Якщо більшість класиків соціології звертали увагу на соціальні характеристики релігії, то представники теорії конфлікту (дослідники-матеріалісти), робили акцент на її негативних проявах як засобу зміцнення стану пануючих груп суспільства, які гноблять менш впливові групи. Це досягається, за їх концепцією, за допомогою вірувань, які пропонують нижчим класам надію на краще життя в іншому (потусторонньому) світі, відволікаючи його увагу від проблем цього світу. Це, наприклад, обґрунтовується тим, що в християнстві бідність вважається добродієм. Звідси висновок, що робочий клас примирився із своєю долею раба, оскільки релігією йому обіцяно щастя в іншому світі.

Дослідники-матеріалісти, прибічники теорії конфлікту, вважають релігію засобом класового гноблення. Вони стверджують, що релігія носить ілюзійний, міфічний характер, маскуючи не тільки страх та тривогу, але й несправедливість експлуатації при класовій системі. Вони переконані, що клас капіталістів підтримує міф про спасіння душі, навіюючи повагу до сильних світу цього і смирення, щоб відволікати увагу робітників від боротьби проти економічної та політичної системи, яка є причиною їх страждань.

У певній мірі соціальний контекст релігії досліджували представники феноменологічного напрямку (П. Бергер, Н. Луман), які вважали релігію „символічним універсумом”. Використовуючи принцип „інтенціональності” свідомості (спрямованості на певний предмет) вони вважали, що це дозволяє втікти від питання про реальність чи ілюзійність предмету релігійної віри.

Західна соціологія релігії представлена емпіричним напрямком (Г. Ле Бра, Д. Фітчер), який досліджує релігійність населення та теологами, які досліджують релігійні організації (І. Вах, Г. Меншинг).

Дослідження з соціології релігії у вітчизняній практиці можна віднести на 20–30 рр. ХХ ст.; більш широко конкретно-соціологічні дослідження у сфері релігії велися в 60-х роках ХХ ст. (Р. Балтанов, А. Клібанов, А. Лебедев). В цей час були опубліковані перші праці,

Розділ II

ПОРЯДОК НАПРАВЛЕННЯ НА АЛЬТЕРНАТИВНУ СЛУЖБУ

Стаття 9

Для вирішення питання про направлення на альтернативну службу громадяни, зазначені у статті 2 цього Закону, після взяття на військовий облік, але не пізніше ніж за два календарні місяці до початку встановленого законодавством періоду проведення призову на строкову військову службу, особисто подають до комісії за місцем проживання мотивовану письмову заяву.

У разі призову на військові збори громадян, які після проходження строкової військової служби набули релігійних переконань і належать до діючих згідно із законодавством України релігійних організацій, вівчення яких не допускає користування зброєю, вони не пізніше семи календарних днів від дня одержання повістки військового комісаріату про призов на військові збори подають особисто до комісії заяву про звільнення від призову на ці збори.

Стаття 10

Комісія зобов'язана прийняти заяву про направлення на альтернативну службу або про звільнення від призову на військові збори та у письмовій формі повідомити громадянина про дату його явки на засідання комісії.

Стаття 11

Заява про направлення на альтернативну службу розглядається комісією протягом календарного місяця після її надходження до комісії в присутності громадянина, а заява про звільнення від призову на військові збори – протягом чотирнадцяти календарних днів.

Для явки на засідання комісії громадянин звільняється від навчання, а також від роботи із збереженням середньомісячного заробітку.

Рішенням комісії громадянину може бути відмовлено у направленні на альтернативну службу або звільненні від призову на військові збори у разі:

- несвоєчасного подання заяви про направлення на альтернативну службу або звільнення від призову на військові збори;
- відсутності підтверджень щодо істинності релігійних переконань;
- неявки громадянина без поважних причин на засідання комісії.

Відмова у направленні на альтернативну службу або звільненні від призову на військові збори з інших підстав, ніж передбачені у частині третій цієї статті, забороняється.

трьох календарних місяців після звільнення з альтернативної служби приступить до роботи.

Стаття 7

Для вирішення питань проходження альтернативної служби утворюються комісії у справах альтернативної служби (далі – комісії) України, Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські, а в разі необхідності – районні і міські комісії.

Положення про комісії у справах альтернативної служби затверджується Кабінетом Міністрів України.

Забезпечення діяльності комісій покладається на центральний орган виконавчої влади з питань праці та соціальної політики і його територіальні органи.

Стаття 8

Громадянин, направлений на альтернативну службу, не має права:

- ухилятися від проходження альтернативної служби;
- брати участь у страйках;
- займатися підприємницькою діяльністю;
- навчатися в закладах освіти, крім середніх або вищих закладів освіти з вечірньою або заочною формами навчання.

Ухиленням від проходження альтернативної служби вважається:

- неприбуття без поважних причин на місце проходження альтернативної служби, зазначене у направленні, або прибуття із запізненням більше ніж на три календарні дні;

- самовільне припинення виконання службових обов'язків;
- несвоєчасне (пізніше ніж за п'ять календарних днів)

повідомлення комісії про роботу в умовах неповного робочого дня або неповного робочого тижня, надання відпустки з ініціативи власника або уповноваженого ним органу, а також про попередження власником або уповноваженим ним органом щодо звільнення у зв'язку з ліквідацією, реорганізацією або перепрофілюванням підприємства, установи, організації.

У разі ухилення громадянина від проходження альтернативної служби або вчинення інших дій, передбачених частиною першою цієї статті, комісія може скасувати своє рішення про направлення його на альтернативну службу, про що протягом п'яти календарних днів у письмовій формі повідомляє громадянина і військовий комісаріат, після чого громадянин підлягає призову на строкову військову службу на загальних підставах.

присвячені теоретичним проблемам соціології релігії (Ю. Левада, М. Ленсу, Е. Прокошина, Д. Угринович, І. Яблоков). На цей період можна віднести й формування основних напрямків соціології релігії: розробка категоріального апарату соціології релігії та методів соціологічних досліджень; дослідження місця й ролі релігії в різних етнічних, територіальних спільнотах, професійних і демографічних групах; процеси секуляризації; зміни в релігійній свідомості, культурі та в релігійних організаціях.

Для сучасної української соціології релігії актуальним є дослідження коренів та причин міжконфесійних протистоянь і конфліктів; відслідковування за допомогою соціологічного моніторингу рівня соціальної напруги на ґрунті релігійних вірувань; вироблення практичних рекомендацій по досягненню міжконфесійної злагоди та миру.

Семінарське заняття

ВИТОКИ СОЦІОЛОГІЇ РЕЛІГІЇ ТА ЇЇ ОСНОВНІ КОНЦЕПЦІЇ

План

1. Основні етапи накопичення знання про релігію.
2. Класичний період в розвитку соціології релігії (позитивіські концепції, концепції соціальної інтеграції, етнологічна традиція, теорія цивілізацій, марксистська концепція, богословські концепції).
3. Соціологія релігії ХХ ст. Соціально-релігійна проблематика у працях українських дослідників.
4. Специфіка соціології релігії радянської доби.
5. Соціологія релігії в незалежній Україні.

Література

Основна:

1. Арон Р. Этапы развития социологической мысли: Пер. с фр. – М., 1993.
2. Бендикс Р. Образ общества у Макса Вебера. // М.Вебер. Избранное. Образ общества. – М., 1994. – С. 567–588.

3. Вах И. Социология религии // Социология религии: классические подходы. Хрестоматия. Науч. редакция и составление М.П.Гапочки и Ю.А.Кимелева. – М., 1994. – С. 212–223.
4. Введение в общее религиоведение: Учебник. / Под. ред. проф. И.Н.Яблокова. – М., 2001. – С. 212–269.
5. Вебер М. „Объективность” социально-научного и социально-политического познания // Избр. произв. – М., 1990. – С. 389–392.
6. Вебер М. Наука как признание и профессия. // М.Вебер. Избр. пр.: Пер. с нем. – М., 1990.
7. Вебер М. О некоторых категориях понимающей социологии // Избр. произв. – М., 1990. – С. 495–499.
8. Вебер М. Протестантская этика и дух капитализма // Избр. произв. – М., 1990. – С. 44–49, 104–107, 193–208.
9. Вебер М. Социология религии (типы религиозных сообществ) // Избранное: Образ общества. – М., 1994 – С. 138–181.
10. Гараджа В. Социология религии. – М., 1996. – С. 17–28.
11. Гараджа В.И. Религия как предмет социологического анализа // Религия и общество. Хрестоматия по социологии религии. Под ред. В.И.Гараджи. – М., 1994. – Ч.1. – С. 4–118.
12. Дюркгейм Э. Курс социальной науки // Э. Дюркгейм. Социология. Её предмет, метод, предназначение: Пер. с фр. – М., 1995. – С. 167–198.
13. Дюркгейм Э. Элементарные формы религиозной жизни: Тотемическая система в Австралии) // Мистика. Религия. Наука. Классики мирового религиоведения. – М., 1998.
14. Ерышев А.А., Лукашевич Н.П. Социология религии: Учеб. пособие. – К., 1999. – С. 12–27.
15. Ерышев А.О. Досвід соціального дослідження релігійності. – К., 1967.

За громадянином, який проходить альтернативну службу, зберігаються право на житлову площу, яку він займав до направлення на службу, черговість на одержання житла за місцем проживання і роботи, а також попередня робота (посада), яку він виконував (займав) до направлення на службу, а в разі її відсутності – інша рівноцінна робота (посада) на тому самому або, за згодою працівника, на іншому підприємстві, в установі, організації. Він користується переважним правом на залишення на роботі у разі скорочення чисельності або штату працівників протягом двох років з дня звільнення з альтернативної служби.

Стаття 4

На альтернативну службу направляються громадяни, які підлягають призову на строкову військову службу і особисто заявили про неможливість її проходження як такої, що суперечить їхнім релігійним переконанням, документально або іншим чином підтвердили істинність переконань та стосовно яких прийнято відповідні рішення.

Не підлягають направленню на альтернативну службу громадяни: звільнені відповідно до законодавства від призову на строкову військову службу; яким відповідно до законодавства надано відстрочку від призову на строкову військову службу (на строк дії відстрочки).

Стаття 5

Альтернативну службу громадяни проходять на підприємствах, в установах, організаціях, що перебувають у державній або комунальній власності, діяльність яких пов'язана із соціальним захистом населення, охороною здоров'я, захистом довкілля, будівництвом, житлово-комунальним та сільським господарством, а також в патронажній службі в організаціях Товариства Червоного Хреста України.

Перелік підприємств, установ, організацій, на яких громадяни можуть проходити альтернативну службу, розробляється і затверджується Кабінетом Міністрів України.

Стаття 6

Строк альтернативної служби становить двадцять сім місяців, а для осіб, які мають повну вищу освіту з освітньо-кваліфікаційним рівнем спеціаліста, магістра, – вісімнадцять місяців.

Час перебування громадянина на альтернативній службі зараховується до його загального трудового стажу. Цей час також зараховується до безперервного трудового стажу і стажу роботи за спеціальністю за умови, якщо громадянин не пізніше ніж протягом

Стаття 32. Міжнародні договори

Якщо міжнародним договором, в якому бере участь Україна, встановлено інші правила, ніж ті, що їх містить законодавство про свободу совісті та релігійні організації, то застосовуються правила міжнародного договору.

Голова Верховної Ради України **Л.КРАВЧУК**
м. Київ, 23 квітня 1991 року
№ 987-ХІІ

ЗАКОН УКРАЇНИ ПРО АЛЬТЕРНАТИВНУ (НЕВІЙСЬКОВУ) СЛУЖБУ

Цей Закон визначає організаційно-правові засади альтернативної (невійськової) служби (далі – альтернативна служба), якою відповідно до Конституції України (254к/96-ВР) має бути замінене виконання військового обов'язку, якщо його виконання суперечить релігійним переконанням громадянина.

**Розділ I
ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ****Стаття 1**

Альтернативна служба є службою, яка запроваджується замість проходження строкової військової служби і має на меті виконання обов'язку перед суспільством. В умовах воєнного або надзвичайного стану можуть встановлюватися окремі обмеження права громадян на проходження альтернативної служби із зазначенням строку дії цих обмежень.

Стаття 2

Право на альтернативну службу мають громадяни України, якщо виконання військового обов'язку суперечить їхнім релігійним переконанням і ці громадяни належать до діючих згідно з законодавством України релігійних організацій, віровчення яких не допускає користування зброєю.

Стаття 3

Громадянин України, який проходить альтернативну службу, користується всіма соціально-економічними, політичними та особистими правами і свободами, за винятками, визначеними цим та іншими законами України, відповідно до Конституції України, і виконує всі обов'язки громадянина України.

16. Зиммель Г. К социологии религии // Избранное: В 2т. – М., 1996. – Т.1.
17. Краткий социологический словарь / Под общ. ред. Д.М.Гвишиани, Н.И.Лапина. – М., 1983.
18. Лимаренко А.П. Социология религии // Социологический словарь / Сост. А.Н.Елсуков, К.В.Шульга. 2-е изд. – Мн., 1991.
19. Лубовський В.Д. Соціологія релігії // Соціологія: короткий енциклопедичний словник. / За заг. ред. В.І.Воловича. – К., 1998.
20. Меншинг Г. Сущность и задача социологии религии // Социология религии: классические подходы. Хрестоматия. – М., 1994. – С. 260–271.
21. Пірен М.І. Соціологія релігії: Підручник. – К., 2008. – С. 10–15.
22. Руткевич Е.Д. Социология религии // Энциклопедический социологический словарь / Под. общ. ред. Г.В.Осипова. – М., 1995.
23. Социология: Энциклопедия / Сост. А.А.Грицанов, В.Л.Абушенко, Г.М.Евелькин, Г.Н.Соколова, О.В.Терещенко. – Мн., 2003. – С. 1062–1063.
24. Сухов А.Д. Религия как общественный феномен: философия проблемы исследования. – М., 1973.
25. Яблоков И.Н. Социология религии. – М., 1979.

Додаткова:

1. Ерышев А.А. Религиоведение. – К., 1999.
2. Классики мирового религиоведения. – М., 1996.
3. Конт О. Курс позитивной философии // Родоначалники позитивизма. Вып.4 – СПб, 1912.
4. Лукашевич М.П., Туленков М.В. Спеціальні та галузеві соціологічні теорії. – К., 1999.
5. Маркс К. К критике гегелевской философии права: Введение // К. Маркс, Ф.Энгельс, 2002. – Т.1.

6. Мертон Р.К. Явные и латентные функции // Американская социологическая мысль. – М., 1994.
7. Парсонс Т. Общий обзор // Американская социология. – М., 1972.
8. Парсонс Т. Функциональная теория изменения // Американская социологическая мысль: Тексты. – М., 1994.
9. Самыгин С.И., Нечипуренко В.Н., Полонская И.Н. Религиоведение: социология и психология религии. – Ростов-на-Дону, 1996.
10. Смелзер Н. Социология: Пер. с англ. – М., 1994.
11. Современная западная социология: Словарь. – М., 1990.
12. Социологический словарь / Сост. А.И. Елсуков, К.В.Шульга. – Мн., 1991.
13. Соціологія:Короткий енциклопедичний словник / За заг. ред. В.І.Воловича. – К., 1998.
14. Спенсер Г. Синтетическая философия. – К., 1997.
15. Элиаде М. Священное и мирское. – М., 1994.

Розділ VI

ДЕРЖАВНІ ОРГАНИ ТА РЕЛІГІЙНІ ОРГАНІЗАЦІЇ

Стаття 30. Державний орган України у справах релігій

Державний орган України у справах релігій покликаний забезпечувати проведення державної політики щодо релігій і церкви. З цією метою він:

- на прохання релігійних організацій сприяє досягненню домовленості з державними органами та подає необхідну допомогу у питаннях, що потребують вирішення цих органів;
- сприяє зміцненню взаєморозуміння і терпимості між релігійними організаціями різних віросповідань;
- здійснює реєстрацію статутів (положень) релігійних організацій, зазначених у частині другій статті 14 цього Закону, а також змін і доповнень до них;
- подає консультативну допомогу державним органам у застосуванні законодавства про свободу совісті та релігійні організації; *(Абзац п'ятий частини першої статті 30 із змінами, внесеними згідно із Законом № 3795-12 від 23.12.93)*
- здійснює контакти і координаційні зв'язки з відповідними органами інших держав;
- сприяє участі релігійних організацій у міжнародних релігійних рухах, форумах, ділових контактах з міжнародними релігійними центрами й зарубіжними релігійними організаціями;
- забезпечує релігієзнавчу експертизу за участю представників релігійних організацій та відповідних спеціалістів.

Державний орган України у справах релігії утворюється Кабінетом Міністрів України. *(Частина третя статті 30 втратила чинність на підставі Закону № 2140-12 від 19.02.92).*

Голова державного органу України у справах релігій призначається Верховною Радою України, а керівники відповідних органів на місцях – обласними, Київською міською Радами народних депутатів, у Кримській АРСР – Верховною Радою Кримської АРСР.

Стаття 31. Відповідальність за порушення законодавства про свободу совісті та релігійні організації

Службові особи і громадяни, винні в порушенні законодавства про свободу совісті та релігійні організації, несуть відповідальність, встановлену законодавством України.

Стаття 26. Трудові права громадян, які працюють у релігійних організаціях

На громадян, які працюють у релігійних організаціях за трудовим договором, поширюється законодавство про працю нарівні з працівниками державних і громадських підприємств, установ і організацій.

Оподаткування одержуваних від роботи у релігійних організаціях доходів громадян, включаючи священнослужителів, церковнослужителів і осіб, які працюють у релігійних організаціях на виборних посадах, здійснюється за ставками, встановленими для працівників державних підприємств, установ та організацій. (Стаття 26 із змінами, внесеними згідно із Законом № 3 795-12 від 23.12.93)

Стаття 27. Трудові правовідносини громадян на підприємствах і в закладах релігійних організацій

На громадян, які працюють на всіх підприємствах, заснованих релігійними організаціями, а також у створених ними добродійних закладах, поширюється законодавство про працю, порядок оподаткування, соціального страхування і соціального забезпечення працівників державних і громадських підприємств, установ і організацій. (Стаття 27 із змінами, внесеними згідно із Законом № 3795-12 від 23.12.93)

Стаття 28. Соціальне забезпечення і соціальне страхування громадян, які працюють у релігійних організаціях

Громадяни, які працюють у релігійних організаціях, включаючи священнослужителів, церковнослужителів і осіб, які працюють у релігійних організаціях на виборних посадах, підлягають соціальному забезпеченню і соціальному страхуванню нарівні з працівниками державних і громадських підприємств, установ і організацій.

З цією метою релігійні організації, їх підприємства і заклади вносять до фонду державного соціального страхування і пенсійного фонду відрахування в порядку і розмірах, що встановлюються для громадських організацій, їх підприємств і установ.

Усім громадянам, які працюють у релігійних організаціях, державна пенсія призначається і виплачується на загальних підставах відповідно до чинного законодавства. (Стаття 28 із змінами, внесеними згідно із Законом № 3795-12 від 23.12.93)

Тема 3. РЕЛІГІЯ ЯК ПРЕДМЕТ СОЦІОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ

План

1. Поняття та основні визначення релігії.
2. Дихотомія підходів до проблеми виникнення релігії.
3. Корені та детермінанти походження і відтворення релігії.
4. Класифікація релігій.

Ключові поняття: релігія, духовний досвід, система, свідомість, ілюзія, вірування, надприродне, релігійні організації, храми, служителі культу, паства, приписи.

Визначаючи релігію як предмет соціологічного аналізу слід зауважити, що історично було багато підходів щодо дефініції релігії. Робилася спроба знайти такі складові, які б були притаманні усім релігіям.

Деякі вчені, наприклад, визначали релігію як систему вірувань про сутнісні сили, які управляють долею людини і пов'язаних з цим ритуалів, що виконуються членами певної групи. Інші – шукали у всіх релігіях сутнісну складову (духовний досвід; контраст між сакральним і профанним; віру в богів чи в єдиного Бога), для того, щоби можна було визначити сутнісні характеристики релігії. Однак ці пошуки ні до чого не призвели, оскільки, з одного боку, багатоманітність релігійних комплексів приводили до протирічних один одному прикладів; з іншого боку – елементи, які були сутнісними для одних релігій, в деяких релігіях ставали малозначимими. Так, наприклад, боги не відіграють особливої ролі в буддизмі.

Більш значимим методом може бути метод показу тих аспектів у релігії, які типічні для всіх, хоча й вони не універсальні. Доцільно нагадати, що наявність ритуалів богослужіння є типічним, однак в деяких випадках ритуал не є головним.

Дуже розповсюдженим в соціології є визначення релігії як форми соціальної свідомості, яка відрізняється від інших її форм тим, що відображені нею відносини між людьми в суспільстві і відношення людей до природи заповначають фантастичний і містичний вигляд. Так, Д.Маркович вважав, що уявлення про світ,

які пропагує релігія, проявляються у людській свідомості у формі ілюзій про існування надприродної істоти чи надприродного начала, що володарює як в природі так і суспільстві. Тому, на його думку, релігію можна визначити як *упорядковану сукупність вчень, віри, почуттів і культової діяльності, пов'язаних із надприродною істотою*. Релігія, за ним, являє собою комплексну форму суспільної свідомості, елементи якої впливають на емоції і волю людини.

Підкреслюючи системний характер релігії та роблячи акцент на визначенні інституціонального характеру релігії, відомий релігієзнавець О.Харчев стверджував, що *„релігія являє собою систему особливих уявлень, вірувань, які завжди супроводжуються емоційними переживаннями, почуттями і специфічними релігійно-культовими діями, а також релігійну організацію: храми, духовенство, паству”*. Окрім того, вважав він, поряд з цим в релігії наявна певна сукупність морально-етичних норм та приписів.

В сукупності цей складний комплекс різноманітних елементів, серед яких центральне місце займають вірування та емоційні переживання, складають соціальний інститут релігії.

Узагальнюючи наведені вище визначення релігії дамо його соціологічне розуміння: під релігією ми **розуміємо комплекс вірувань і практичних дій, за допомогою яких люди спілкуються чи роблять спробу спілкуватися з реальністю, яка знаходиться за межами повсякденного досвіду**. Сюди можна віднести всі ті, явища, які відрізняються від інших (етичних, естетичних, політичних тощо) саме як релігійні, тобто все те, через що людина виражає свою віру в надприродне і що вона робить, щоб підтримувати свій зв'язок з ним.

Практика ж чаклунства і заклинань призначена для того, щоб служити йому, щоб відганяти чи знешкоджувати злих духів і не є заклик до допомоги надприродних сил, не дивлячись на те, що його часто плутають з релігією і зараховують до неї. У відповідь на те, що надприродне лежить за межами сфери людського сприйняття і тому не може бути предметом науки,

Стаття 24. Міжнародні зв'язки та контакти релігійних організацій і віруючих

Релігійні організації і віруючі, одноосібно або разом з іншими, мають право встановлювати і підтримувати міжнародні зв'язки та прямі особисті контакти, включаючи виїзд за кордон для паломництва, участі в зборах та релігійних заходах. Учасники цих контактів і заходів можуть в порядку, встановленому чинним законодавством, придбавати, одержувати і везти з собою релігійну літературу та інші інформаційні матеріали релігійного змісту. Релігійні організації можуть направляти громадян за кордон для навчання в духовних навчальних закладах і приймати з цією метою іноземних громадян.

Священнослужителі, релігійні проповідники, наставники, інші представники зарубіжних організацій, які є іноземними громадянами і тимчасово перебувають в Україні, можуть займатися проповіданням релігійних віровчень, виконанням релігійних обрядів чи іншою канонічною діяльністю лише в тих релігійних організаціях, за запрошенням яких вони прибули, і за офіційним погодженням з державним органом, який здійснив реєстрацію статуту (положення) відповідної релігійної організації. *(Статтю 24 доповнено частиною четвертою згідно із Законом № 3 795-12 від 23.12.93)*

Розділ V

ТРУДОВА ДІЯЛЬНІСТЬ У РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ ТА НА ЇХ ПІДПРИЄМСТВАХ

Стаття 25. Трудові правовідносини у релігійних організаціях

Релігійна організація має право приймати на роботу громадян.

Умови праці встановлюються за угодою між релігійною організацією та працівником і визначаються трудовим договором, який укладається у письмовій формі.

Релігійна організація зобов'язана в установленому порядку зареєструвати трудовий договір.

У такому ж порядку реєструються документи, що визначають умови оплати праці священнослужителів, церковнослужителів і осіб, які працюють у релігійній організації на виборних посадах.

Громадяни, які працюють у релігійній організації за трудовим договором, можуть бути членами профспілки.

будинках громадян, а також в установах, організаціях і на підприємствах за ініціативою їх трудових колективів і згодою адміністрації.

Командування військових частин надає можливість військовослужбовцям брати участь у богослужіннях і виконанні релігійних обрядів. Богослужіння та релігійні обряди в лікарнях, госпіталях, будинках для престарілих та інвалідів, місцях попереднього ув'язнення і відбування покарання проводяться на прохання громадян, які перебувають в них, або за ініціативою релігійних організацій. Адміністрація зазначених установ сприяє цьому, бере участь у визначенні часу та інших умов проведення богослужіння, обряду або церемонії.

В інших випадках публічні богослужіння, релігійні обряди, церемонії та процесії проводяться щоразу з дозволу відповідної місцевої державної адміністрації, виконавчого комітету сільської, селищної, міської Рад народних депутатів. Клопотання про видачу вказаного дозволу подається не пізніше як за десять днів до призначеного строку проведення богослужіння, обряду, церемонії чи процесії, крім випадків, які не терплять зволікання. *(Частина п'ята статті 21 із змінами, внесеними згідно із Законом № 3795-12 від 23.12.93)*

Стаття 22. Література і предмети релігійного призначення

Громадяни та релігійні організації мають право на придбання, володіння і використання релігійної літератури мовою на свій вибір, а також інших предметів й матеріалів релігійного призначення. Релігійні організації мають право виготовляти, експортувати, імпортувати і розповсюджувати предмети релігійного призначення, релігійну літературу та інші інформаційні матеріали релігійного змісту. Релігійні організації користуються виключним правом заснування підприємств для випуску богослужбової літератури і виробництва предметів культового призначення.

Стаття 23. Добродійна і культурно-освітня діяльність релігійних організацій

При релігійних організаціях можуть утворюватися товариства, братства, асоціації, інші об'єднання громадян для здійснення добродійництва, вивчення та розповсюдження релігійної літератури та іншої культурно-освітньої діяльності. Вони можуть мати свої статuti, що реєструються в порядку, встановленому для громадських об'єднань. Релігійні організації мають право здійснювати добродійну діяльність і милосердя як самостійно, так і через громадські фонди. Суми витрат на цю мету оподаткованню не підлягають.

можна заперечити, що об'єкт нашого дослідження не саме надприродне, а те, що виникає із віри в нього. Соціологія релігії – не наука про „священне”, це наука про людину і її поведінку, а відповідно про її відношення і до того, що вона вважає „священним”. Так, для Вебера релігія, як предмет соціологічного дослідження, є соціологічною поведінкою людини, яка включає в себе відносини людей один до одного, явища і лежить у „межах досвіду”, доступного для спостереження.

М. Вебер провів чітку межу між соціологічним визначенням поняття „релігія” і визначенням цього поняття, що відноситься до філософії, теології, феноменології; між тим, що бачить в релігії соціолог, і тим – що теолог чи філософ.

Слід зауважити, що вивчення соціологією релігії не означає вивчення її віросповідних засад. За межами соціології релігії залишаються визначення, в основі яких лежать уявлення про якусь „силу” як особливий вид дійсності, відмінний від повсякденного життя. Соціологія релігії також відкидає визначення, в яких йде мова про релігійний досвід. Також соціологія релігії не бере на озброєння визначення релігії як сукупності багатоманіття явищ, структур, елементів, досвіду, які можуть називатися як релігійні об'єкти – догма (міф, вчення), обряд (ритуал), релігійна громада (церква, секта, культ), особистість (харизма). Вебер, наприклад, звертав увагу не на структурну, а функціональну ознаку релігії як унікального соціально-історичного явища, на раціоналізацію релігією людських відносин до божественного, тобто приведення цих відносин в систему, звільнення від всього випадкового. Раціоналізація тут проявляється в тому, що діяльність індивідів характеризується вибором все більш адекватних методів, засобів, шляхів досягнення певних цілей, що забезпечує тим самим новий рівень свободи людини – свободи від містики випадку, від магії, тобто нефункціональних засобів досягнення мети.

Релігія постає як етап на шляху до свободи, крок до раціоналізації світу, його „розчаклування”. Аналіз релігії для соціології є перш за все аналізом поведінки людини,

спрямованим на вимір проявів в ній магії та релігії. Це видно із визначення релігії М. Вебером як соціальної поведінки, суть якої – в „сміслополаганні”, спрямованому на раціоналізацію людської діяльності.

В такому ж контексті розглядає релігію і соціолог релігії В. Гараджа. Релігійна поведінка, вважає вчений, суть соціальна поведінка, в якій закладено деякий сенс. Він (сенс) передбачений діючим суб'єктом, який знає його. Чому спостерігачу, який не є релігійним важко зрозуміти значення, сенс людської поведінки, яка є віруючою, ставить питання В. Гараджа? Та тому, відповідає він, що сенс, значення вчинків людини віруючої обволікається в символічну форму. Однією з головних особливостей людського існування, стверджує науковець, є здатність до створення символів, які концентрують смисли. В. Гараджа зауважує, що соціолог релігії, визначаючи свій підхід до дослідження релігії як емпіричного вивчення поведінки індивіда чи групи, не може зрозуміти чи пояснити в теоретичних узагальненнях цю поведінку, не володіючи знанням тих „сміслів”, таких систем значень, які стоять за поведінкою індивідів і груп, які вивчає соціолог, тобто змістовного елементу релігії, вираженого в міфології теології, філософії; того елементу, який простим спостерігачам неможливо „спіймати” і дослідженням якого за допомогою відповідних їм методів займаються інші дисциплінарні розділи релігієзнавства.

Для того, щоб дати вірне визначення релігії, зрозуміти її сутність, необхідно звернутися до витоків і причин її виникнення

Слід мати на увазі, що у виясненні проблеми походження релігії існує два протилежних підходи: **богословсько-теологічний та науковий**. Прибічники першого опираються на викладену в перших двох книгах Біблії розповідь про те, як Бог створив людину із праху земного. На базі біблійної розповіді про божественні джерела релігії виникла концепція „*нрамонотеїзму*” чи „*первісного монотеїзму*”. Вперше вона була сформульована літератором і вченим Е. Ленгом (1844–1912). В найбільш повній

громадських організацій. Суми їх прибутку, які використовуються в добродійних цілях, не оподатковуються.

Будівництво культових та інших будівель релігійними організаціями здійснюється в порядку, встановленому чинним законодавством для об'єктів цивільного призначення.

Реставрація і ремонт культових будівель – пам'яток історії та культури здійснюються з додержанням установлених правил охорони і використання пам'яток історії та культури.

Стаття 20. Розпорядження майном релігійних організацій, що припинили свою діяльність

У разі припинення діяльності релігійної організації майнові питання вирішуються відповідно до її статуту (положення) і чинного законодавства.

Після припинення діяльності релігійних організацій майно, надане їм у користування державними, громадськими організаціями або громадянами, повертається його колишньому власнику.

На майно культового призначення, що належить релігійним організаціям, не може бути звернено стягнення за претензіями кредиторів.

При відсутності правонаступників майно релігійної організації, що припинила свою діяльність, переходить у власність держави.

У разі припинення діяльності релігійної організації у зв'язку з порушенням цього Закону та інших законодавчих актів України майно, що перебуває в її власності, за винятком культового, може безоплатно переходити у власність держави. Культове майно передається іншим релігійним організаціям.

Розділ IV

ПРАВА РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА ГРОМАДЯН, ПОВ'ЯЗАНІ ЗІ СВОБОДОЮ ВІРОСПОВІДАННЯ

Стаття 21. Релігійні обряди і церемонії

Релігійні організації мають право засновувати і утримувати вільно доступні місця богослужінь або релігійних зібрань, а також місця, шановані в тій чи іншій релігії (місця паломництва).

Богослужіння, релігійні обряди, церемонії та процесії безперешкодно проводяться в культових будівлях і на прилеглий території, у місцях паломництва, установах релігійних організацій, на кладовищах, в місцях окремих поховань і крематоріях, квартирах і

Стаття 18. Власність релігійних організацій

Релігійні організації володіють, користуються і розпоряджаються майном, яке належить їм на праві власності.

У власності релігійних організацій можуть бути будівлі, предмети культу, об'єкти виробничого, соціального і добродійного призначення, транспорт, кошти та інше майно, необхідне для забезпечення їх діяльності.

Релігійні організації мають право власності на майно, придбане або створене ними за рахунок власних коштів, пожертвуване громадянами, організаціями або передане державою, а також придбане на інших підставах, передбачених законом.

У власності релігійних організацій може бути також майно, що знаходиться за межами України.

Релігійні організації мають право звертатися за добровільними фінансовими та іншими пожертвуваннями і одержувати їх.

(Частина шоста статті 18 втратила чинність в частині звільнення від сплати ввізного мита, митних та акцизних зборів і податку на додану вартість з товарів, що ввозяться (пересилаються) на митну територію України на підставі Закону № 608/96-ВР від 17.12.96) (Частина шоста статті 18 втратила чинність в частині звільнення від сплати ввізного мита, митних та акцизних зборів і податку на додану вартість з імпортованих товарів, що імпортуються на підставі Закону № 498/95-ВР від 22.12.95) Фінансові та майнові пожертвування, як і інші доходи релігійних організацій, не оподатковуються.

Релігійні організації не мають права проводити примусове обкладання віруючих.

Право власності релігійних організацій охороняється законом.

Стаття 19. Виробнича і господарська діяльність релігійних організацій

Релігійні організації у порядку, визначеному чинним законодавством, мають право для виконання своїх статутних завдань засновувати видавничі, поліграфічні, виробничі, реставраційно-будівельні, сільськогосподарські та інші підприємства, а також добродійні заклади (притулки, інтернати, лікарні тощо), які мають право юридичної особи.

(Дію частини другої статті 19 зупинено в частині звільнення від оподаткування прибутку згідно з Декретом № 12-92 від 26.12.92) Прибуток від виробничої діяльності та інші доходи підприємств релігійних організацій оподатковуються відповідно до чинного законодавства в порядку і розмірах, установлених для підприємств

формі ця теорія була викладена католицьким пастором В. Шмідтом (1868–1954) у 12-томній праці „Походження ідеї Бога”. Суть теорії „прамонотеїзму” зводиться до того, що у всіх існуючих віруваннях, в т.ч. віруваннях самих відсталих народів, можна знайти залишки віри в єдиного Бога-Творця. Всі існуючі форми релігії, таким чином, являють собою не що інше, як підготовчі форми на шляху людини до „істинної релігії”.

Наука ж розглядає релігію як важливий складовий елемент культури і застосовує для вивчення питання про походження релігії всі наукові методи дослідження. Вона наводить факт, що якщо становлення людства проходило десь на протязі 1,5 млн. років, то приблизно 35–40 тис. років назад завершилося становлення сучасного типу людини – Homo sapiens (людини розумної), у якої уже була здатність до мисленнєвої діяльності, що і породило релігію. Саме досягнення археології, антропології, етнографії, порівняльного мовознавства дають підтвердження існування релігії в цей час. Звідси робиться висновок, що ніякого „дорелігійного” періоду не було. Релігія формувалася разом з формуванням людства в процесі всієї еволюції як частина людського життя, культури.

Про існування релігійних вірувань в цей період історії свідчить практика захоронень, як і обрядів по підготовці покійників до подальшого життя (покриття тіл охрою, покладання рядом з покійником зброї, предметів домашнього вжитку, прикрас). Отже, в первісних людей існували уявлення про потойбічне життя, про що свідчать також наскальні малюнки.

Щоправда, археологічних та етнографічних фактів замало, щоб дати відповідь на питання як виникла релігія. Тому всі існуючі теорії виникнення релігії можна вважати гіпотетичними. Свідчення ж про релігійні вірування ми отримуємо на підставі порівняльного вивчення релігій, а також звертаючись до дослідження причин їх виникнення на рівні як теоретичного, так і емпіричного пізнання.

В релігії, на думку вчених, знаходиться сутність певного типу суспільних систем, вона виражає внутрішні, глибинні, приховані

від безпосереднього спостерігача рівні суспільної реальності, відповідно, в релігії є дещо адекватне сутності суспільства.

Ми не можемо визначити релігію за допомогою формально-логічної функції через вказівку ряду і видової відмінності. В самій загальній формі можна зробити висновок: релігія є сферою духовного життя суспільства, групи, індивіда, спосіб практично-духовного освоєння світу і сфера духовного виробництва. Як така вона являє собою: 1) прояв сутності суспільства; 2) аспект життєдіяльності людини та суспільства; 3) спосіб існування і подолання людського самовідчуження; 4) відображення дійсності; 5) суспільну систему; 6) феномен культури.

Слід мати на увазі також детермінуючі релігію фактори, тобто під впливом яких чинників релігія виникає, існує і відтворюється. На думку науковців, можна виділити *соціумні, соціокультурні, антропологічні, психологічні, гносеологічні детермінанти* („корені релігії”).

У вітчизняній соціологічній літературі склався загальний підхід до розуміння сутності і ролі сукупностей причин виникнення релігії, який отримав теоретичне оформлення у вченні про соціальну сутність та природу релігії. Цей підхід є основою соціологічної теорії релігії. В ній, на думку Г. Осипова, можна виділити **соціальні, гносеологічні і психологічні корені релігії**, при чому *соціальні* корені є визначальними. На переконання соціологів релігії вони являють собою систему соціальних відносин, які детермінують виникнення, функціонування і відтворення релігії.

Дослідження соціологічних коренів релігії, на заувагу соціологів, дозволяє зрозуміти причини її виникнення, які, у свою чергу, можна класифікувати за двома групами: „первинні” (матеріальні умови життєдіяльності) та „вторинні” (різні складники надбудови: політика, держава, право, мораль).

Зазначимо, що поряд із загальними соціальними причинами збереження релігії існують і окремі (специфічні), які проявляються як на рівні різноманітних соціальних груп, так і на

Культові будівлі і майно, які становлять державну власність, передаються організаціями, на балансі яких вони знаходяться, у безоплатне користування або повертаються у власність релігійних організацій безоплатно за рішеннями обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, а в Республіці Крим – Уряду Республіки Крим. (*Частина друга статті 17 із змінами, внесеними згідно із Законом № 3 795-12 від 23.12.93*)

Культова будівля і майно, що є державною власністю, можуть передаватися у почергове користування двом або більше релігійним громадам за їх взаємною згодою. За відсутності такої згоди державний орган визначає порядок користування культурною будівлею і майном шляхом укладення з кожною громадою окремого договору. (*Частина третя статті 17 в редакції Закону № 3795-12 від 23.12.93*)

Культова будівля та інше майно, які становлять історичну, художню або іншу культурну цінність, передаються релігійним організаціям і використовуються ними з додержанням установлених правил охорони і використання пам’яток історії та культури.

Клопотання про передачу релігійним організаціям культурних будівель і майна у власність чи безоплатне користування розглядається в місячний термін з письмовим повідомленням про це заявників.

Релігійні організації мають переважне право на передачу їм культурних будівель із земельною ділянкою, необхідною для обслуговування цих будівель.

Користування землею релігійні організації здійснюють у порядку, встановленому Земельним кодексом України (561-12) та іншими законодавчими актами України. (*Частина сьома статті 17 із змінами, внесеними згідно із Законом № 3180-12 від 05.05.93*)

Договори про надання в користування релігійним організаціям культурних та інших будівель і майна можуть бути розірвані або припинені в порядку і на підставах, передбачених цивільним законодавством України.

Самовільне захоплення культурних будівель чи привласнення культурного майна не допускається.

Рішення державних органів з питань володіння та користування культурними будівлями і майном можуть бути оскаржені до суду в порядку, передбаченому Цивільним процесуальним кодексом України (1501-06, 1502-06, 1503-06). (*Частина десята статті 17 в редакції Закону № 2295-12 від 23.04.92*)

Стаття 16. Припинення діяльності релігійної організації

Діяльність релігійної організації може бути припинено у зв'язку з її реорганізацією (поділом, злиттям, приєднанням) або ліквідацією.

Реорганізація або ліквідація релігійної організації здійснюється відповідно до її власних настанов. Реєстрація статутів (положень) новоутворених після реорганізації релігійних організацій здійснюється в порядку, встановленому статтею 14 цього Закону.

У разі порушення релігійною організацією, що є юридичною особою, положень цього Закону та інших законодавчих актів України її діяльність може бути припинено також за рішенням суду.

У судовому порядку діяльність релігійної організації припиняється лише у випадках:

1) вчинення релігійною організацією дій, недопустимість яких передбачена статтями 3, 5 і 17 цього Закону;

2) поєднання обрядової чи проповідницької діяльності релігійної організації з посяганнями на життя, здоров'я, свободу і гідність особи;

3) систематичного порушення релігійною організацією встановленого законодавством порядку проведення публічних релігійних заходів (богослужінь, обрядів, церемоній, походів тощо);

4) спонукання громадян до невиконання своїх конституційних обов'язків або дій, які супроводжуються грубими порушеннями громадського порядку чи посяганням на права і майно державних, громадських або релігійних організацій. *(Статтю 16 доповнено частиною четвертою згідно із Законом № 3795-12 від 23.12.93)*

5) суд розглядає справу про припинення діяльності релігійної організації порядком позовного провадження, передбаченого Цивільним процесуальним кодексом України (1501-06, 1502-06, 1503-06), за заявою органу, уповноваженого здійснювати реєстрацію статуту конкретної релігійної організації, або прокурора. *(Статтю 16 доповнено частиною п'ятою згідно із Законом № 3 795-12 від 23.12.93)*

Розділ III**МАЙНОВИЙ СТАН РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ****Стаття 17. Користування майном, яке є власністю держави, громадських організацій або громадян**

Релігійні організації мають право використовувати для своїх потреб будівлі і майно, що надаються їм на договірних засадах державними, громадськими організаціями або громадянами.

індивідуальному рівні. Це може бути т. зв. відчуження (неоднорідність праці і невідповідність людини певним видам діяльності, які не задовольняють її; незадоволеність організацією праці та розподілом матеріальних благ; конфлікти, які уводять деструкцію у взаємовідносини в колективі; відсутність справедливої системи стимулювання та оплати праці, соціального забезпечення).

Відсутність можливості знайти відповідну роботу, низький рівень соціального захисту, виникнення страху бідного населення в кризові періоди також створюють передумови для зростання кількості людей, що звертаються до релігії. Сюди ж можна віднести послаблення та втрату соціальних зв'язків, бюрократизм, байдужість, що призводить до індивідуалізму, протиставлення особи і суспільства.

Одним із найважливіших детермінантів збереження та відтворення релігії є сім'я, оскільки саме в ній проходить первинна соціалізація особи, формуються світоглядні орієнтири, система цінностей.

Звернемо увагу на те, що соціальні корені релігії слід відрізнити від *історичних*, під якими науковці розуміють історичну обумовленість сучасної релігії її попереднім розвитком. Щодо її *гносеологічних* коренів, то вони, на заувагу А. Сришева та М. Лукашевича, пов'язані з проблемами пізнавальної діяльності людини (відсутністю необхідних знань про певні явища). Мова йде таким чином про абсолютизацію суб'єктивної сторони процесу пізнання, фантазійного відображення дійсності. Формування релігійної свідомості пов'язано також із специфікою людської психіки (почуття страху, радості, сновидіння, емоційні настрої, що супроводжують релігійні відправи), що дозволяє виділити ще й *психологічні* корені релігії.

Загалом, більшість соціологів релігії притримуються думки, що вести мову скоріше всього слід не про корені релігії (як релігієзнавчий підхід), а про певні детермінанти) від (лат. Determinans – обумовлюючий, визначаючий). До них, у першу

чергу, відносять такі: соціумні, соціокультурні, антропологічні, психологічні та гносеологічні.

Соціумні детермінанти пов'язані з життєдіяльністю суспільства як цілого, всі елементи якого знаходяться у взаємозв'язку та взаємозалежності. Сукупність суспільних відносин, які продукують об'єктивне безсилля людей якраз і складає основу релігії.

До *соціокультурних детермінант* можна віднести такі явища як деформація системи цінностей (особливо у кризові періоди), бездуховність, зсув пріоритетів у бік сцієнтизму, техніцизму, речевізму, комерціалізму, широкого розповсюдження маскультури, деформація мистецтва і падіння моралі, гіпертрофовані гедоністичні схильності, порнографізація.

Культура тим самим перестає працювати як чинник одуховлення людини, включення її в соціально-прогресивну творчу діяльність, у все багатство її суспільних зв'язків і відносин.

Антропологічні детермінанти (антропологія від гр. antropos – вчення, logos – слово, вчення – наука про походження і еволюцію людини) релігії пов'язані з тими сферами життя людини як індивіда і як „сукупності суспільних відносин”, в яких прослідковується нестійкість буття, обмеженість існування: хвороби, епідемії, алкоголізм та наркоманія, генна мутація, смерть, зниження генофонду етносу та його депопуляція, геноцид, загроза переродження Homo sapiens і зникнення людства взагалі.

Антропологічна рефлексія в цілому зачіпає проблеми не тільки буття людини, але й космосу, природи, тайн пізнання. Враховуючи, що людина робить спроби розібратися в цих складних проблемах, на яких не завжди є відповідь, вона звертається до релігії. Звідси вихідний пункт антропологічного філософування – людина завжди знаходиться в конкретній ситуації: історичній, соціальній, екзистенціальній, психологічній.

Психологічний детермінант слід шукати в тих психологічних процесах, в яких прослідковується обмеженість і залежність буття людини. Її психіка – величезне „обиталище”

Крим. (Частина перша статті 14 із змінами, внесеними згідно із Законом № 3795-12 від 23.12.93)

Релігійні центри, управління, монастирі, релігійні братства, місії та духовні навчальні заклади подають на реєстрацію статут (положення) до державного органу України у справах релігій.

Орган, який здійснює реєстрацію, в місячний термін розглядає заяву, статут (положення) релігійної організації, приймає відповідне рішення і не пізніше як у десятиденний термін письмово повідомляє про нього заявникам.

У необхідних випадках орган, який здійснює реєстрацію статутів (положень) релігійних організацій, може зажадати висновок місцевої державної адміністрації, виконавчого комітету сільської, селищної, міської Рад народних депутатів, а також спеціалістів. У цьому разі рішення про реєстрацію статутів (положень) релігійних організацій приймається у тримісячний термін. (Частина четверта статті 14 із змінами, внесеними згідно із Законом № 3795-12 від 23.12.93)

Перевищення встановленого цим Законом терміну прийняття рішень про реєстрацію статутів (положень) релігійних організацій може бути оскаржено в суд у порядку, передбаченому цивільним процесуальним законодавством України.

Зміни і доповнення статутів (положень) релігійних організацій підлягають реєстрації в тому ж порядку і в ті ж терміни, що і реєстрація статутів (положень).

У разі необхідності в розгляді питання про реєстрацію статуту (положення) можуть брати участь з дорадчим голосом представники релігійної організації.

Стаття 15. Відмова в реєстрації статуту (положення) релігійної організації

У реєстрації статуту (положення) релігійної організації може бути відмовлено, якщо її статут (положення) або діяльність суперечать чинному законодавству.

Рішення про відмову в реєстрації статуту (положення) релігійної організації із зазначенням підстав відмови повідомляється заявникам письмово в десятиденний термін. Це рішення може бути оскаржено в суд у порядку, передбаченому цивільним процесуальним законодавством України.

включення часу навчання до трудового стажу в порядку і на умовах, встановлених для студентів та учнів державних навчальних закладів.

Стаття 12. Статути (положення) релігійних організацій

Статут (положення) релігійної організації, який відповідно до цивільного законодавства визначає її правоздатність, підлягає реєстрації у порядку, встановленому статтею 14 цього Закону.

Статут (положення) релігійної організації приймається на загальних зборах віруючих громадян або на релігійних з'їздах, конференціях.

Статут (положення) релігійної організації повинен містити відомості про:

1) вид релігійної організації, її віросповідну приналежність і місцезнаходження;

2) місце релігійної організації в організаційній структурі релігійного об'єднання;

3) майновий стан релігійної організації;

4) права релігійної організації на заснування підприємств, засобів масової інформації, інших релігійних організацій, створення навчальних закладів;

5) порядок внесення змін і доповнень до статуту (положення) релігійної організації;

6) порядок вирішення майнових та інших питань у разі припинення діяльності релігійної організації.

Статут (положення) може містити й інші відомості, пов'язані з особливостями діяльності даної релігійної організації.

Статут (положення) релігійної організації не повинен суперечити чинному законодавству.

Стаття 13. Релігійна організація - юридична особа

Релігійна організація визнається юридичною особою з моменту реєстрації її статуту (положення).

Релігійна організація як юридична особа користується правами і несе обов'язки відповідно до чинного законодавства і свого статуту (положення).

Стаття 14. Реєстрація статутів (положень) релігійних організацій

Для одержання релігійною громадою правоздатності юридичної особи громадяни в кількості не менше десяти чоловік, які утворили її і досягли 18-річного віку, подають заяву та статут (положення) на реєстрацію до обласної, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій, а у Республіці Крим – до Уряду Республіки

напівусвідомлених тривог, різноманітних страхів, непередбачуваних очікувань. Звідси безсилля, залежність, які в буттєвих умовах неподоланні, нерозв'язувані, породжують психологічний комплекс, який включає страх, відчай і в той же час очікування кращого, надію на позбавлення від пригнічення невідомих сил. Неможливість реального звільнення призводить до пошуку звільнення духовного, тобто релігії.

Гносеологічні детермінанти (від грецьк. – знання, пізнання) являють собою ті сфери пізнавальної діяльності, які роблять можливим виникнення релігійних уявлень, понять, ідей, міфів. Орієнтація у світі завжди передбачає адекватне відтворення, відображення дійсності, що нерозривно пов'язано з роботою людської свідомості, емоціями, волею, пам'яттю, які передбачають також впевненість, віру, помилки, ілюзії. Тому благодатний ґрунт для релігії складає розмежування чуттєвого і раціонального рівнів пізнання і їх відрив від практики. Це має місце якраз як на рівні чуттєвого пізнання – відчуття, сприйняття, так і на рівні абстрактного мислення – поняття, судження, умовиводів.

Пошук критеріїв для класифікації є проблемою для будь-якої науки, в т. ч. і соціології релігії. Ці складнощі полягають в тому, що релігія має як давню історію, так і різноманітність форм свого існування. Емпірично, те, що називають релігією, включає в себе міфології народів, що не мали писемності, з одного боку, та абстрактні спекуляції витонченої релігійної філософії – з іншого. Історично релігія, як давня, так і сучасна, охоплюють і примітивну релігію дикунів, і естетично та символічно рафіноване богослужіння в суспільствах, які мали писемну культуру і передові технології.

Для класифікації релігії застосовується багато критеріїв. Мабуть, найбільш загальноприйнятим та найменш задовільним можна вважати поділ релігій на *істинні* та *помилкові*. В релігієзнавстві це називається нормативною класифікацією, яка не має наукової цінності із-за своєї суб'єктивності та упередженості.

Згідно класифікації Фоми Аквінського, релігії поділяються на *природні* (різновид релігійної істини, яка відкривається розумом самостійно) і *релігії відкриття*, чи релігій які опираються на божественну істину.

Великий протестантський реформатор Мартін Лютер говорив про помилковість релігійних поглядів мусульман, євреїв та католиків і притримувався переконань, що зразком істинної віри є розуміння євангельських текстів за допомогою Божої благодаті.

Розповсюдженням і відносно простим принципом класифікації є *географічний* поділ релігій.

Існують *етнографічні* та *лінгвістичні* принципи класифікації.

Генетичну класифікацію запропонував М. Мюллер. Він вважав, що ще на ранніх стадіях історії людського інтелекту уже існував дуже тісний зв'язок між мовою, релігією та національністю. Ця класифікація в якості основного критерію брала принцип походження від одного джерела. Мюллер та його послідовники знайшли риси схожості в способі життя і релігіях семітських та арійських народів.

Філософську класифікацію релігії розробив та виклав у своїх „Лекціях по філософії релігії” Г. Гегель. Гегелівське розуміння релігії розроблене в рамках його філософування: він розглядає всю історію людства як діалектичний рух в реалізації свободи.

Реальність історії, за ним, є Дух, і історія релігії розуміється ним як процес, за допомогою якого Дух, в силу своєї логічної природи слідує традиційній схемі руху (тезис, антитезис, синтез), приходять до повної самосвідомості. Окремі релігії тут являють собою стадії процесу еволюції, тобто послідовні кроки розвертання Духу, спрямовані для досягнення абсолютної мети історії.

Гегель класифікує релігії у відповідності з тим, яку роль вони відіграли у самореалізації Духу. Історичні релігії він поділяє на три великих групи, які відповідають стадіям діалектичного руху. На найнижчому рівні, за його класифікацією, знаходяться природні релігії, які засновані головним чином на безпосередній свідомості, яка виростає із чуттєвого досвіду. В цю групу входять безпосередні

Стаття 8. Релігійна громада

Релігійна громада є місцевою релігійною організацією віруючих громадян одного й того ж культу, віросповідання, напряму, течії або толку, які добровільно об'єдналися з метою спільного задоволення релігійних потреб. Держава визнає право релігійної громади на її підлеглість у канонічних і організаційних питаннях будь-яким діючим в Україні та за її межами релігійним центрам (управлінням) і вільну зміну цієї підлеглості. Повідомлення державних органів про утворення релігійної громади не є обов'язковим.

Стаття 9. Релігійні управління і центри

Релігійні управління і центри діють на підставі своїх статутів (положень), що реєструються у порядку, встановленому статтею 14 цього Закону. Релігійні організації, керівні центри яких знаходяться за межами України, можуть керуватись у своїй діяльності настановами цих центрів, якщо при цьому не порушується законодавство України.

Не регламентовані законом відносини держави з релігійними управліннями і центрами, в тому числі й тими, що знаходяться за межами України, регулюються відповідно до домовленостей між ними і державними органами.

Стаття 10. Монастирі, релігійні братства і місії

Релігійні управління і центри мають право відповідно до своїх зареєстрованих статутів (положень) засновувати монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії), які діють на підставі своїх статутів (положень), що реєструються у порядку, встановленому статтею 14 цього Закону.

Монастирі та релігійні братства можуть бути утворені також у порядку, передбаченому цим Законом для утворення релігійних громад, з реєстрацією їх статутів (положень).

Стаття 11. Духовні навчальні заклади

Релігійні управління і центри відповідно до своїх зареєстрованих статутів (положень) мають право створювати духовні навчальні заклади для підготовки священнослужителів і служителів інших необхідних їм релігійних спеціальностей. Духовні навчальні заклади діють на підставі своїх статутів (положень), що реєструються у порядку, встановленому статтею 14 цього Закону.

Громадяни, які навчаються у вищих і середніх духовних навчальних закладах, користуються правами і пільгами щодо відстрочення проходження військової служби, оподаткування,

Стаття 6. Відокремлення школи від церкви (релігійних організацій)

Державна система освіти в Україні відокремлена від церкви (релігійних організацій), має світський характер. Доступ до різних видів і рівнів освіти надається громадянам незалежно від їх ставлення до релігії.

Не допускається обмеження на ведення наукових досліджень, у тому числі фінансованих державою, пропаганду їх результатів або включення їх до загальноосвітніх програм за ознакою відповідності чи невідповідності положенням будь-якої релігії або атеїзму.

Громадяни можуть навчатися релігійного віровчення та здобувати релігійну освіту індивідуально або разом з іншими, вільно обираючи мову навчання.

Релігійні організації мають право відповідно до своїх внутрішніх настанов створювати для релігійної освіти дітей і дорослих навчальні заклади і групи, а також проводити навчання в інших формах, використовуючи для цього приміщення, що їм належать або надаються у користування.

Викладачі релігійних віровчень і релігійні проповідники зобов'язані виховувати своїх слухачів у дусі терпимості і поваги до громадян, які не сповідують релігії, та до віруючих інших віросповідань.

Розділ II

РЕЛІГІЙНІ ОРГАНІЗАЦІЇ В УКРАЇНІ

Стаття 7. Релігійні організації

Релігійні організації в Україні утворюються з метою задоволення релігійних потреб громадян сповідувати і поширювати віру і діють відповідно до своєї ієрархічної та інституційної структури, обирають, призначають і замінюють персонал згідно із своїми статутами (положеннями).

Релігійними організаціями в Україні є релігійні громади, управління і центри, монастирі, релігійні братства, місіонерські товариства (місії), духовні навчальні заклади, а також об'єднання, що складаються з вищезазначених релігійних організацій. Релігійні об'єднання представляються своїми центрами (управліннями).

На інші організації, утворені за релігійною ознакою, дія цього Закону не поширюється.

чи магичні релігії; релігії Китаю і Індії, включаючи буддизм, стародавні релігії Персії, Сирії, Єгипту, які створюють фазу переходу до нового типу. На наступному, – проміжковому рівні – знаходяться духовно-індивідуальні релігії, до яких Гегель зараховує іудаїзм (релігію піднесеного), давньогрецьку релігію (релігію краси) і давньоримську (релігію доцільності). На вищому рівні знаходиться абсолютна релігія, чи релігія абсолютної духовності, яку Гегель ототожнює з християнством.

Початок класифікації релігії в соціології слід пов'язувати із працями М. Вебера, який поділяв релігії в залежності від їх підходу до спасіння душі. На його думку, релігії слід поділяти на класи в залежності від вирішення таких питань:

- Чи потребує спасіння душі пасивного споглядання (містицизму) чи активного управління своєю волею (аскетизму);
- Чи проходить спасіння душі в цьому чи в якомусь іншому світі (у внутрішньому світі людини чи поза цим світом, в царстві небесному).

Враховуючи, що в різних релігіях спасіння душі досягається чи то на основі містицизму – індуїсти займаються медитацією чи йогою, буддисти оспівують духовне просвітлення, а в західних релігіях головне значення надається аскетизму, який вимагає самопожертви і самодисципліни, то ці критерії не можуть слугувати основою для класифікації (в конфуціанстві спасіння душі передбачається в посюсторонньому світі за рахунок містичного споглядання; в індуїзмі ж, який також є містичним вченням, головною є віра в переродження душ в потусторонньому світі).

Своєрідну класифікацію релігії запропонував прибічник фундаменталізму Р. Белла. Визначаючи релігію як сукупність символічних форм, які співвідносять людину з кінчними умовами існування, Р. Белла прийшов до висновку, що не існує „сукупності символічних форм”, яка б виконувала функції релігії для всіх людей. Завдання соціолога, на його думку, визначити різні форми, класифікувати їх, а потім зрозуміти, до яких соціальних наслідків приводить відношення до тієї чи іншої.

Р. Белла запропонував п'ятиетапну класифікацію – примітивний, архаїчний, історичний, ранньосучасний (ранньомодерний) і сучасний (модерний) етапи, – в основу якої поклав одну ознаку – ступінь диференціації системи релігійних символів.

Виникаючи на кожному із цих етапів релігійні комплекси в нього мають схожі характеристики, які Р. Белла вивчає і класифікує за наступними категоріями: система символів, релігійні дії, релігійні організації і соціальні наслідки. Це можна побачити із наступної таблиці:

Стадії аналізу релігії за системою Р. Белла

№	Категорія	Приклад	Система символів	Релігійна дія	Релігійна організація	Соціальне значення
1	Примітивна	Австралійська	Родові міфічні зображення людей і предметів	Ідентифікація, „відтворення” історії про родові зображення	Церква відсутня; єдність релігії і суспільства	Зміцнює соціальну солідарність
2	Архаїчна	Полінезійська і африканська	Могутні міфічні істоти (на подоби богів)	Поклоніння і жертвопринесення	Різноманітні культури	Вимоги соціального конформізму
3	Історична	Древньоєврейська	Розрив між природним і надприродним	Спасіння душі на основі добрих дій; концепція свобідної волі	Церкви: відділення релігійних організацій від інших аспектів суспільства	Напруженість між релігією і суспільством
4	Ранньомодерна	Протестантська релігія епохи Реформації	Прямий зв'язок між індивідом і надприродною силою	Відповідає всьому життю; концепція віри	Добровільне членство у релігійній общині	Основна зміна у соціальних системах
5	Модерна	Сучасні релігії	Особистість і її обов'язок	Пошук особистісних етичних принципів	У певній мірі членство у церкві, але головне – особиста відповідальність	Можливе постійне вдосконалення всієї культури суспільства і цінностей особистості

ненависті чи ображення почуттів громадян, тягнуть за собою відповідальність, встановлену законом.

Ніхто не може з мотивів своїх релігійних переконань ухилитися від виконання конституційних обов'язків. Заміна виконання одного обов'язку іншим з мотивів переконань допускається лише у випадках, передбачених законодавством України.

Стаття 5. Відокремлення церкви (релігійних організацій) від держави

В Україні здійснення державної політики щодо релігії і церкви належить виключно до відання України. Церква (релігійні організації) в Україні відокремлена від держави.

Держава захищає права і законні інтереси релігійних організацій; сприяє встановленню відносин взаємної релігійної і світоглядної терпимості й поваги між громадянами, які сповідують релігію або не сповідують її, між віруючими різних віросповідань та їх релігійними організаціями; бере до відома і поважає традиції та внутрішні настанови релігійних організацій, якщо вони не суперечать чинному законодавству.

Держава не втручається у здійснювану в межах закону діяльність релігійних організацій, не фінансує діяльність будь-яких організацій, створених за ознакою ставлення до релігії.

Усі релігії, віросповідання та релігійні організації є рівними перед законом. Встановлення будь-яких переваг або обмежень однієї релігії, віросповідання чи релігійної організації щодо інших не допускається.

Релігійні організації не виконують державних функцій.

Релігійні організації мають право брати участь у громадському житті, а також використовувати нарівні з громадськими об'єднаннями засоби масової інформації.

Релігійні організації не беруть участі у діяльності політичних партій і не надають політичним партіям фінансової підтримки, не висувають кандидатів до органів державної влади, не ведуть агітації або фінансування виборчих кампаній кандидатів до цих органів. Священнослужителі мають право на участь у політичному житті нарівні з усіма громадянами.

Релігійна організація не повинна втручатися у діяльність інших релігійних організацій, в будь-якій формі проповідувати ворожнечу, нетерпимість до невіруючих і віруючих інших віросповідань.

Релігійна організація зобов'язана додержувати вимог чинного законодавства і правопорядку.

Стаття 2. Законодавство України про свободу совісті та релігійні організації

В Україні усі правовідносини, пов'язані із свободою совісті і діяльністю релігійних організацій, регулюються законодавством України.

Законодавство України про свободу совісті та релігійні організації складається з цього Закону та інших законодавчих актів України, виданих відповідно до нього.

Стаття 3. Право на свободу совісті

Кожному громадянину в Україні гарантується право на свободу совісті. Це право включає свободу мати, приймати і змінювати релігію або переконання за своїм вибором і свободу одноособово чи разом з іншими сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, відправляти релігійні культу, відкрито виражати і вільно поширювати свої релігійні або атеїстичні переконання.

Ніхто не може встановлювати обов'язкових переконань і світогляду. Не допускається будь-яке примушування при визначенні громадянином свого ставлення до релігії, до сповідання або відмови від сповідання релігії, до участі або неучасті в богослужіннях, релігійних обрядах і церемоніях, навчання релігії.

Батьки або особи, які їх замінюють, за взаємною згодою мають право виховувати своїх дітей відповідно до своїх власних переконань та ставлення до релігії.

Здійснення свободи сповідувати релігію або переконання підлягає лише тим обмеженням, які необхідні для охорони громадської безпеки та порядку, життя, здоров'я і моралі, а також прав і свобод інших громадян, встановлені законом і відповідають міжнародним зобов'язанням України.

Ніхто не має права вимагати від священнослужителів відомостей, одержаних ними при сповіді віруючих.

Стаття 4. Рівноправність громадян незалежно від їх ставлення до релігії

Громадяни України є рівними перед законом і мають рівні права в усіх галузях економічного, політичного, соціального і культурного життя незалежно від їх ставлення до релігії. В офіційних документах ставлення громадянина до релігії не вказується.

Будь-яке пряме чи непряме обмеження прав, встановлення прямих чи непрямих переваг громадян залежно від їх ставлення до релігії, так само як і розпалювання пов'язаних з цим ворожнечі й

Як бачимо, примітивна релігія вичерпується двома символічними формами – ритуалом і міфом. На цьому етапі ще не існує релігійної організації. Міфи у певній мірі тут пов'язані з явищами реального світу і являють собою ще дуже неясні, змінні утворення типу „сну наяву”, „мрій”.

Архаїчна релігія, за Р. Беллом, включає в себе неолітичні релігії значної частини Африки, Полінезії і туземного Нового світу, а також релігії бронзового віку, які отримали розповсюдження як у Старому, так і Новому світі.

Еволюція від примітивної релігії до архаїчної проходила, за заувагою Р. Белла, в різних соціальних умовах по-різному, але загальна основа цього зсуву – поява соціального поділу. Відповідно виникає організація релігійної діяльності у формі культу, з комплексом богів, жерців, богослужінь та жертвоприношень, часто – з обожествленою чи першосвященницькою царською владою. Комплекс міфів і ритуалів, притаманних примітивній релігії, зберігається і в структурі релігії архаїчної, але по-новому розробляється та систематизується. Одним із проявів соціальної диференціації стало утворення жрецтва, як особливої, спеціалізованої соціальної групи, оскільки ускладнилися вірування, ритуали та жертвоприношення.

Як символічна система, релігія архаїчна відрізняється від примітивної тим, що хоча священне і мирське сприймаються як різні способи організації одного мироздання, все ж дистанція між людиною і божеством збільшується. Якщо в примітивній релігії учасник ритуалу безпосередньо вступає у контакт з божеством, сприймаючи його та впливаючи на нього, то в архаїчній релігії, ритуал, який включений в упорядковану систему культу, встановлює цю дистанцію і створює потребу в особливих ритуалах, які спрямовані на знищення розриву між людьми і їх божествами через жертвоприношення. На зміну міфу примітивної релігії приходять упорядкований космос із чіткими межами, які відокремлюють священне від профанного. Могутні міфічні істоти створюють більш систематизований комплекс богів. Нові боги

повинні стверджувати не колективістський характер громади, а формувати визнання священного характеру влади, яка персоніфікується в царі, імператорі, першосвященникові.

Вірування заповнують авторитарний характер, багато з них приймаються на основі довіри до їх джерела – особистості чи групи, включаються у відносини панування та підпорядкування. Це, на думку В. Гараджі, початок виникнення інституціональних ідеологій.

В історичній релігії, за Р. Беллою, уже чітко виражені уявлення про трансцендентне – абсолютно відмінну (що лежить за межами свідомості і пізнання) сферу діяльності, яка є для релігійної людини найвищою цінністю. Це рішучий поворот в історії релігії: тепер Бог протиставляється світу, а світ позбавлений самостійної цінності.

Історичні релігії – сукупність всіх релігій, які М. Вебер називав „світовими” – іудаїзму, буддизму, конфуціанства, християнства та ісламу. Всі вони належать до одної еволюційної стадії, хоча й різні (різні історичні форми виникнення).

Р. Белла виокремлює наступні найважливіші риси історичних релігій, які є для них загальними:

- 1) ідея *єдиного* бога (єдиний творець і вседержитель);
- 2) всі історичні релігії *універсалістичні*, вони не „прив’язані” до якоїсь одної групи чи „народу”;
- 3) релігійна дія в цих релігіях, перш за все – дія, необхідна для спасіння; моральні ідеали – втеча від світу, аскетизм;
- 4) диференціація релігійної організації від інших форм соціальної організації.

Р. Белла називає ще такі характеристики історичних релігій: в центрі уваги драма спасіння, а не соціальні зміни; вони разом з тим висунули концепції досконалого устрою; їм була не притаманна ідея зміни світу руками людей, шлях спасіння і служіння богу лежав поза мирською діяльністю віруючих.

Ранньосучасна (ранньомодерна) релігія – протестантизм епохи Реформації і інші подібні йому рухи – являли собою, за

ЗАКОН УКРАЇНИ ПРО СВОБОДУ СОВІСТІ ТА РЕЛІГІЙНІ ОРГАНІЗАЦІЇ

(Відомості Верховної Ради (ВВР), 1991, № 25, ст.283)

(Вводиться в дію Постановою ВР №

988-ХІІ (988-12) від 23.04.91, ВВР, 1991, № 25, ст.284)

(Із змінами, внесеними згідно із Законами

№ 2140-ХІІ (2140-12) від 19.02.92, ВВР, 1992, № 20, ст.277

№ 2295-ХІІ (2295-12) від 23.04.92, ВВР, 1992, № 30, ст.418

Декретом № 12-92 від 26.12.92, ВВР, 1993, № 10, ст. 76

Законами № 3180-ХІІ (3180-12) від 05.05.93, ВВР, 1993, № 26, ст.277

№ 3795-ХІІ (3795-12) від 23.12.93, ВВР, 1994, № 13, ст. 66

№ 498/95-ВР від 22.12.95, ВВР, 1996, № 3, ст. 11

№ 608/96-ВР від 17.12.96, ВВР, 1997, № 8, ст. 62)

(У назві і тексті Закону слова „Української Радянської Соціалістичної Республіки”, „Української РСР”, „Українською РСР”, „Українській РСР”, „Українська РСР” замінено відповідно словами „України”, „Україною”, „Україні”, „Україна” згідно із Законом № 3795-ХІІ (3795-12) від 23.12.93)

Розділ І

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1 Завдання Закону

Завданнями цього Закону є:

- гарантування права на свободу совісті громадянам України та здійснення цього права;
- забезпечення відповідно до Конституції України, Декларації про державний суверенітет України та норм міжнародного права, визнаних Україною, соціальної справедливості, рівності, захисту прав і законних інтересів громадян незалежно від ставлення до релігії;
- визначення обов’язків держави щодо релігійних організацій;
- визначення обов’язків релігійних організацій перед державою і суспільством;
- подолання негативних наслідків державної політики щодо релігії і церкви;
- гарантування сприятливих умов для розвитку суспільної моралі і гуманізму, громадянської злагоди і співробітництва людей незалежно від їх світогляду чи віровизнання.

організації в Україні відокремлені від держави, а школа – від церкви. Жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова. Ніхто не може бути увільнений від своїх обов'язків перед державою або відмовитися від виконання законів за мотивами релігійних переконань. У разі якщо виконання військового обов'язку суперечить релігійним переконанням громадянина, виконання цього обов'язку має бути замінене альтернативною (невійськовою) службою.

Стаття 37

Утворення і діяльність політичних партій та громадських організацій, програмні цілі або дії яких спрямовані на ліквідацію незалежності України, зміну конституційного ладу насильницьким шляхом, порушення суверенітету і територіальної цілісності держави, підрив її безпеки, незаконне захоплення державної влади, пропаганду війни, насильства, на розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, посягання на права і свободи людини, здоров'я населення, забороняються. Політичні партії та громадські організації не можуть мати воєнізованих формувань. Не допускається створення і діяльність організаційних структур політичних партій в органах виконавчої та судової влади і виконавчих органах місцевого самоврядування, військових формуваннях, а також на державних підприємствах, у навчальних закладах та інших державних установах і організаціях. Заборона діяльності об'єднань громадян здійснюється лише в судовому порядку.

Стаття 55

Права і свободи людини і громадянина захищаються судом. Кожному гарантується право на оскарження в суді рішень, дій чи бездіяльності органів державної влади, органів місцевого самоврядування, посадових і службових осіб. Кожен має право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Кожен має право після використання всіх національних засобів правового захисту звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна. Кожен має право будь-якими не забороненими законом засобами захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань.

Беллоу, зсув у бік посюстороннього світу в якості головної сфери релігійної дії: спасіння слід шукати не у втечі від світу, а в гушині мирської діяльності. Діяльність у миру постає головним засобом прославлення Бога. Між людиною і Богом не повинно бути посередників, віра – безпосередній зв'язок людини з Богом.

Церковній ієрархії протиставляється ідея „всезагального священства”, окремих добрих справ та виконання усіченої обрядовості, служіння Богу всім життям та чистотою віри. Це також добровільне членство. Роль релігії в суспільстві різко зростає. За словами Р. Белла, релігія, не виходячи за рамки символічної структури історичної релігії, зуміла переформулювати її таким чином, щоб спрямувати дисципліну і енергію релігійної мотивації на справу перетворення світського миру, що дозволило досягти великих результатів в економіці, політиці, освіті, науці, праві – в культурі загалом.

Сучасна (модерна) релігія, початок якої Р. Белла відносить до просвітницького деїзму, кантівської „релігії в межах тільки розуму”, характеризується ще більш зростаючою суб'єктивністю: не релігійна організація вважається носієм віри, а особистість, яка бере на себе функцію контролю символічних систем, інтерпретації догм; особистість, відповідальна за себе та знаходження сенсу свого життя, який не задається і більше не вирішується лише за приналежність до релігійної громади.

Сучасна релігія – це знову релігія світоствердження, яка долає неприйняття світу історичними релігіями і разом з тим ставить під питання саму символічну структуру історичних та ранньосучасних релігій. Особливо притаманний їм дуалізм посюстороннього і потустороннього світу.

В. Гараджа, коментуючи дослідження Р. Белла, акцентує увагу на тому, що американський соціолог констатує зсув від ранньосучасних релігій до сучасних в більшості найбільш розвинутих країн, зсув до розуміння релігії як пошуку особистісних етичних принципів, зсув від церковної приверженості до особистої відповідальності. Сферою діяльності релігії сучасної

постає сфера постійного удосконалення всієї культури суспільства та цінностей особистісної системи. Новий тип релігії має особистісний і індивідуалістичний, але не асоціальний чи аполітичний характер. Щоправда, Р.Белла зауважує, що навіть в розвинутих суспільствах ще зберігається дуже сильний нижній прошарок примітивного і архаїчного. Оскільки в більшості суспільств сьогодні багато релігій, в них присутня, за твердженням Белли, „громадянська релігія”, яка служить більш менш узгодженою основою для релігійної єдності суспільства. Це щось близьке до „національної віри”, визнання деяких загальних „святих”, частіше всього чисто секуляризаційного характеру.

Громадянська релігія функціональна в умовах не тільки релігійного плюралізму, але й наявна в тих прошарках, кому в пошуках сенсу життя існуючі релігії відповіді не дають. Цим групам потрібні недогматичні системи мислення з високим рівнем самопізнання.

Названі вище критерії не вичерпують класифікації релігій. Достатньо розповсюдженим є підхід, при якому за основу класифікації беруть структурні елементи релігії: *догматичний, емоційно-етичний і традиціоналістський* типи.

До догматичного типу відносять ті релігії, в яких детально розроблено і розвинуто віровчення, а від віруючого лише вимагається знання та засвоєння цього вчення (наприклад, католицизм).

До емоційно-етичного типу належать релігії, в яких особлива увага надається моральному вихованню віруючого і виконанню віруючим моральних діянь (буддизм).

До ритуального типу відносяться релігії, в яких особливе місце відводиться виконанню релігійних обрядів (іудаїзм, іслам).

До традиціоналістичного – релігії, в яких велике значення має спосіб виконання обрядів, причому останні мають в собі значну кількість елементів стародавніх вірувань і звичаїв (православ'я).

Цей підхід носить назву „структурного”, він має як переваги, так і недоліки.

Стаття 19

Правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

Стаття 23

Кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості.

Стаття 24

Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом.

Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Стаття 34

Кожному гарантується право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань. Кожен має право вільно збирати, зберігати, використовувати і поширювати інформацію усно, письмово або в інший спосіб – на свій вибір. Здійснення цих прав може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для захисту репутації або прав інших людей, для запобігання розголошенню інформації, одержаної конфіденційно, або для підтримання авторитету і неупередженості правосуддя.

Стаття 35

Кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культи і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність. Здійснення цього права може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадського порядку, здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей. Церква і релігійні

ЗАКОНОДАВЧІ АКТИ УКРАЇНИ З ПИТАНЬ СВОБОДИ СОВІСТІ ТА РЕЛІГІЙНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

КОНСТИТУЦІЯ УКРАЇНИ

(витяги)

(Відомості Верховної Ради (ВВР), 1996, № 30, ст. 141)

Верховна Рада України від імені Українського народу – громадян України всіх національностей, виражаючи суверенну волю народу, спираючись на багатовікову історію українського державотворення і на основі здійсненого українською нацією, усім Українським народом права на самовизначення, дбаючи про забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя, піклуючись про зміцнення громадянської злагоди на землі України, прагнучи розвинути і зміцнювати демократичну, соціальну, правову державу, усвідомлюючи відповідальність перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішнім та майбутніми поколіннями, керуючись Актом проголошення незалежності України від 24 серпня 1991 року, схваленим 1 грудня 1991 року всенародним голосуванням, приймає цю Конституцію – Основний Закон України.

Стаття 3

Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави.

Стаття 11

Держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України.

Стаття 15

Суспільне життя в Україні ґрунтується на засадах політичної, економічної та ідеологічної багатоманітності. Жодна ідеологія не може визнаватися державою як обов'язкова. Цензура заборонена. Держава гарантує свободу політичної діяльності, не забороненої Конституцією і законами України.

Семінарське заняття

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ РЕЛІГІЙНОСТІ

План

1. Поняття релігійності.
2. Якісні та кількісні виміри релігійності (ступінь, розповсюдженість, характер, тип, стан, динаміка).
3. Критерії (ідикатори) релігійності (ознаки свідомості, поведінки, включеність в релігійні відносини).
4. Віра як загальна ознака релігійної свідомості.
5. Типи релігійності.

Література

Основна:

1. Белла Р. Социология религии // Американская социология: перспективы, проблемы, методы. – М., 1972.
2. Белла Р. Социология религии // религия и общество. Хрестоматия по социологии религии. Ч.1. – М., 1972. – С. 116–118.
3. Бергер П., Лукман Т. Социальное конструирование реальности. – М., 1995.
4. Вах И. Социология религии // Социология религии: классические подходы. Хрестоматия. – М., 1994.
5. Вебер М. Социология религии. (Типы религиозных сообществ) // Вебер М. Избранное. Образ общества. – М., 1994.
6. Гараджа В. И. Социология религии. – М., 1996.
7. Ерышев А. А. Религиоведение. – К., 1999.
8. Лукашевич М. П., Туленков М. В. Специальні та галузеві соціологічні теорії. – К., 1999.
9. Колодний А.М. Основи релігієзнавства. Курс лекцій. – Дрогобич, 2006. – С. 18–33.
10. Основы религиоведения // Под ред. И. Н. Яблокова. – М., 1994.
11. Радугин А. А. Введение в религиоведение: Курс лекций – М., 1996.

12. Самыгин С. И., Нечипуренко В. Н., Полонская И. Н. Религиоведение: социология и психология религии. – Ростов-на-Дону, 1996.
13. Смелзер Н. Социология: пер. с англ. – М., 1994.
14. Социология: короткий энциклопедический словарь. / За заг. ред. В. І. Воловича. – К., 1998.
15. Щекин Г. В. Религии мира. – К., 1995.
16. Энциклопедический словарь / под. общ. ред. Г.В.Осипова. – М., 1995.

Додаткова:

1. Академічне релігієзнавство: Підручник / За наук. ред. проф. А.Колодного. – К., 2000. – С. 480–501.
2. Введение в общее религиоведение: Учебник / Под. ред. проф. И.Н.Яблокова. – М., 2001. – С. 270–276.
3. Докаш В.І., Лешан В.Ю. Загальне релігієзнавство: Навчальний посібник. – Чернівці, 2005. – С. 23–55.
4. Докаш В.І. Загальне релігієзнавство: навч.-метод. посібник. // В.І.Докаш. – Чернівці, 2009. – С. 13–19.
5. Кулик В.С. Исторические структуры религии. – Херсон, 1997.
6. Малерб М. Религии человечества. – СПб., 1997.
7. Парсонс Т. Введение. Общий обзор // Американская социология. – М., 1972. – С. 25–36, 360–378.
8. Манхейм К. Диагноз нашего времени. – М., 1994. – С. 503–571.
9. Сумерки богов. / Сост. и общ. ред. А.А.Яковлева. – М., 1990. – С. 94–142.
10. Фрэнгер Д.Д. Золотая ветвь: Исследование магии и религии. Пер с англ. – 2-е изд. – М., 1986.
11. Религия и общество: Хрестоматия по социологии религии. – М., 1996.

правопорушення вже передбаченні в законодавстві і немає ніяких підстав підганяти їх під поняття „національної безпеки” і вносити спеціальні поправки в законодавство.

Якщо мова йде про ідеологічні аргументи, які навіть підтримує більшість громадян, то такі обмеження неприйнятні, так як вони відсутні в переліку можливих обмежень для реалізації прав людини, які передбачені різноманітними міжнародно-правовими документами. Зокрема, це відноситься до такого популярного і вагомого аргументу, як турбота про збереження „культурної ідентичності” народу даної країни чи місцевості.

Рекомендація для держав

1. В країнах ОБСЄ, де давно (кілька десятиліть) не існує і на теперішній час відсутня (або ще кілька років тому була відсутня) узаконена ієрархія релігійних організацій, слід утриматися від її введення (а де її все таки ввели, то слід її відмінити) – щоб запобігти посиленню дискримінаційних тенденцій.

Мотивація: В ряді країн ОБСЄ давно існує узаконена ієрархія релігійних організацій. Ці країни змогли, не відмовлюючись від ієрархії (хоча і змінюючи її), виробити механізми протидії дискримінації. В посткомуністичних країнах, де така традиція перервалася і за останні півтора десятиліття механізми протидії дискримінації сформувались недостатньо, існує серйозна небезпека, що відтворення в тому чи іншому вигляді ієрархії приведе до ще більшої дискримінації меншин.

14. **Сприяти** програмам обмінів з метою якнайширшого ознайомлення студентів, дослідників і митців із етичними, моральними і культурними цінностями європейських релігій.

15. **Заохочувати** культурний туризм у Європі і поширення зв'язків із сусідніми країнами заради розвитку наявних перспектив і відкриття нових можливостей культурних комунікацій.

16. **Забезпечувати** публічні бібліотеки інформацією, яка б розкривала культурні досягнення та розповідала про вірування в різних релігійних традиціях.

17. **Сприяти** науковим дослідженням стосовно спільності коріння різних європейських культур, спрямованим на краще розуміння їх взаємопов'язання і взаємодоповнення.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ЗА РЕЗУЛЬТАТАМИ ВІДЕНСЬКОЇ ЗУСТРІЧІ ОБСЄ З ПРОБЛЕМОЮ СВОБОДИ РЕЛІГІЇ І ВІРОСПОВІДАННЯ

(17–18 липня 2003 р.)

Рекомендації для ОБСЄ:

1. Нагально рекомендувати державам не створювати спеціального законодавства, яке б обмежувало свободу совісті або діяльність релігійних організацій із міркувань національної безпеки, маючи на увазі загрозу тероризму, підготовку спроб повалення влади та ін. Також не має сенсу це робити із-за загрози расистської пропаганди, пропаганди релігійної ворожнечі та ін.

Мотивація: Всі необхідні обмеження прав і свобод, як правило, вже закладені в законодавствах держав. Потрібно вміти правильно ними користуватися. Якщо ж з'являється потреба в нових обмеженнях, то вони однаково потрібні для релігійних і для інших асоціацій. Це стосується і пропаганди, і навчання, і організаційно-фінансової діяльності. Запровадження спеціальних обмежень веде лише до подальшого (не виправданого) обмеження прав людини.

2. Нагально рекомендувати державам не зловживати поняттям „національна безпека”. Цього не можна трактувати розширено. Зокрема, не можна вводити обмеження на свободу совісті, що обґрунтовуються протизаконною практикою адептів тих або інших релігій чи ідеологічних поглядів, зокрема необхідністю захисту „культурної ідентичності”.

Мотивація: Якщо мова йде про вчинення членами релігійних груп будь-яких злочинів чи правопорушень, то ці злочини або

Тема 4. СУСПІЛЬНО-ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ХАРАКТЕР РЕЛІГІЇ

План

1. Релігія як суспільне явище.
2. Соціальна роль і сутність релігії.
3. Суспільно-функціональна структура релігійного феномену (свідомість, діяльність, відносини, релігійні організації).
4. Соціальні функції релігії та церкви.

Ключові поняття: релігія, суспільство, церква, релігійна свідомість, релігійна діяльність, релігійні відносини, релігійні організації, релігійні символи, ритуал, доктрина, міф, Абсолют, традиції.

Ведучи мову про соціальну природу релігії слід зауважити, що вона не є витвором якоїсь надприродної сили, а продукт історичного розвитку цивілізації. Вона, по-перше, виникає на тому рівні розвитку людських співтовариств, коли у них з'являється здатність до абстрактного мислення (це 20–50 тис. років тому, людина *Homo sapiens*). По-друге, вона (релігія) історично була присутня на всіх етапах розвитку людських спільнот, виконуючи різні соціальні функції. Релігія не просто комплекс вірувань і практичних дій як форма спілкування з надприродним, вона є фактором об'єднання людей (через систему цінностей, регламентативів) в одну спільноту, виконуючи інтегруючу та консолідуючу роль.

Оскільки релігія об'єднує людей за віросповідною ознакою в релігійні об'єднання, організації, вона тим самим створює окремий соціальний інститут, який входить через різні форми взаємодії в соціальний простір. Релігійні організації таким чином представляють населення, громадян, електорат, різні професійні групи, що в той же час відображають різні суспільні інтереси та соціальні очікування.

Через посередництво Церкви релігія (як соціальний інститут) взаємодіє з державою, різними інституціями та громадськими організаціями, формуючи таку діалектику відносин, яка є двостороннім рухом.

Релігія, виступаючи від імені віруючих, задовольняє їх потреби на суспільному рівні; суспільство ж створює всі можливості для реалізації церквою її як релігійних, так і суспільних форм діяльності.

Для реалізації своїх функцій як у релігійному, так і суспільному просторі релігія у ході своєї історичної еволюції створила відповідну структуру, основними складниками якої є: *релігійна свідомість, релігійна діяльність та відносини, релігійні організації, церква.*

Щоправда, у науковому середовищі не існує єдиної думки на структуру релігії. По-перше, елементи та структура формувалися і змінювалися у ході історії. По-друге, науковці і теологи по-різному підходять до цього питання. Не існує єдиного критерію, який би дозволив створити єдино вірну концепцію структури релігії.

Один із можливих варіантів структуризації релігії запропонував відомий соціолог Д. Маркович. За його концепцією, структуру релігії складають п'ять елементів:

Перший являє собою саму ідею надприродної істоти.

Другий елемент заключається в почутті *поваги і страху*, які релігійна людина відчуває перед надприродною істотою.

Третім елементом є релігійні *символи*, які являють собою надприродну істоту (оскільки вона не піддається безпосередньому спогляданню) і за допомогою яких релігійна людина встановлює з цією істотою контакт.

Четвертим елементом виступає *ритуал*, тобто особливі дії релігійного характеру (молитви, жертвоприношення) за допомогою яких релігійна людина звертається до божества.

П'ятий елемент складають *релігійні організації і служителі*, які сприяють реалізації комунікації релігійної людини із надприродною істотою.

У ході розвитку соціології релігії виникла ще одна п'ятиелементна структура релігії яка включає у себе наступні складники: *доктрину, міф, етичні цінності, ритуали* і інші форми культової практики, а також різні форми розповсюдження релігії.

4. **запроваджувати** звичайні процедури, передбачені національними законодавствами, в усіх випадках, коли доведено, що релігійною свободою зловживають на шкоду громаді, правам, свободам і здоров'ю особи;

5. **Гарантувати** релігійним інституціям, чиє майно було в минулому відчужене, реституцію цього майна або, коли це неможливо, справедливую компенсацію; при цьому необхідно вжити заходів до попередження приватизації націоналізованого церковного майна.

6. **З метою** врегулювання протиріч запропонувати конфліктуючим сторонам посередництво, в разі якщо вони приймуть його, не допускаючи при цьому втручання урядових структур у догматичні або інші внутріцерковні справи.

7. **Просити** Європейський Конвент включити до Преамбули майбутньої Конституції Європи згадку про європейські релігійні традиції як про підвалину людської гідності, прав людини і етичного коріння європейської ідентичності.

КУЛЬТУРА, НАУКА І ОБМІНИ

8. **розробити** комунікаційну стратегію і розвивати необхідну активність у сфері культурних обмінів, сприяти взаємному ознайомленню народів різних країн із культурними досягненнями кожної з них.

9. **Співпрацювати** з церковними властями в таких сферах, як збереження історичних будівель чи релігійна освіта, у спільному обговоренні головних соціальних, моральних, етичних і культурних проблем, з якими стикаються сучасні суспільства.

10. **Включати** інформацію про головні релігійні культури Європи до шкільних програм.

11. **Підтримувати** активність неурядових організацій, які працюють над зміцненням взаєморозуміння між релігійними спільнотами і сприяють збереженню релігійно-культурної спадщини.

12. **Вжити** заходів із забезпечення рівного доступу до засобів масової інформації, освіти і культури представникам різних релігійних традицій.

13. **Заохочувати** створення спеціальних міжконфесійних центрів, обмінів виставками і ярмарками, темою яких є культурна спадщина, шедеврами релігійного мистецтва і книгами, допомагати кращому ознайомленню народів з різними релігійними європейськими культурами.

совісті та релігії, з одного боку, і збереження національної, культурної, етнічної й релігійної ідентичності – з іншого, лишається нерозв'язаною.

7. Знищення „залізної завіси” зробило релігійний і культурний поділ Європи більш відчутним і навіть поглибило його. Дві християнські культури Європи – західна і східна знають дуже мало одна про одну, і ця взаємна необізнаність – дуже небезпечна перепона на шляху до єдиної Європи. Як раз у раз повторював папа Іван Павло II, Європа має дихати обома своїми легенями – і східними, і західними. І так само послідовники обох християнських традицій не виявляють інтересу до єврейської культури – інтегральної частини європейської спадщини, та до ісламської культури, яка дедалі більшою мірою стає частиною європейського ландшафту.

8. Виходячи з цього, Асамблея рекомендує Комітету Міністрів закликати уряди країн-членів, Європейський Союз, а також власті й зацікавлені організації:

ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ ТА ЇХ ДОТРИМАННЯ

1. **Сприяти** приведенню національних законодавств у відповідність із Європейською Конвенцією захисту прав і фундаментальних свобод людини, приділяючи при цьому особливу увагу статті 9, яка проголошує: релігійні свободи підлягають лише тим обмеженням, що передбачені законом і прийнятні в демократичному суспільстві, а також із приписом Європейського Суду з прав людини (1983), згідно з яким обмеження прав людини повинно бути мотивоване „нагальною суспільною потребою” і „бути пропорційним тим законним цілям, які при цьому переслідуються”.

2. **Гарантувати** всім церквам, релігійним асоціаціям, центрам і громадам статус юридичної особи, якщо їхня діяльність не порушує прав людини або приписи міжнародного права; зокрема, висунути вимогу до Уряду Республіки Молдова зареєструвати Бессарабську митрополію згідно з рішенням Європейського Суду від 13 грудня 2001 року.

3. **Вжити** ефективних заходів з метою гарантування свободи релігійним меншинам, особливо в Центральній та Східній Європі, приділивши при цьому особливу увагу їх захисту проти дискримінації та переслідувань з боку релігійних більшостей або інших груп, які практикують агресивний націоналізм і шовінізм;

Проаналізуємо кожен із цих складників:

Доктрина являє собою відносно абстрактну систему рефлексій, завдання якої дати чітке визначення того, що є ортодоксальним (істинним), а що – еретичним (помилковим). Доктрина має особливо велике значення для релігій, які мають писемну традицію і належать до великих цивілізацій, але імпліцитно (*implicite* – включає у себе) вона наявна і в релігіях достатньо невеликих, безписемних суспільств. Разом з тим, оскільки релігія є перш за все сферою почуттів та емоцій, вона часто знаходить вираз у символічних формах – міфах та легендах. Для більшості релігій характерною є наявність міфів про створення світу і походження людей.

Міф (гр. *mythos* – розповідь, переказ, оповідь) – духовне відтворення дійсності у формі легенд, розповідей, персонажі і події яких визнаються об'єктивно наявними або такими, що існували у минулому.

Міф можна класифікувати за такими значеннями: 1) символічні знання про світ; 2) витвір наївної віри, колективного художнього мислення на чуттєвому рівні; 3) оповідання про богів і міфічних героїв. У класичному міфі переплітаються первісні фетишизм, тотемізм і реалістичні знання. Одні вчені ототожнюють міф і релігію, інші протиставляють, треті вважають, що домішок релігії псує міф, який первісно виражав творчу фантазію людини.

Зауважимо, що міф є не просто складовою релігії, а її обов'язковим складником, оскільки віра у трансцендентне вимагає якоїсь образної сюжетності.

Доктрина і міф у певній мірі знаходяться в діалектичному взаємозв'язку, оскільки потрібно утвердити вірність традиції розуміння чи уявлення про образ та сутність божества (Абсолют, Брахма, Будда, Шива, Вішну, Дао, Єдине, Бог у трьох іпостасях). Це потрібно для того, щоб підкріпити віру у будь-якій релігії чи то у духовні сутності, чи у ті, які не володіють божественною природою, це і померлі предки, ангели та демони. Культ предків особливо характерний для китайської традиції, в той час, коли у

християнстві святі інколи розглядаються у якості „духовних праотців”. Диявол, наприклад, відіграє особливо важливу роль в уявленнях християн і мусульман, а в буддизмі діє аналогічна фігура – Мара як втілення космічних злих сил.

Доктрина та міф важливі для релігії ще й постільки, оскільки кожен проявляється через багатоманітні традиції, які можна класифікувати наступним чином:

1. Традиція авраамічного монотеїзму, яка виростає із стародавнього іудаїзму і яка включає у себе іудаїзм, християнство та іслам;
2. Традиція індійського походження, явлена індуїзмом, південним буддизмом (тхеравада), джайнізмом і сикхізмом;
3. Далекосхідна традиція – конфуціанство і сикхізм.

Етичні цінності – ті підвалини, на яких будується духовний компонент релігії. Оскільки діяльність, відносини, поведінка повинні певним чином регламентуватися, а людина повинна будувати своє життя згідно певних ідеалів, то для цього повинні існувати якісь орієнтири, які можуть вважатися ціннісними. До них у першу чергу відносяться уявлення про добро та зло, релігійні приписи (наприклад заповіді любові, декалог), традиції. Покладаючись на них, людина визначає свій сенс життя, веде себе певним чином відносно інших, гармонізує та толеризує відносини.

Оскільки релігія передбачає двовекторну систему зв'язків: вертикальну, як зв'язок з божеством, який мислиться як реально існуюча сутність, та горизонтальних, що включають різноманітні стосунки на рівні соціального простору, ці зв'язки повинні бути певним чином обумовлені системою регламентованих дій. У першу чергу це відноситься до вертикальної системи зв'язків. Специфіка їх у тому, що стосунки з уявним образом божества не можуть бути реальними, а лише символічними. Саме цю функцію виконує ритуал, який через систему символічних дій легалізує як вертикальну, так і горизонтальну систему відносин.

2. Асамблея також наполегливо висловлювала своє розуміння необхідності запровадження або відновлення гармонійних відносин між релігійними інституціями і державами. Це – суттєва складова дотримання таких фундаментальних прав людини, як свобода совісті і релігії, міжконфесійна толерантність, захист особи і спільноти від усіх форм переслідування на ґрунті релігії. На цих питаннях особливо акцентували Резолюція 916 (1989) щодо незайнятих культових споруд, Рекомендація 1212 (1993) стосовно релігійної толерантності в демократичному суспільстві, Рекомендація 1222 (1993) про боротьбу проти расизму, ксенофобії та нетерпимості, Рекомендація 1396 (1999) „Релігія і демократія” та Рекомендація 1412 (1999) стосовно протиправної діяльності сект.

3. Колапс комунізму надав релігійним інституціям у Центральній та Східній Європі можливість, якщо не зобов'язання, відновити свій соціальний потенціал та зосередитись на своїх фундаментальних історичних завданнях (духовна освіта особи, піднесення суспільної моралі, милосердя, культурно-просвітницькі проекти тощо).

4. Однак пізніше соціорелігійний розвиток у посткомуністичних країнах позначився виходом на поверхню фундаменталістських і екстремістських тенденцій, активізацією спроб включити релігійні гасла й релігійні організації до процесу військової, політичної та етнічної мобілізації, поставити їх на службу войовничому націоналізмові та шовінізмові, а також політизації релігійного життя.

5. Поява нових незалежних держав сприяла прагненню певних національних Православних церков до власної незалежності або зміни підпорядкування. Це прагнення часом викликає спротив Православних центрів, до яких ті церкви доти належали. Це призвело до погіршення відносин між церквами та в деяких випадках між Урядами. Важливо виключити будь-які можливості урядового втручання в питання догматики, церковної організації та канонічного права.

6. Нова ситуація релігійної свободи і знищення бар'єрів на шляху поширення ідей, в тому числі й релігійних вірувань, поставила церкви Центральної та Східної Європи в ситуацію релігійного розмаїття. Переслідувані в минулому традиційні церкви регіону, які до того ж ніколи не мали досвіду функціонування в атмосфері політичного, культурного і релігійного плюралізму, ввійшли в конфлікт з новоприбулими іноземними місіонерами і новітніми релігійними рухами. Проблема балансу між принципами демократії та прав людини, свободи

II. включати інформацію щодо історії та філософії важливих шкіл думки та релігії до загальної шкільної програми;

III. застосовувати звичайні процедури передбачені кримінальним та цивільним правом проти незаконної практики, яка здійснюється від імені груп релігійного, езотеричного чи духовного характеру;

IV. забезпечити, щоб законодавство щодо зобов'язання прийняття дітей до школи суворо застосовувалося і щоб відповідні органи влади втручалися у випадку його невиконання;

V. у випадку необхідності сприяти створенню неурядових організацій жертв чи родичів жертв релігійних, езотеричних чи духовних груп, особливо, у країнах Центральної та Східної Європи;

VI. заохочувати підхід релігійних груп, що спрямований на розуміння, толеранцію, діалог та розв'язання конфліктів;

VII. прийняти чіткі міри проти будь-яких дій, які є дискримінаційними чи які перетворюють у маргіналів групи релігійних чи духовних меншин.

11. Крім цього, Асамблея рекомендує Комітету Міністрів:

I. у разі необхідності забезпечувати конкретні дії для заснування інформаційних центрів щодо груп релігійного, езотеричного чи духовного хараткрету в країнах Центральної та Східної Європи у своїх програмах допомоги цим країнам;

II. заснувати європейську обсерваторію груп релігійного, езотеричного чи духовного характеру для того, щоб полегшити обмін інформацією для національних центрів.

РЕКОМЕНДАЦІЯ ПАРЄ 1556 (2002)

„Релігія і зміни в Центральній та Східній Європі”

Обговорено Асамблеєю 24 квітня 2002 року (Доповідь Комітету з культури, науки і освіти, доповідач М.Бачу).*

1. Парламентська Асамблея Ради Європи неодноразово зверталася до проблем, пов'язаних зі збереженням та розвитком традиційних культур, шляхом створення необхідних умов для їх успішної взаємодії та спільного поступу. В Резолюції 885 (1987) стосовно єврейського внеску в європейську культуру, Рекомендації 1162 (1991) щодо внеску ісламської цивілізації в європейську культуру і Рекомендації 1291 (1996) про культуру ідиш Асамблея висловила своє усвідомлення необхідності захисту й розвитку спільної європейської культурної спадщини в усьому її багатстві і різноманітності.

Ритуал (лат. ritualis – обрядовий) – сукупність приписів і правил, які визначають порядок виконання обрядів, церемоній релігійного культу. Він регламентує порядок і характер дії служителів культу під час богослужіння, при здійсненні таїнств, визначає правила проведення молитви. Релігійний ритуал є для віруючого символом і підтвердженням дійсної присутності Бога.

На символічність та наявність символічних механізмів регуляції у реалізації релігією різноманітної системи відносин звертав увагу американський соціолог Т. Парсонс. Він зауважував, що символи загалом відіграють важливу роль у людській поведінці, а у релігійній – особливо. Символ, на його думку, – знак, образ, який являє собою якийсь предмет, або частіше – відображає яку-небудь ідею.

Символами можуть служити об'єкти чи речі (наприклад, хрест, амулет, чорний камінь), поведінка (хресне знамення, колінопреклоніння перед алтарем, символічні поклони в ісламі), міфи чи передання (наприклад, біблійна оповідь про створення світу, зішестя Ісуса Христа), люди (наприклад, Сократ чи Соломон як символи мудрості).

У релігії символи незамінні, оскільки являють собою те, що іншим шляхом не може бути виражено взагалі. Вони – єдиний спосіб виразити те, що „не визначено”, є невиразним, – священне, тобто те, що не є „предметом серед предметів”, а чимось абсолютно новим.

Зазначимо, що розуміння релігії багатьма вченими базується на розмежуванні „священного” та „профанного”.

За допомогою цих понять визначав релігію і Е. Дюркгейм. Доцільно зауважити, що релігійні символічні системи відносяться до макрорівня соціального життя. Іншими словами, символи забезпечують осмисленість людської поведінки співвідносячи її із загальним розумінням сенсу життя у контексті світотворення і загального порядку життя. Тут важливо розуміти, що релігія займається не стільки конкретними питаннями повсякденного

існування, скільки розумінням самого життя, його сенсу перед лицем смерті і страждань, несправедливості.

Релігійні символи пропонують осмислений контекст – модель світу, яка допомагає релігійним людям зрозуміти природу світу і сенс людського життя, тобто вкладає негативний досвід у рамки загальної картини світотворення, у якій цей досвід отримує пояснення і яка тим самим дає людині втіху.

Тільки зрозумівши символічну структуру релігії, можна пояснити соціальні наслідки релігійної орієнтації. Щоб такі соціально значимі наслідки були, тобто щоб релігійно-символічна система діяла достатньо ефективно, вона повинна володіти специфічними якостями, які відрізняють її від інших когнітивних (пізнаних) систем – філософської чи наукової. Вона повинна дати повне і остаточне, раз і назавжди значиме рішення, яке не може бути піддане сумніву ніким і ніяк: істина і справедливість у кінці кінців перемаже, страждання не випадкове, життя має сенс. За допомогою символів, у яких вони виражені, релігійний світогляд заповує особливу ауру, сприймається як єдине виправдання, істинне і реалістичне.

За увагою ряду науковців, ритуал можна розглядати як інформацію, що дозволяє дати визначення і опис людської реальності. В. Гараджа, наприклад, вважає, що ритуальна дія є формою соціально санкціонованої символічної поведінки і на відміну від звичаю позбавлена утилітарно-практичної мети. Її призначення в іншому: виконувати комунікативну роль, символізувати певні значення і установки по відношенню як повсякденного, так і офіційного життя, відігравати суттєву роль у соціальному вихованні, контролі, реалізації влади.

Відомі три найбільш загальноприйняті підходи до проблеми сутності і походження ритуалу.

1. **Генетичний підхід** являє собою спробу пояснити ритуал, як і релігію загалом, за допомогою теорії їх історичного походження. У більшості випадків подібні теорії ґрунтуються на еволюційній гіпотезі розвитку ритуалу на протязі історії людства. Вчені, що

свободи релігії. Вона вважає, що нейтральність держави та рівний захист перед законом є основоположним захистом від будь-якої форми дискримінації і тому закликає державні органи утриматись від кроків, які ґрунтуються на висновках щодо цінностей вірувань.

3. У Рекомендації 1178 (1992) просто рекомендується, щоб Комітет Міністрів прийняв кроки по інформуванню та просвіті молодих людей та широкого загалу та вимагається, щоб статус юридичної особи надавався всім сектам та новим релігійним рухам, які були зареєстровані.

4. З часу прийняття тієї рекомендації, трапився ряд серйозних інцидентів, які змусили Асамблею ще раз вивчити це явище.

5. Асамблея прийшла до висновку, що непотрібно визначати, що є сектою і вирішувати релігія це чи ні. Проте, є певна стурбованість щодо груп, які вважаються сектами будь-якого релігійного, езотеричного чи духовного характеру, і це потрібно прийняти до уваги.

6. З іншого боку, вона приймає точку зору, що важливо забезпечити, щоб діяльність цих груп будь вони релігійного, езотеричного чи духовного характеру, знаходилася у відповідності з принципами наших демократичних суспільств, і особливо, з положеннями статті 9 Європейської Конвенції з прав людини і також була законною.

7. Дуже важливо мати інформацію, яка заслуговує на довіру щодо цих груп, яка не походить лише із самих сект і не з об'єднань створених захищати жертв сект та поширювати цю інформацію серед широкого загалу, щоб ті, кого це стосується мали можливість прокоментувати об'єктивність такої інформації.

8. Асамблея наголошує на потребі включати конкретну інформацію щодо історії та філософії важливих шкіл думки та релігії в навчальну програму, особливо для підлітків.

9. Асамблея надає великого значення захисту найбільш вразливих осіб, особливо, дітей членів релігійних, езотеричних та духовних груп у випадку неналежного поведіння, зґвалтування, ігнорування, навіювання за допомогою промивання мізків та неприйняття до школи, що робить неможливим для соціальних служб здійснювати нагляд.

10. Тому Асамблея закликає уряди країн-учасників:

1. при необхідності, створювати чи підтримувати незалежні національні чи регіональні інформаційні центри щодо груп релігійного, езотеричного чи духовного характеру;

залучати релігійні общини та організації з метою підтримки демократичних цінностей і впровадження інноваційних ідей;

б) заохочувати діалог між релігіями, забезпечуючи можливості для вираження, обговорення й зустрічей між представниками різних релігій;

в) сприяти регулярному діалогу між теологами, істориками та філософами, а також з представниками інших галузей знання;

г) розширювати і зміцнювати партнерські відносини між релігійними общинами й організаціями, особливо з тими, що мають глибокі соціальні та етичні традиції серед місцевого населення в соціальній, благодійницькій, місіонерській, культурній та освітній сферах;

IV. Сприяти культурним і соціальним виявам релігій, особливо:

а) забезпечувати рівні умови для утримання і збереження культових будівель та іншого майна всіх релігій як невід'ємної частини національної і загальноєвропейської спадщини;

б) сприяти тому, щоб пустуючі релігійні споруди надалі використовувались у спосіб, який би в міру можливостей враховував оригінальне призначення їхнього спорудження;

в) зберігати культурні традиції та різноманітні релігійні святкування;

г) заохочувати соціальну та милосердницьку працю, здійснювану релігійними общинами та організаціями.

14. Асамблея також рекомендує Комітету Міністрів:

I. Закласти в його проекти демократично-громадянської освіти та викладання історії вказівки для впровадження їх в освітні програми, що містяться в пунктах 13.П.а, б та с цієї Рекомендації.

II. Продовжити створення рамкових умов для загальноєвропейської зустрічі представників різних релігій.

ПАРЛАМЕНТСЬКА АСАМБЛЕЯ РАДИ ЄВРОПИ РЕКОМЕНДАЦІЯ 1412 (1999)55

(Витяг з офіційної Газети Ради Європи – липень 1999)

1. Асамблея нагадує про свою Рекомендацію 1178 (1992) року щодо сект та нових релігійних рухів, у якій вона зазначила, що більшість законодавства щодо сект була б небажаною з причин того, що таке і законодавство могло значною мірою суперечити свободі совісті та релігії, гарантованій Статтею 9 Європейської Конвенції з прав людини й також зашкодити традиційним релігіям.

2. Асамблея підтверджує свою відданість свободі совісті та релігії. Вона визнає релігійний плюралізм як природний наслідок

належать до цього напрямку упевнені, що якщо їм поталанить знайти історичний першокульт, вони зможуть за його допомогою дати пояснення всім сучасним культурам. Такого першокульту знайти не вдалось, оскільки ритуал очищення, приношення дарів, викупних жертвоприношень, богослужінь, як і тотемічний культ, представляли уже вторинну стадію розвитку первісного жертвового культу.

2. **Функціональний підхід** до вивчення ритуальної поведінки склався на базі праць У. Сміта, Дж.Фрезера, Е. Дюркгейма. Якщо для генетичного підходу (відкинутого більшістю науковців) центральним було джерело (міфу і ритуалу), то центром функціонального підходу є поняття функції. У його рамках проводиться спроба визначити природу і сутність ритуалу, виходячи з тієї функції, яку він виконує у суспільстві. Функціоналізм хоче пояснити ритуальну поведінку, використовуючи такі поняття: „індивідуальні потреби”, „соціальна рівновага”. Ритуал тут розглядається як адаптаційна реакція людини на вплив оточуючих соціального і фізичного середовища. Цей підхід був прийнятий більшістю провідних авторитетів соціології релігії: Б. Малиновським, А. Радкліфф-Браун, Е. Еванс-Прігардом, Т. Парсонсом, Е. Ліч.

3. **Релігієзнавчий підхід**, який покладається на дослідження у сфері релігієзнавства і історії релігії, заключається у тому, що більшість релігієзнавців, визнаючи правомірність критики еволюційної гіпотези з боку еволюціонізму, все ж відкидають останній, як неадекватне пояснення природи ритуалу. Більшість відомих істориків релігії – Герард Ван дер Лед, Рудольф Отто, Йоахим Вах, Мірча Елліаде – притримуються точки зору, що смисл ритуальної поведінки полягає у вираженні інтуїції священного, тобто трансцендентної, за межової реальності. Цей підхід також вважається непродуктивним, оскільки існування самої трансцендентної реальності методами науки не може бути ні підтверджено, ні відкинуто.

Зауважимо, що релігійні ритуали, разом із відповідними віруваннями, спрямовані на „священні речі”. Те ж можна сказати про магічні ритуали. В обох випадках ритуал постає як символічна реалізація тих чи інших вірувань.

Релігійний ритуал пов'язаний з міфологічною свідомістю як основним способом розуміння світу і розв'язання протиріч. Людина періоду первісних вірувань бачила якраз у ритуалі сенс життя і його мету. Це вже релігійний, а не міфологічний ритуал. Міфічний же ритуал – це власне, чаклунська дія, заговор, заклинання; спроба впливу на явища оточуючого світу, заснована на неадекватному уявленні про зв'язки між ними.

Носієм, виконавцем цієї дії є індивід, а не колектив. Магічний ритуал зорієнтований прагматично – в більшій мірі на „матеріальний” результат, ніж на цінності знакового порядку. Релігійний же ритуал, орієнтований саме на останній. Він, таким чином, є дією, яка забезпечує спасіння „свого” Космосу і управління ним. Відтворення акту творіння в ритуалі актуалізує структуру буття, надаючи їй підкреслену символічність і служить гарантією безпеки і процвітання колективу.

Тільки у ритуалі досягається вищий рівень сакральності і одночасно отримується почуття найбільшої повноти життя.

На основі ритуалів і міфів як опорних елементів релігійно-символічної системи у релігії отримують розвиток концепції загального порядку буття – свідомість і загальноприйняті, стійкі установки та мотивації, цінності і норми – релігійний етос. Світогляд і етос, які будуються на символах „священних речей”, створюють необхідні передумови і роблять можливим таке сприйняття світу, у рамках якого життя робиться осмисленим. У релігійній системі, яка представляє світ як єдине ціле, світогляд і етос взаємодоповнюють і зміцнюють одне одного. Світогляд підтверджує, обґрунтовує етос як укорінений в основі буття, виправдовує і робить етос відповідним у якості вихідної установки на відношення до світу. У християнському світогляді це протиставлення (у міфі про гріхопадіння) світу, яким він є, і

13. Тому Асамблея рекомендує, щоб Комітет Міністрів запропонував урядам країн-членів:

I. Гарантувати свободу совісті та релігійних виявів у рамках умов, визначених Європейською Конвенцією з прав людини для всіх громадян, особливо:

- а) охороняти релігійний плюралізм, надаючи можливість усім релігіям розвиватися в рівних умовах;
- б) сприяти в рамках, лімітованих статтею 9 Європейської Конвенції з прав людини, дотриманню релігійних обрядів та звичаїв, наприклад, відносно одруження, вбрання, свят (з можливістю відповідного звільнення від роботи) та військової служби;
- в) викривати будь-які спроби розпалювання внутрішньо- та міжрелігійних конфліктів для досягнення вузькопартійних цілей;
- г) забезпечувати свободу й рівні права на освіту для всіх громадян незалежно від їх релігійних переконань, звичаїв і обрядів;
- д) забезпечувати справедливий і рівний доступ до громадських засобів масової інформації для всіх релігій.

II. Сприяти розвитку знань про релігію, особливо:

- а) в рамках етичної та громадянсько-демократичної освіти підтримувати навчання тому, що релігії є зібранням цінностей, розрізнення яких повинно бути розвиненим серед молоді;
- б) сприяти викладанню у школах порівняльної історії різних релігій, звертаючи увагу на їх походження, схожість деяких їхніх цінностей та різноманіття звичаїв, традицій, свят і т. п.;
- в) заохочувати вивчення історії і філософії релігій та дослідження цих предметів в університетах паралельно з теологічними дослідженнями;
- г) співпрацювати з релігійними навчальними установами для введення або підсилення в їхніх курсах аспектів, пов'язаних з правами людини, історією, філософією та наукою.

д) уникати – якщо йдеться про дітей – будь-яких конфліктів між здійснюваним державою навчанням релігії та релігійною вірою сімей, поважаючи їх вільний вибір у цьому дуже делікатному питанні.

III. Сприяти покращанню відносин між релігіями, особливо:

- а) залучати до більш регулярного діалогу релігійних і гуманістичних лідерів для обговорення головних проблем, які стоять перед суспільством, що сприятиме врахуванню культурних та релігійних поглядів населення перед прийняттям політичних рішень;

також установа закону.

5. Демократія і релігія не обов'язково несумісні, зовсім навпаки. Демократія довела, що вона створює найкращі рамкові умови для свободи совісті, віровиявлення та релігійного плюралізму. У цьому сенсі релігія, з огляду на її моральні та етичні зобов'язання, на цінності, які вона підтримує, її критичний підхід та культурні вияви, може бути дійовим партнером демократичного суспільства.

6. **Демократичні держави**, секулярні чи пов'язані з релігією, повинні дозволяти всім релігіям, що чітко дотримуються умов, встановлених Європейською Конвенцією з прав людини, **розвиватися в рівних умовах**, а також давати їм можливість віднаходити відповідне місце в суспільстві.

7. Проблеми виникають тоді, коли власті намагаються використовувати релігію у власних цілях або коли релігії вдаються до зловживань стосовно держави заради досягнення своєї мети.

8. Багато конфліктів також виникає внаслідок обопільного неучтв, що призводить до формування стереотипів і, врешті-решт, відторгнення. У демократичній системі **політики мають обов'язок запобігати тому, щоб уся повнота релігій асоціювалася з тими акціями, що їх здійснюють, наприклад, фанатичні релігійні меншості.**

9. Релігійний екстремізм, що заохочує нетерпимість, упередженість та/або насилля, є також симптомом нездорового суспільства і становить загрозу демократії. Оскільки він піддає ризику громадський устрій, він має бути поборений такими засобами, які знаходяться у відповідності з установами закону, а оскільки екстремізм є виявом недуги суспільства, то його можна подолати лише за тієї умови, що власті візьмуться за розв'язання реальних соціальних проблем.

10. Просвіта є ключовим засобом подолання неучтв і стереотипів. Перегляд шкільних та університетських курсів є нагальною справою, яка дозволить забезпечити краще розуміння різних релігій; **релігійні настанови не повинні здійснюватися за рахунок уроків про релігії як сутнісну складову історії, культури та філософії людства.**

11. Релігійні лідери могли б зробити значний внесок у зусилля, спрямовані на подолання упередженості через свою громадську позицію та вплив на віруючих.

12. Для подолання упередженості та передсудів також необхідний розвиток екуменізму та діалогу між релігіями.

світу – яким він повинен бути. Звідси – релігійна етика несприйняття світу чи його прийняття на певних умовах: світ не безнадійний, він спасений викупною жертвою, „хрестом”, людське життя у „цьому” світі отримує сенс, йому відкрито „шлях” – шлях слідування зразку, втіленому у боголюдині, яка каже: „я є істина, життя і шлях”.

У свою чергу, етос надає авторитет релігійним поглядам на світ, оскільки символи перетворюють факти у цінності, абсолюти, які кристалізують системи значень і підвищують їх вагу та владу над людьми. Символи, священні зразки пов'язують світогляд і етос у цілісну систему значень, охороняючи порядок у соціальних структурах і в індивідуальній свідомості. Якщо ж якимось чином релігійна космологія стає недостатньо переконливою, це призводить до втрати ціннісних орієнтацій, стилю життя.

Ще одну схему структурування релігії запропонував Джонстоун. Вона також складається із **п'яти основних елементів**, які допомагають зрозуміти, чи є релігія системою вірувань.

По-перше, релігія, на його думку, передбачає наявність **групи віруючих**. Це важливо, оскільки соціологів цікавлять не тільки релігійні групи, а й те, чим вони відрізняються від інших груп у суспільстві.

По-друге, за цією схемою релігія асоціюється із поняттями, які вважаються **священними**. Вона проводить різницю між предметами повсякденного життя і незвичними явищами – чудесами. Ці явища вважаються священними, тому їх пов'язують з чимось надприродним – з якоюсь силою чи істотою, можливості якої не обмежені законами природи. Зауважимо, що у кожній релігії є свої священні предмети і явища.

По-третьє, релігія передбачає певну сукупність вірувань – **віросповідання**. Ці вірування пояснюють людську натуру, оточуючу природу і надприродні сили, які вважаються священними.

По-четверте, релігія передбачає особливу сукупність дій чи ритуалів. **Ритуали**, в даному випадку, стандарти поведінки щодо священних і надприродних сил. Е. Дюркгейм, наприклад, визначив

ритуали в якості цінностей, які приписують, як людям слід себе вести у присутності священних предметів.

По-н'яте, релігія включає у себе деякі уявлення про праведний спосіб життя (*система норм, приписів*). Ці норми визначають, як потрібно людині себе поводити при певних обставинах (декалог, наприклад).

У сучасній вітчизняній соціологічній літературі спостерігається тенденція при структуризації релігії не обмежуватися лише гносеологічною чи психологічною сторонами релігії, а включати у структуру і організаційні елементи. Так, у кінці 20-х років ХХ ст. у структурі релігії виокремлювали три основних елементи: *релігійну свідомість, релігійний культ, релігійну організацію*.

Характеризуючи релігійну свідомість слід відмітити, що вона являє собою фантастичне відображення людьми пануючих над ними природних і суспільних сил, де земні сили приймають силу неземних. Головною ознакою релігійної свідомості є віра у реальність надприродного.

Релігійний культ, відповідно, є система символічних дій, за допомогою яких віруючі бажають впливати на надприродне.

Для об'єднання віруючих, репродукції релігії та проведення різноманітної релігійної діяльності існують релігійні організації (церква, деномінація, секта) і особлива група людей – духовенство, у функції якого входить керівництво релігійними культовими діями.

У рамках структурно-функціонального аналізу трьохсхемну структуру розробив відомий релігієзнавець І. Яблоков. Одна з них орієнтує на пошук „субстанціональних” складників, які виступають у якості носіїв релігії. З цієї тозки зору „несучими” елементами його концепції постають: 1) максимальна група релігійних людей; 2) мінімальна група людей; 3) віруючий індивід.

Друга схема базується на дихотомії „свідомість–діяльність” і передбачає виокремлення „релігійної свідомості” та „релігійної діяльності”.

Стаття 14

Будь-яка особа, що належить до національної меншини, здійснюючи свободу віросповідання, має право використовувати свою власну мову у богослужінні, навчанні, релігійній діяльності або обрядах.

РЕКОМЕНДАЦІЯ 1396 (1999) „РЕЛІГІЯ ТА ДЕМОКРАТІЯ”

Прийнято Парламентською Асамблеєю Ради Європи
27 січня 1999 р.

1. Рада Європи згідно зі своїм статутом сутнісно є гуманістичною організацією. Водночас, як охоронець прав людини, вона повинна забезпечувати свободу думки, совісті та релігій як це затверджено у статті 9 Європейської Конвенції з прав людини. Вона також має забезпечувати утримання виявів релігії у рамках обмежень, встановлених цією ж статтею.

2. Асамблея вже цікавилася різноманітністю культур і релігій в Європі. Їх співіснування і взаємодія значно збагатили європейську спадщину. Зокрема, Асамблея посилається на Резолюцію 885 (1987) про єврейський внесок у розвиток європейської культури, Резолюцію 916 (1989) про полишені культові будівлі, Рекомендацію 1162 (1991) та Розпорядження № 465 про внесок ісламської цивілізації до європейської культури та Рекомендацію 1291 (1996) відносно культури ідиш.

3. Асамблея також свідомо того, що навіть у демократичних суспільствах усе ще існує певна напруга між релігійними виявами й політичною владою. Багато проблем, перед якими стоїть сучасне суспільство, мають релігійний аспект: нетолерантні фундаменталістські рухи та терористичні акти, расизм і ксенофобія, етнічні конфлікти; має бути розглянута також статева нерівність у релігіях. Асамблея вже зверталася до цих проблем у Рекомендації 1202 (1993) про релігійну толерантність у демократичних суспільствах та в Рекомендації 1222 (1993) з боротьби проти расизму, ксенофобії і нетерпимості. Екстремізм не є власне релігією, а її викривленням. Жодна з великих стародавніх релігій не проповідує насилля. Екстремізм є людським витвором, що збочує релігію з гуманістичного шляху, перетворюючи її на знаряддя влади.

4. **Розв'язання релігійних проблем не є справою політиків.** Що ж до релігій, то вони не повинні посісти місце демократії або домагатися політичної влади; вони мають поважати визначення прав людини, що їх містить у собі Європейська Конвенція з прав людини, а

**ДОКУМЕНТ ЦЕНТРАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКОЇ ІНІЦІАТИВИ
ПРО ЗАХИСТ ПРАВ МЕНШИН**

(Будапешт, 15 листопада 1994 року)

Держави-члени Центральноєвропейської ініціативи, що підписали цей документ,

визначаючи, що питання стосовно національних меншин можуть задовільно вирішуватись тільки у дійсно демократичних політичних рамках, на основі законності і гарантіях повного поважання прав людини та основних свобод, рівних прав і статусу для всіх громадян,

засуджуючи агресивний націоналізм, расову і етнічну ненависть антисемітизм, ксенофобію і дискримінацію проти будь-якої особи чи групи осіб і переслідування на релігійному і ідеологічному ґрунті, домовились про таке:

Стаття 1

Держави визнають існування національних меншин як таких, вважаючи їх невід'ємними частинами суспільства, в якому вони проживають, і гарантують відповідні умови для сприяння їх самобутності.

В цілях цього Документа термін „національна меншина” означає групу меншої кількості, ніж решта населення держави, члени якої є громадянами цієї держави, мають етнічні, релігійні або мовні особливості, відмінні від решти населення, і керуються бажанням зберегти свою культуру, традиції, релігію або мову.

Стаття 3

Держави визнають, що особи, які належать до національних меншин, мають право здійснювати повністю і ефективно свої права людини і основні свободи, окремо або разом з іншими, без будь-якої дискримінації і на основі повної рівності перед законом. Ці особи мають змогу користуватися правами, передбаченими цим Документом, окремо або разом з іншими, і мати користь від заходів, що забезпечують такі права.

Стаття 4

Держави гарантують право осіб, що належать до національних меншин, проявляти, зберігати і розвивати свою етнічну, культурну, мовну або релігійну самобутність і підтримувати і розвивати свою культуру у всіх її аспектах.

Третя схема враховує аспект упорядкованості. У цьому контексті можна говорити про „систему зв'язків і відносин”, про „нормативну систему”, про „управління”.

Загалом соціологи релігії шукають такий оптимальний варіант структури релігії, який пов'язаний з накладанням одна на одну схем і знайдення комплексу, елементи якого б синтезували різноманітні базові рівні. Сьогодні мова йде про такий синтез, який би заключав у собі необхідне багатство сторін, якостей, ознак.

У результаті такого пошуку у вітчизняній соціології релігії з'явилась структурна схема із таких елементів: 1) **релігійна свідомість**; 2) **релігійна діяльність**; 3) **релігійні відносини**; 4) **релігійні інститути та організації**.

Соціальна природа релігії проявляється, у першу чергу, через її функції.

Існує два підходи до розуміння функцій релігії. Перший із них полягає в тому, що дослідники роблять спробу виокремити, наприклад, „специфічно релігійну” функцію, функцію „фіктивного регулювання”, пов'язану з помилковим тлумаченням і ілюзійним виповненням дійсності. Д. Угринович, наприклад, вважає, що „специфічною для релігії” є ілюзійно-компенсаторна функція. При цьому підкреслюється, що певний тип суспільств, певні соціальні системи володіють потребою у „фіктивному регулюванні” чи в „ілюзійному виповненні”.

Інший вчений А. Сухов вважає, що всі функції релігії носять характер „специфічно релігійний”.

Щодо першого підходу, то більшість вчених переконані, що він не має під собою підґрунтя, оскільки функцію подолання безсилля (ілюзійно-компенсаторну) може виконувати і мистецтво. Притаманна ця функція і нерелігійним помилковим („практичним”) ідеям, цінностям та нормам. Подібна „неспецифічність” притаманна і іншим функціям релігії, наприклад, світоглядній, адже світогляд формує і філософія.

Більш переконливим можна вважати другий підхід, суть якого полягає не у „специфічних для релігії” функціях, а в специфічності

виповнення релігією тих чи інших соціальних функцій, які обумовлені потребами суспільства, соціальних груп і індивідів.

У контексті другого підходу можна виокремити такі основні функції релігії: *світоглядну, компенсаторну, комунікативну, регулятивну, легітимізуючу, ідеологічну, інтегративну.*

Під світоглядом у більшості розуміють сукупність поглядів, оцінок, принципів, які визначають саме загальне бачення, розуміння світу, місця у ньому людини і разом з тим життєві позиції, програми поведінки, дій людей. Особливість релігійного світогляду впливає із самого функціонального підходу до релігії, який повинен визначати ті завдання, які вирішує релігія у суспільній системі.

Релігія дійсно включає у себе певний світогляд (пояснення світу та теологічну концепцію його створення, місце людини у ньому, її божественної природи), світовідчуття (емоційне відображення зовнішнього світу і самовідчуття людини), оцінку світу, світовідношення. Релігійний світогляд реалізується у поведінці та відносинах віруючих, у структурі релігійних організацій.

Однією із важливих задач світогляду якраз і є пояснення світу з метою подолання подвійності існування людини як природної і в той же час соціальної, мислячої істоти.

Людина, на думку американського філософа і соціолога Е. Фрома, єдина жива істота, для якої власне існування є проблемою: вона повинна її вирішувати і від неї нікуди дітись. Виникаюча подвійність людського буття руйнує його минулу гармонію зі світом природи. Перед ним постає завдання відновити єдність і рівновагу з цим світом перш за все у свідомості, за допомогою мислення.

З цього боку, переконаний Фром, релігія виступає як відповідь людини на потреби у рівновазі і гармонії зі світом, як створення такої гармонійної картини світу у людській свідомості.

Оскільки створення картини світу є однією з головних складових світоглядної функції, то її ще називають *смыслополагаючою*, чи функцією „значення”.

дискримінації, ворожого ставлення чи насильства на підставі їхньої етнічної, культурної, мовної або релігійної самобутності.

Стаття 7. Сторони забезпечують повагу прав кожної особи, яка належить до національної меншини, на свободу мирних зборів, свободу асоціації, свободу виявлення поглядів і свободу думки, совісті та релігії.

Стаття 8.

Сторони зобов'язуються визнати за кожною особою, яка належить до національної меншини, право сповідувати свою релігію або переконання і створювати релігійні установи, організації та асоціації.

Стаття 9

1. Сторони зобов'язуються визнати, що право на свободу виявлення поглядів кожної особи, яка належить до національної меншини, включає свободу дотримуватися своїх поглядів та одержувати і поширювати інформацію та ідеї мовою своєї національної меншини без втручання держави і незалежно від кордонів. Сторони забезпечують, у рамках своїх правових систем, щоб особи, які належать до національної меншини, не зазнавали дискримінації у доступі до засобів масової інформації.

Стаття 12

1. Сторони, у разі необхідності, вживають заходів у галузях освіти та наукових досліджень з метою сприяння вивченню культури, історії, мови та релігії своїх національних меншин та більшості населення.

2. У цьому зв'язку, Сторони, зокрема, забезпечують належні можливості для підготовки вчителів і доступу до учбових посібників, та сприяють контактам між учнями та вчителями, які належать до різних громад.

3. Сторони зобов'язуються створити особам, які належать до національних меншин, рівні можливості для доступу до освіти всіх рівнів.

Стаття 17

1. Сторони зобов'язуються не перешкоджати здійсненню права осіб, які належать до національних меншин, встановлювати та підтримувати вільні та мирні транскордонні контакти з особами, які на законних підставах перебувають в інших державах, зокрема з тими особами, з якими їх об'єднують спільні етнічні, культурні, мовні або релігійні ознаки чи спільна культурна спадщина.

2. Сторони зобов'язуються не перешкоджати здійсненню права осіб, які належать до національних меншин, брати участь у діяльності неурядових організацій, як на національному, так і на міжнародному рівнях.

РАМКОВА КОНВЕНЦІЯ ПРО ЗАХИСТ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН Рада Європи

Ухвалена 1 лютого 1995 р.

Держави-члени Ради Європи та інші держави, які підписали цю Рамкову конвенцію, беручи до уваги, що метою Ради Європи є досягнення більшого єднання між її членами для збереження та втілення в життя ідеалів і принципів, які є їхнім спільним надбанням, вважаючи, що одним із засобів досягнення цієї мети є збереження та подальше здійснення прав і основних свобод людини, вважаючи, що плюралістичне та справді демократичне суспільство має не тільки поважати етнічну, мовну та релігійну самобутність кожної особи, яка належить до національної меншини, а й створювати відповідні умови для виявлення, збереження та розвитку цієї самобутності, вважаючи, що створення атмосфери терпимості та діалогу є необхідним для того, щоб культурне розмаїття було джерелом та чинником не розколу, а збагачення кожного суспільства, зважаючи на Конвенцію про захист прав і основних свобод людини та протоколи до неї дійшли згоди про таке:

Розділ I

Стаття 1

Захист національних меншин та прав і свобод осіб, які належать до цих меншин, є невід'ємною частиною міжнародного захисту прав людини і як такий є одним з напрямів міжнародного співробітництва.

Розділ II

Стаття 5

1. Сторони зобов'язуються створити необхідні умови для того, щоб особи, які належать до національних меншин, мали можливість зберігати та розвивати свою культуру, зберігати основні елементи своєї самобутності, зокрема релігію, мову, традиції та культурну спадщину.

Стаття 6

1. Сторони заохочують атмосферу терпимості та міжкультурного діалогу і вживають заходів для поглиблення взаємної поваги, взаєморозуміння та ефективного співробітництва між усіма особами, що проживають у межах території сторін, незалежно від їхньої етнічної, культурної, мовної або релігійної самобутності, зокрема в галузях освіти, культури та засобів масової інформації.

2. Сторони зобов'язуються вживати належних заходів для захисту осіб, які можуть стати об'єктами погроз або актів

М. Вебер, до прикладу, вважав функцію значення чи смислополагання як основну у всіх релігіях. Релігія пропонує таку картину світу, таке розуміння світобудови, у якому несправедливість, страждання і смерть виглядають як такі, що мають деякі значення у „кінчній перспективі”. Це може бути впевненість, що незаслужені страждання, які випали на долю людини, можуть бути компенсовані посмертною віддякою (і навпаки – зло буде покарано). Таким чином, світоглядна функція безпосередньо пов'язана з компенсаторною.

Компенсаторна функція релігії полягає у релігійному „виповненні” дійсності, а також у релігійній втечі. У релігії відбувається ілюзійне зняття протиріч: релігійний гніт долається „свободою у дусі”, соціальна нерівність перетворюється у рівність в гріховності, в страданні; роз'єднаність замінюється братством „у Христі”, в громаді; фактичне безсилля людини компенсується всесильністю Бога, смертний постає безсмертним; світ зла і несправедливості замінюється „Царством Божим”. Працює тут і психологічний момент: релігія може виступати засобом зняття стресів.

„Трансцендування” як вихід у помислах за межі існуючого буття дозволяє людині також компенсувати свою втраченість, а окрім того думати ще й про інших людей, що створює передумови для реалізації комунікативної функції.

Комунікативна функція передбачає якби двовекторне спілкування: „богоспілкування” як вищу форму та спілкування з ближнім – як другорядне. Комунікативна функція реалізується як через культову, так і через позакультову діяльність. У процесі спілкування віруючих виробляються певні норми та правила поведінки, які служать соціальним регулятором. Це регулювання складає зміст регулятивної функції.

Регулятивна функція реалізується через релігійні ідеї, цінності, установки, стереотипи, культову діяльність і релігійні організації. Як нормативна система і як основа суспільних

санкціонованих способів поведінки релігія певним чином упорядковує думки, потяги та дії людей.

Безпосередньо регулятивну функцію виконує ціннісна установка яка формується у релігійній організації у процесі спілкування та передається із покоління в покоління. Ціннісна установка, будучи усвідомленою, створює мотив поведінки і діяльності людини. Найближчий мотив людської поведінки виступає у вигляді його мети. Кінечна ж мета людської діяльності називається *ідеалом*. Ідеал же є вершиною всієї піраміди ціннісної системи.

Ще більшим регулятивним потенціалом володіє нормативна система релігії. Релігійні норми – це система вимог і правил, спрямованих на реалізацію релігійних цінностей.

З утвердженням, узаконюванням певної сукупності релігійних норм пов'язана легітимізуюча функція релігії.

Легітимізуюча функція полягає в обґрунтуванні і узаконенні релігійною певних норм і правил поведінки, які б підтримували стабільний порядок у суспільстві і зберігали ціннісно-правову складову цього порядку.

Теоретичне обґрунтування цієї функції зробив американський соціолог Т. Парсонс. На його думку, не може існувати ні одна суспільна система, якщо не забезпечено певне лімітування (обмеження) дій її членів, якщо їх поведінка може вар'юватися довільно і безмежно. Простіше, для стабільного існування суспільної системи необхідно виконання та слідування певним узаконеним зразкам поведінки. Слід мати на увазі, що мова йде не просто про формування цінностей і морально-правової системи, але й про легітимізацію, тобто обґрунтування та узаконення існування самого ціннісно-нормативного порядку.

Легітимізуюча функція тісно пов'язана з ідеологічною функцією релігії. Це полягає в тому, що у залежності від тих соціальних сил, інтереси яких виражає та чи інша релігія, вона може виправдовувати і тим самим узаконювати існуючі порядки чи критикувати їх, відказуючи у праві на існування. Тому релігія може

Освіта та культурний обмін

3. Забезпечувати вивчення релігійних та етичних систем як шкільної дисципліни, домагатися окремого і ретельного опису релігій в шкільних підручниках (зокрема з історії) та усному викладанні з метою досягти кращого і повнішого розуміння різноманітних релігій.

4. Наголошувати на тому, що знання власної релігії чи етичних принципів є передумовою ширшої терпимості, яка може стати певним запобіжником байдужості та упередженості;

5. Створити постійну конференцію щодо підручника з історії релігії у складі представницької групи теологів, істориків і філософів з метою укладання основних текстів, документів і коментарів до шкільних навчальних програм;

6. Уможливити переказ молоді ідей і вчинків осіб різних релігійних вірувань, які становлять приклади релігійної терпимості на практиці.

7. Сприяти зустрічам та співбесідам старшокласників, студентів та іншої молоді з обізнаними на різних релігійних віруваннях особами в рамках сучасних програм культурного обміну.

8. Сприяти міжконфесійному діалогу та діяльності організацій, що покликані покращити міжконфесійне взаєморозуміння, а отже зміцнювати спокій і повагу до прав людини;

9. Забезпечити подібні засоби також релігійним школам усіх визнаних конфесій.

Інформація і „відчутність”

10. забезпечити переклад і доступність у громадських книгозбірнях основних релігійних текстів і відповідної літератури.

11. організовувати культурні програми з релігійних питань згідно з програмами культурного розвитку.

Досліди

12. сприяти розвиткові мережі дослідницьких інститутів у Європі, що збиратимуть, аналізуватимуть та оцінюватимуть літературу з питань релігійної терпимості; надаватимуть інформаційні послуги щодо добору такої літератури; організовуватимуть гуртки і наукові конференції з питань релігійної терпимості; стануть за компетентне і надійне джерело громадської інформації.

13. Заохочувати академічну діяльність (семінари, університетські курси, докторські дисертації тощо) в університетах Європи з питань релігійної терпимості.

посилення міжнародних суспільних та міжетнічних конфліктів.

9. У сучасній Європі відчувається криза цінностей (а радше їх браку). Суто ринкове суспільство виявилось неспроможним забезпечити добробут і соціальну відповідальність особистості так само, як і комунізм. Проте звернення до релігії як альтернативного вибору має бути сумісне з принципами демократії і прав людини.

10. З огляду на сучасні і майбутні соціальні тенденції і чим дужчі тертя в багатокультурних спільнотах, розвиткові релігійної терпимості досі приділялося замало уваги.

11. Кожна з трьох головних монотеїстичних релігій містить засади, з яких можна висувати терпимість і обопільну повагу до інакочергових або атеїстів. Кожну людську істоту вважають за витвір єдиного Бога, і як така вона має однакові гідність і права без огляду на її переконання.

12. Питання міжконфесійної терпимості треба опрацьовувати далі. Треба спонукати три головні монотеїстичні релігії до яснішого наголосу саме на тих засадничих моральних цінностях, які істотно подібні та обопільно терпимі.

13. Європейська історія свідчить, що співіснування іудейської, християнської та ісламської культур дало вагомий внесок до розвитку всіх народів, коли спиралося на обопільну повагу і терпимість.

14. Загальна вагомість релігійних свобод, що відбито в статті 18 Загальної декларації прав людини і гарантовано в статті 9 Європейської конвенції з прав людини, має бути знову стверджена. Ця свобода вкорінена в людській гідності, а її втілення потребує висвітлення вільного, демократичного суспільства.

15. Світська держава не повинна накидати своїм громадянам жодних релігійних зобов'язань. Вона повинна також сприяти пошануванню всіх визнаних релігійних спільнот та пом'якшувати їхні відносини із суспільством у цілому.

16. Асамблея рекомендує Комітетові міністрів закликати уряди всіх Держав-учасниць, Європейську Спільноту, а також відповідні органи влади та організації до таких заходів:

Правові гарантії та їх додержання

1. Гарантувати релігійну свободу, свободу совісті й свободу культу з окремим посиленням на права, що зазначені в рекомендації Асамблеї 1086 (1988), § 10.

2. Бути гнучкими щодо узгоджень різноманітної релігійної практики (наприклад, одягу, їжі і релігійних свят).

бути чи то тормозом суспільного розвитку, чи стимулювати соціальні конфлікти, або ж надихати людей на соціальні перетворення і таким чином допомагати суспільству просуватися по шляху суспільного прогресу.

Ідеологічна функція релігії у суспільстві може відображати точку зору певних груп, класів, партій, при певних обставинах може претендувати на роль єдино правильної і протиставлятися іншим віруванням і релігіям, а тим самим протистояти системі релігійних поглядів (світоглядів) інших стратів, класів (наприклад, коли релігія має державний статус – іудаїзм в Ізраїлі, іслам у ряді арабських країн). Коли релігія захищає інтереси тільки певної групи людей, вона стає їх ідеологією та виконує ідеологічну функцію.

Із збереженням і забезпеченням стабільності суспільства пов'язана **інтегративна функція** релігії. Поєднуючи поведінку та діяльність індивідів, об'єднуючи їх думки, почуття, очікування, спрямовуючи зусилля соціальних груп і інститутів, релігія сприяє стабільності суспільства і може виступати фактором інтеграції суспільства чи груп людей.

Закономірну необхідність існування такої функції обгрунтовували представники функціоналізму, які розглядали суспільство як соціальну систему, в якій всі частини (елементи) повинні працювати гармонійно і узгоджено. При цьому кожна частина (елемент) суспільства виконує певну функцію. Зауважимо, що функціоналісти вважають різні фактори суспільного життя функціональними у тому випадку, якщо вони сприяють збереженню, „виживанню” існуючої суспільної системи. Виживання ж останньої, на їх думку, безпосередньо пов'язане з її стабільністю.

Стабільність, це здатність соціальної системи до зміни без руйнації її підвалин. Підкреслимо, що стабільність забезпечується на основі інтеграції, об'єднання, узгодження зусиль людей, соціальних груп, інститутів і організацій. Функцію інтегратора суспільного організму і його стабілізатора функціоналісти

відводять релігії. Нагадаємо, що Е. Дюркгейм порівнював релігію з властивостями клею: вона допомагає людям усвідомити себе як моральну спільність, об'єднану загальними цінностями і загальною метою. Релігія, за його переконаннями, надає людині можливість самовизначення у суспільній системі і тим самим об'єднатися з порідненими за звичаями, поглядами, цінностями, віруваннями людьми. Особливо велике значення у реалізації інтегративної функції релігії Е. Дюркгейм надавав спільній участі у культовій діяльності. Він вважав, що якраз через культ релігія конститує суспільство як ціле: готує індивідів до соціального життя, тренує послух, зміцнює соціальну єдність, підтримує традиції, підсилює почуття задоволеності.

Щоправда, слід погодитись, що точка зору функціоналістів не є самодостатньою, оскільки релігія може виконувати і дезінтегруючу функцію, породжуючи конфлікти, міжрелігійну нетерпимість. Для цього у історії є багато фактів. Наприклад, боги древніх греків постійно ворогували між собою, віками точаться конфлікти між католиками та протестантами, православ'ям і старообрядництвом, сунітами та шиїтами. Протирічними є відносини між православними і католиками, традиційними і нетрадиційними релігійними утвореннями в Україні. Дестабілізує українське суспільство внутріправославний конфлікт.

Сюда ж можна віднести культу „знищення”, які існують серед туземних племен або джихад в ісламі.

Висновуючи, слід підкреслити, що соціальні функції релігії діють не ізольовано, а у комплексі; вони можуть реалізуватися як на рівні суспільства, так і різних соціальних груп, особистості, бути значимими лише на рівні релігійного співтовариства чи у позарелігійній сфері.

зберігати і розвивати цю самобутність без будь-якої дискримінації і за умови повної рівності перед законом....

Ми **виражаємо** свою рішучість боротися проти всіх форм расової та етнічної зневаги, антисемітизму, ксенофобії і дискримінації щодо будь-кого, а також переслідувань за релігійними та ідеологічними мотивами.

ПАРЛАМЕНТСЬКА АСАМБЛЕЯ РАДИ ЄВРОПИ

(сорок четверта чергова сесія)

Рекомендація 1202 (1993)

Щодо релігійної терпимості в демократичному суспільстві

1. Асамблея вже ухвалила кілька текстів щодо відповідних питань, і нагадує, зокрема, про рекомендацію 963 (1983) щодо культурних та освітніх засобів до зменшення насильства, резолюцію 885 (1987) щодо внеску євреїв до європейської культури, рекомендацію 1086 (1991) щодо внеску ісламської цивілізації до європейської культури і рекомендацію 1178 (1992) щодо сект і нових релігійних рухів.

2. Треба звернути увагу також на слухання з релігійної терпимості, скликані Комітетом з культури та освіти в Єрусалимі 17–18 березня 1992 року, а також на колоквиум з приводу 500-ї річниці появи в Туреччині єврейських втікачів, скликаний в Стамбулі 17 вересня 1992 року.

3. Релігія забезпечує піднесення особи до себе і свого Бога, а також відносин з зовнішнім світом і суспільством, в якому ця особа мешкає.

4. Міграційні потоки в Європі і рухливість її мешканців вже привели до зіткнень різноманітних світоглядів, релігійних вірувань, а також концепцій людського буття.

5. Подібні зіткнення різноманітних релігійних вірувань здатні також сприяти кращому взаєморозумінню і піднесенню, проте можуть призвести до посилення сепаратистських тенденцій, живити фундаменталізм.

6. Західна Європа створила модель світської демократії, всередині якої теоретично терпимі різноманітні релігійні вірування. Проте історія засвідчила можливість подібної терпимості і за клерикального уряду (наприклад, арабські емірати в Іспанії або Отаманська імперія).

7. Занепокоюють факти відродження в багатьох країнах ксенофобії, расизму і релігійної нетерпимості.

8. Релігія часто посилює або використовується заради

Зокрема вони мають право:

(32.2) створювати і підтримувати власні релігійні установи, організації чи асоціації, що можуть шукати добровільну фінансову та іншу допомогу, а також державну підтримку у відповідності з національним законодавством;

(32.3) сповідувати свою релігію, в тому числі одержувати, мати і використовувати релігійні матеріали та здійснювати релігійну діяльність у сфері освіти своєю рідною мовою;

(32.4) встановлювати і підтримувати безперешкодні контакти між собою в межах своєї країни, а також через кордон з громадянами інших держав, з якими вони мають спільне етнічне чи національне походження, культурну спадщину чи релігійні вірування.

(33.) Держави-учасниці будуть захищати етнічну, культурну, мовну та релігійну самобутність національних меншин на своїй території і створювати умови для сприяння цій самобутності.

ПАРИЗЬКА ХАРТІЯ ДЛЯ НОВОЇ ЄВРОПИ

Підписана керівниками 32 держав Європи, США і Канади
(21.11.1990)

Права людини, демократія і верховенство закону

Ми зобов'язуємося будувати, консолідувати і зміцнювати демократію як єдину систему правління в наших країнах. У цьому починанні ми керуватимемося наступним:

Права людини й основні свободи від народження належать усім людям, вони невід'ємні і гарантуються законом. Захист їх і сприяння їм – найперший обов'язок уряду. Повага їх – суттєва гарантія проти держави, що має надмірну владу.

Демократія – це найкраща гарантія свободи вираження своєї думки, терпимості щодо всіх груп у суспільстві та рівних можливостей для кожної людини. В основі демократії лежить повага людської особистості й верховенство закону.

Ми підтверджуємо, що без будь-якої дискримінації кожна людина має право: на свободу думки, совісті, релігії і переконань, свободу висловлювати свою думку.

Ми **підтверджуємо**, що етнічна, культурна, мовна та релігійна самобутність національних меншин буде захищена і що особи, які належать до національних меншин, мають право вільно виражати,

Семінарське заняття

СОЦІАЛЬНІ ФУНКЦІЇ РЕЛІГІЇ ТА ЦЕРКВИ

План

1. Соціальна природа релігії.
2. Основні соціальні функції релігії та форми їх реалізації в суспільстві.
3. Церква як соціальний інститут.
4. Глобальні проблеми сучасності і релігія.

Література

Основна:

1. Белла Р. Социология религии // Американская социология: Перспективы. Проблемы. Методы. – М., 1972.
2. Борцов Ю.Ф. Структура религиозного сознания. – М., 1971.
3. Брайан Вильсон. Социология религии. Пер. з англ. – Акта, 2002. – С. 65–109.
4. Гараджа В. Социология религии. – М., 1996.
5. Докаш В.І., Лешан В.Ю. Загальне релігієзнавство: навчальний посібник. – Чернівці, 2005. – с. 34–41.
6. Ерышев А.А. Религиоведение. – К., 1999. – с. 30–58.
7. Ерышев А.А., Лукашевич Н.П. Социология религии: Учеб. пособие. – К. 1999. – с. 49–68.
8. Краткий социологический словарь / Под. общ. ред. Д.М.Гвишиани, Н.И.Лапина. – М., 1983.
9. Лукашевич М.П., Туленков М.В. Специальные та галузеві соціологічні теорії. – К., 1999.
10. Основы религиоведения / Под. ред. И.Н.Яблокова. – М., 1998.
11. Пилипенко В. Є., Попова І. М., Танчер В. В. та ін. Специальные та галузеві соціології: Навч. посіб. – 2-ге вид. – К., 2007. – С. 212–238.
12. Радугин А.А. Введение в религиоведение: Курс лекций. – М., 1994.

13. Религия и общество: Хрестоматия по социологии религии / Сост. В. И. Гараджа, Е. Д Рудкевич. – М., 1996.
14. Релігієзнавчий словник / За ред. професорів А. Колодного і Б. Лобовика. – К., 1996.
15. Самыгин С.И., Нечипуренко В.Н., Полонская И.Н. Религиоведение: социология и психология религии. – Ростов-на-Дону, 1996.
16. Смелзер Н. Социология / Пер. с англ. – М., 1994.
17. Социология / Г.В.Осипов и др. – М., 1990.
18. Соціологія: Короткий енциклопедичний словник / За заг. ред. В.І.Воловича. – К., 1998.
19. Україна релігійна. Колективна монографія. Книга перша: Стан релігійного життя України. – К., 2008.
20. Энциклопедический социологический словарь / Под ред. Г.В.Осипова. – М., 1995.
21. Яблоков И.Н. Социология религии. – М., 1979.

Додаткова:

1. Арістова А. В. Релігійні конфлікти в сучасному суспільстві: природа, вияви, шляхи врегулювання: Монографія. / А. В. Арістова. – К., 2007.
2. Беккер Г. Современная теория священного и светского и ее развитие / Беккер Г., Бесков А. Современная социологическая теория в её преемственности и развитии. – М., 1961.
3. Бергсон А. Два источника морали и религии. – М., 1994.
4. Колодний А. М. релігія в духовному житті українського народу. – К., 1994.
5. Лосев А. Ф. Очерки античного символизма и мифологии. – М., 1993.
6. Міжетнічні та міжконфесійні відносини в контексті сучасних суспільних трансформацій // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 29–30 квітня 2010 р. – Чернівці, 2010.

на їхнє використання, однак, за умови дотримання прав, що стосуються інтелектуальної власності, в тому числі авторського права;

(9.4) кожна людина має право на свободу думки, совісті й релігії. До цього права належить свобода змінювати релігію або переконання й свобода сповідувати свою релігію чи віру як індивідуально, так і спільно з іншими, публічно чи приватно шляхом відправлення культу, навчання та виконання релігійних ритуальних обрядів. Реалізація цих прав підлягає лише таким обмеженням, які приписує закон і які відповідають міжнародним стандартам;

(10) Підтверджуючи своє зобов'язання ефективно забезпечувати право окремої особи знати права людини й основні свободи й діяти відповідно до них і самостійно або спільно з іншими особами робити активний внесок у їхній розвиток і захист, Держави-учасниці заявляють про своє зобов'язання:

(10.1) поважати право кожної людини самостійно чи спільно з іншими людьми запитувати, одержувати й вільно передавати думки та інформацію про права людини й основні свободи, в тому числі право поширювати й публікувати такі думки та інформацію;

(10.2) поважати право кожної людини самостійно чи спільно з іншими людьми вивчати і обговорювати питання дотримання прав людини та основних свобод і готувати й обговорювати міркування щодо поліпшення захисту прав людини й досконаліших засобів, які забезпечували б дотримання міжнародних стандартів у галузі прав людини.

(18.) Держави-учасниці:

визначають, що Комісія із прав людини ООН визнала право кожної людини відмовлятися від військової служби за переконаннями совісті;

(18.4) погоджуються розглянути питання про запровадження, де ще не зроблено, різноманітних форм альтернативної служби, які сумісні з мотивами відмови за переконаннями совісті, причому такі форми альтернативної служби загалом не будуть пов'язані зі службою у бойових частинах а матимуть цивільний характер, будуть суспільно корисні й не матимуть характеру будь-якого покарання.

(32.) Особи, які належать до національних меншин, мають право вільно виражати, зберігати і розвивати свою етнічну, культурну, мовну чи релігійну самобутність, підтримувати й розвивати свою культуру у всіх її аспектах, не піддаючись будь-яким спробам асиміляції всупереч своїй волі.

особистості і гарантовану установами, що утворюють структури, які забезпечують її якнайповніше вираження.

(3.) Вони підтверджують, що демократія – це невід’ємний елемент правової держави. Вони визнають важливість плюралізму стосовно політичних організацій.

(4.) Вони підтверджують, що поважатимуть право одна одної вільно обирати й розвивати відповідно до міжнародних стандартів у галузі прав людини свої політичні, соціальні, економічні та культурні системи. Реалізуючи це право, вони забезпечуватимуть, щоб їхні закони, адміністративні правила, практика й політика відповідали їхнім зобов’язанням з міжнародного права і узгоджувалися з положеннями Декларації принципів та іншими зобов’язаннями НБСЄ.

(5.) Вони врочисто заявляють, що до числа елементів справедливості, які вкрай необхідні для цілковитого вираження гідності, властивої людській особистості, й рівних та невід’ємних прав усіх людей, належать такі:

(5.3) обов’язок уряду та державних влад дотримуватися конституції і діяти відповідно до закону;

(5.7) права людини й основні свободи гарантуватиме закон, і вони відповідатимуть зобов’язанням міжнародного права;

(5.8) закони, ухвалені після завершення відповідної гласної процедури, та адміністративні положення публікуються, що становить умову їхнього застосування. Ці тексти будуть доступні для всіх;

(5.9) усі люди рівні перед законом і мають право без будь-якої дискримінації на рівний захист з боку закону;

(5.10) кожна людина матиме ефективні засоби правового захисту проти адміністративних рішень з тим, аби було гарантовано повагу основних прав і забезпечено, щоб правовій системі не було завдано шкоди;

II.

(9) **Держави-учасниці** підтверджують, що:

(9.1) кожна людина має право на свободу висловлення своєї думки, в тому числі право на спілкування. До цього права належить свобода дотримуватися своєї думки й одержувати і поширювати інформацію та ідеї без втручання з боку державних властей і незалежно від державних кордонів. Здійснення цього права може бути предметом тільки таких обмежень, які передбачені законом і відповідають міжнародним стандартам. Зокрема, не буде запроваджено жодних обмежень на доступ до засобів для розмноження документів усіх видів і

7. Конфесіологія релігії. Колективна монографія. За науковою редакцією докторів філософських наук, професорів Анатолія Колодного та Людмили Филипович // Українське релігієзнавство. – К., 2007. – С. 101–105.
8. Релігієзнавство України. В 2-х книгах. Книга друга: Релігієзнавча наука років незалежності. Колективна монографія. / За науковою редакцією д. філос. н. проф. А. Колодного. – К., 2010.
9. Релігія в контексті соціокультурних трансформацій України. Колективна монографія. Відп.ред. д. філос. н. Л. Филипович. – К., 2009.
10. Релігія і церква в сучасних українських реаліях. Збірник матеріалів науково-практичної конференції „Релігія і церква в сучасній Україні: стан, проблеми, перспективи”. – К., 2007.
11. Релігія та Соціум. Часопис. – Чернівці, 2008. – №1, №2.
12. Релігія та Соціум. Часопис. – Чернівці, 2010. – № 1(3), №2(4)
13. Суспільно-політичні виміри релігійних процесів в Україні. Збірник наукових праць / За заг. ред. Балуха В.О. (гол. ред.), Докаша В.І., Колодного А.М., Филипович Л.О. – Чернівці, 2008.

Модуль 2.

СУСПІЛЬНА ПРИРОДА РЕЛІГІЇ

Тема 5. РЕЛІГІЯ ТА ОСНОВНІ СОЦІАЛЬНІ ІНСТИТУТИ СУСПІЛЬСТВА

План

1. Релігія як суспільний феномен.
2. Релігія і держава: проблеми взаємовідносин.
3. Релігія і політика. Основні пріоритети щодо релігії і церкви в українському суспільстві.
4. Релігія, наука та освіта і їх взаємодія.

Ключові поняття: релігія, соціум, політика, держава, наука, освіта, секуляризація.

Розглядаючи релігію як суспільний феномен, слід мати на увазі концепт М. Вебера про те, що визначити соціальний характер релігії можна лише тоді, коли ми знаємо, які функції вона виконує у суспільстві, у які форми взаємодії включається. Для того, щоб визначити критерії соціальності релігії, потрібно проаналізувати форми взаємовідносин релігії і інших соціальних інститутів – *держави, політики, науки та освіти*. Визначити, як впливають на релігію процеси секуляризації.

В чому ж проявляються соціальні характеристики релігії?

По-перше, релігія входить у соціальний простір опосередковано через церкву, яка, як об'єднання послідовників, представляє їх в соціумі у різних соціальних ролях.

По-друге, релігія постійно знаходиться у системі діалектичних взаємовідносин, оскільки вона як впливає на суспільство, так і відчуває на собі його вплив.

По-третє, релігія може реалізуватися тільки у системі різноманітних взаємодій, реалізуючи їх через свої соціальні функції.

ДОКУМЕНТ КОПЕНГАГЕНСЬКОЇ НАРАДИ З
ЛЮДСЬКОГО ВИМІРУ НБСЕ
(прийнятий 29 червня 1990 р.)

У нараді взяли участь представники 34 держав-учасниць наради з питань безпеки та співробітництва в Європі (НБСЕ). На Копенгагенській нараді Держави-учасниці розглянули питання про виконання своїх зобов'язань у сфері людського виміру. Вони визнали, що плюралістична демократія і правова держава вкрай потрібні для забезпечення поваги всіх прав людини та основних свобод, розвитку контактів між людьми та вирішення інших, пов'язаних з цим питань гуманітарного характеру.

Держави-учасниці висловлюють свою впевненість у тому, що цілковита повага прав людини та основних свобод і розвиток суспільств, які ґрунтуються на плюралістичній демократії та верховенстві закону, – це необхідна умова забезпечення прогресу в справі створення стабільної обстановки міцного миру, безпеки, справедливості й співробітництва, яку вони прагнуть утвердити в Європі. Тому вони підтверджують своє зобов'язання повною мірою виконувати всі положення Прикінцевого акта та інших документів НБСЕ що належать до сфери людського виміру, і беруть на себе зобов'язання нарощувати й далі вже досягнутий прогрес.

Вони визнають, що співробітництво між ними, а також активна участь окремих осіб, груп, організацій та установ вкрай потрібні для забезпечення постійного просування до їхніх спільних цілей.

З метою сприяння повазі прав людини і основних свобод та їхній реалізації, розвитку контактів між людьми та вирішенню інших, пов'язаних з цим питань гуманітарного характеру Держави-учасниці дійшли згоди щодо такого:

I.

(1.) Держави-учасниці висловлюють упевненість у тому, що захист і заохочення прав людини й основних свобод – це одна з основоположних цілей правління, і підтверджують, що визнання цих прав і свобод становить основу свободи, справедливості й миру.

(2.) Вони сповнені рішучості підтримувати й розвивати ці принципи справедливості, що становлять основу правової держави. Вони вважають, що правова держава означає не просто формальну законність, яка забезпечує регулярність і послідовність у досягненні й підтриманні демократичного порядку, але й справедливість, засновану на визнанні й цілковитому прийнятті найвищої цінності людської

виконанні та дотриманні релігійних і ритуальних обрядів.

2. Свобода сповідувати релігію або переконання підлягає лише таким обмеженням, які встановлені законом і є необхідними в демократичному суспільстві в інтересах громадської безпеки, для охорони громадського порядку, здоров'я чи моралі або для захисту прав і свобод інших осіб.

Стаття 10 Свобода вираження поглядів

1. Кожен має право на свободу вираження своїх поглядів. Це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів. Ця стаття не перешкоджає державам вимагати ліцензування діяльності радіомовних, телевізійних або кінематографічних підприємств.

2. Здійснення цих свобод, оскільки воно пов'язане з обов'язками і відповідальністю, може підлягати таким формальностям, умовам, обмеженням або санкціям, що встановлені законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадської безпеки, для охорони порядку або запобігання злочинам, для охорони здоров'я або моралі, для захисту репутації або прав інших осіб, для запобігання розголошенню конфіденційної інформації або для підтримання авторитету і безсторонності суду і є необхідними в демократичному суспільстві.

Стаття 14 Заборона дискримінації

Здійснення прав і свобод, викладених у цій Конвенції, гарантується без будь-якої дискримінації за ознакою статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного або соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження або інших обставин.

Європейський Суд з прав людини

Стаття 19

Для забезпечення додержання Високими Договірними Сторонами їхніх зобов'язань за цією Конвенцією та протоколами до неї створюються:

Європейський суд з прав людини (далі „Суд”), який функціонує на постійній основі.

Європейська комісія з прав людини (далі „Комісія”).

Більшість соціологів розглядають релігію як *архетип*, який об'єднує людей у соціальну цілісність. Так, американський соціолог П. Бергер вважав, що соціально-побутовий світ потребує упорядкування. Таким порядком він називає космос, який постає основою кожного суспільства. Коли космос, на його думку, сприймається як щось іманентне космологічно і водночас антропологічно, то він здобуває таку стабільність, яка виходить зі значно потужніших джерел, ніж ті, що їх здатні забезпечувати людські зусилля. Так от за Бергером, релігія завжди постає такою дією людей, якою забезпечується Священний Космос. Релігія є тією істиною, що захищає від хаосу, вона є певною узаконювальною силою.

Соціальна сутність релігії, за концепцією М. Грушевського, полягає у її здатності бути чинником самовизначення соціального суб'єкта на принципах любові, гуманізму, милосердя, відповідальності за своє земне життя, що уможливорює входження у світ трансцендентних Вищих Смислів, цінностей та ідеалів у позитивну солідарність суспільності.

Соціальний підхід до релігії ми спостерігаємо і у М. Вебера, який вважав, що соціологія досліджує не просто релігію, а те, як вона впливає на поведінку віруючих, на їхню систему різноманітних відносин.

Зауважимо, що свою соціальну сутність релігія проявляє через *соціальне служіння* у його різноманітних формах: допомога бідним, знедоленим, проблемним категоріям населення, підняттям духовності суспільства.

Релігія реалізує також свій потенціал у соціальному просторі, вступаючи у різноманітні відносини із *державою*.

Характер державно-церковних відносин детермінується політично, соціально, економічно та історично. Ці відносини можуть змінюватися у межах від прямого визначального впливу релігійного чинника на формування і функціонування державної влади або, навпаки, тотального державного контролю за розвитком релігії чи до повного відокремлення церкви і держави.

Слід підкреслити, що основні типи відносин між державою і церквою почали ще складатися в епоху Відродження, коли відбулися активні процеси секуляризації всіх сторін життя суспільства (політики, науки, культури), які тривають і донині. Цьому сприяв розвиток наукових знань.

В історичному плані можна виокремити наступні моделі взаємовідносин держави і церкви:

1. **Держави з офіційно узаконеною і фактично панівною церквою або державною церквою.** Їх інколи називають **теократичними**. При такій моделі церква є складовою державного апарату. Їй надано певні повноваження державно-владного характеру. Політичний союз держави і церкви надає останній право брати участь у політичному житті країни. Церква отримує субсидії від держави, має монополне право на виховання та освіту. Такий режим існував за часів Середньовіччя, у царській Росії. Нині – у ряді країн ісламської орієнтації (Марокко, Туніс, Мавританія, Саудівська Аравія, Алжир, Іран, Ірак). Церква у цих державах регулює всі аспекти державного і суспільного життя.
2. **Держави з конституційно визнаною традиційною релігією (конфесією) у суспільстві, яка посідає пріоритетне становище серед інших віросповідань.** Одночасно визнається відокремлення церкви (релігійних організацій) від держави і школи від церкви. Офіційно визнана традиційна релігія має великий вплив на більшість населення країни, історично пов'язана з формуванням національної держави. Так, у ст. 3 (ч. 1) Конституції Греції, наприклад, сказано: „Панівною у Греції є релігія східна православної церкви Христової”. У § 2 Конституції Норвегії також зазначено, що „Євангельсько-лютеранська релігія є офіційною релігією держави”. Подібне становище у Болгарії (православ'я), Грузії (православ'я), Італії (католицизм). Офіційна церква тут виконує інтегративну соціальну функцію.

ЄВРОПЕЙСЬКА КОНВЕНЦІЯ З ПРАВ ЛЮДИНИ

(Конвенція про захист прав і основних свобод людини)

Підписана в Римі 4 листопада 1950 року представниками держав - перших членів Ради Європи і є основним документом Ради Європи.

Уряди держав-членів Ради Європи, які підписали цю Конвенцію, беручи до уваги Загальну декларацію прав людини, проголошену Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй 10 грудня 1948 року, враховуючи, що ця Декларація має на меті забезпечити загальне та ефективне визнання і дотримання прав, які в ній проголошені, враховуючи, що метою Ради Європи є досягнення більшого єднання між її членами і що одним із засобів досягнення цієї мети є забезпечення і подальше здійснення прав людини та основних свобод, знову підтверджуючи свою глибоку віру в ті основні свободи, які складають підвалини справедливості і миру в усьому світі, і які найкращим чином забезпечуються, з одного боку, завдяки дієвій політичній демократії, а з іншого, – завдяки загальному розумінню і дотриманню прав людини, від яких вони залежать, сповнені рішучості, як уряди європейських країн, що є єдиними і мають спільну спадщину політичних традицій, ідеалів, свободи та верховенства права, зробити перші кроки до колективного забезпечення певних прав, проголошених у Загальній Декларації, домовилися про таке:

Стаття 1. Зобов'язання поважати права людини

Високі Договірні Сторони гарантують кожному, хто перебуває під їхньою юрисдикцією, права і свободи, визначені в розділі I цієї Конвенції.

Стаття 4. Права і свободи

2. Жодна людина не може бути приневолена до примусової чи обов'язкової праці.

3. Для мети цієї статті значення терміна „примусова чи обов'язкова праця” не поширюється на:

б) будь-яку службу військового характеру або у випадку, коли особа відмовляється від неї з релігійних чи політичних мотивів у країнах, де така відмова визнається, – службу, яка має виконуватися замість обов'язкової військової служби;

Стаття 9. Свобода думки, совісті і віросповідання

1. Кожен має право на свободу думки, совісті і віросповідання. Це право включає свободу змінювати свою релігію або свої переконання, а також: свободу сповідувати свою релігію або переконання як одноособово, так і спільно з іншими, прилюдно чи приватно, в богослужінні, вченні,

ПРЕАМБУЛА

Народи Європи, укладаючи між собою більш тісний союз, вирішили розділити один з одним мирне майбутнє, що ґрунтоване на загальних цінностях.

<...>

Розділ I. Гідність.

Стаття П-61. *Людська гідність.*

Людська гідність є недоторканною. Вона підлягає повазі та захисту.

Розділ II. Свободи.

Стаття П-66. *Право на свободу і особисту недоторканість.*

Кожен має право на свободу і особисту недоторканість.

Стаття П-70. *Свобода думки, совісті та релігії.*

1. Кожен має право на свободу думки, совісті та релігії. Це право включає свободу змінювати релігію чи переконання, а також свободу індивідуально чи колективно, публічно чи в приватному порядку сповідувати свою релігію чи своє переконання шляхом богослужіння, навчання, релігійних обрядів і здійснення ритуалів.

2. Право на відмову за переконаннями совісті від військової служби визнається згідно національним законам, які регулюють його здійснення.

Стаття П-71. *Свобода вираження переконань та інформації.*

1. Кожен має право на свободу вираження переконань. Це право включає свободу дотримуватися власних поглядів і свободу отримувати чи передавати інформацію або ідеї без втручання з боку органів публічної влади і незалежно від кордонів.

Стаття П-74. *Право на освіту.*

1. Кожен має право на освіту, а також на доступ до професійного навчання і підвищення кваліфікації.

2. Це право включає в себе можливість отримати безкоштовно обов'язкову освіту.

3. Свобода створювати освітні заклади при дотриманні демократичних принципів, а також право батьків забезпечувати освіту і навчання своїх дітей відповідно до своїх власних релігійних, філософських та педагогічних переконань, поважаються згідно національним законам, які регулюють їх здійснення.

Стаття П-82. *Культурне й релігійне розмаїття.* 1. Союз поважає культурне, релігійне і мовне розмаїття.

3. Держави з конституційно узаконеним відокремленням церкви (релігійних організацій) від держави і школи від церкви. Режим відокремлення церкви від держави передбачає: 1) відсутність контролю і примусу з боку церкви щодо громадян і держави; 2) невтручання держави у внутріцерковні справи; 3) церква не виконує жодних державних функцій – соціально-політичних, адміністративно-правових (оборони країни, захисту правопорядку, охорони прав і свобод громадян, не фінансується з державного бюджету); 4) церква не втручається в суверенне право держави (верховенство, самостійність, незалежність, рівноправність влади у зовнішніх зносинах). Релігійні організації не втручаються у систему правосуддя, не здійснюють правового регулювання сімейно-шлюбних відносин; 5) відсутність державно-правового контролю, примусу, іншого втручання у сферу ставлення громадян до релігії; 6) правову регламентацію позакультової діяльності релігійних організацій; 7) охорону законодавчої діяльності релігійних організацій та захист прав віруючих. (ці особливості мають свої форми вияву в Україні, США, Франції та ін. країнах).

Є ряд сфер, де церква і держава мають спільні, соціальні точки дотику. Це подолання тенденцій до знецінення життя людини, подолання бідності та відчуження, боротьба з пропагандою насильства, порнографії, аморалізму.

В Україні, як демократичній країні, сьогодні склалася система державно-церковних відносин, яка має такі ознаки:

- Конституційно закріплене відокремлення церкви від держави і школи від церкви;
- Світський характер держави;
- Державна реєстрація релігійних організацій, надання їм статусу юридичної особи;

- Рівність усіх релігійних організацій, віросповідань перед законом, невизнання державою жодної релігії як обов'язкової;
- Невтручання держави у діяльність церков, релігійних організацій, коли ця діяльність не суперечить законодавству;
- Захист державою прав і законних інтересів релігійних організацій;
- Нефінансування державою діяльності релігійних організацій.

Слід зауважити, що відносини держави і церкви були не завжди простими. Це залежало як від типу державного устрою, так і від пануючої ідеології.

В Україні сьогодні створені всі законодавчі передумови для нормального розвитку релігії, церкви, свободи релігієвиявлення. Щоправда, держава не у повній мірі задовольняє різноманітні потреби церков. Це й проблеми з реєстрацією громад; купівлею приміщень для церковних потреб; землеволодінням та виділенням землі під забудову; невеликі можливості для організації соціального служіння.

Релігія певним чином взаємодіє із *політикою*. Це обумовлено передусім тим, що обидві форми суспільної свідомості (релігійна і політична) мають спільних носіїв-людей. До того ж політика є сферою взаємин представників різних соціальних груп та індивідів з приводу використання інститутів публічної влади для реалізації своїх суспільно значущих інтересів і потреб. Зауважимо, що політика не може ігнорувати релігію, релігійний світогляд, релігійні потреби віруючих, оскільки це біля 70% електорату. Тому політики повинні як розробляти законодавство по захисту світоглядних та конфесійних переконань, так і створювати всі можливості для задоволення релігійних потреб віруючих людей.

Взаємодія релігії і політики може відбуватися на різних рівнях: суспільному (теократія, державна церква), індивідуальному (керівник церкви очолює державу, наприклад, папа римський, Хомейні), зовнішньому та внутрішньому.

У Доповіді наголошується, що насилля щодо членів релігійних меншин набирає все більшого поширення, і в цьому зв'язку багато держав „не виконують свої зобов'язання у сфері прав людини”.

Крім того, Доповідь відзначає, що багато країн зосередились на обмеженні громадянських прав, що завдає шкоди втіленню економічних, соціальних і культурних прав, зокрема, права на освіту, яке необхідне для виховання культури толерантності і є частиною загальних превентивних заходів проти поширення тероризму.

ДОКУМЕНТИ З ПРАВ І СВОБОД ЛЮДИНИ, ПРИЙНЯТІ РАДОЮ ЄВРОПИ ТА ОБСЄ

КОНСТИТУЦІЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ: ДОГОВІР, ЯКИЙ ВСТАНОВЛЮЄ КОНСТИТУЦІЮ ДЛЯ ЄВРОПИ

Схвалена на зустрічі у верхах у Брюсселі 17–18 червня 2004р.

Конституція для Європи є результатом розвитку права на певному історичному етапі, коли під впливом процесів глобалізації і всеохопної інтеграції з об'єктивних причин, що чітко проявилися в Європі, державам стало вигідніше передати з власних і загальних інтересів у спільне користування (при збереженні за собою контролю над застосуванням правових важелів управління цими процесами) елементи свого суверенітету для більш ефективного колективного їх застосування.

<...>

Конституція Європейського Союзу заклала у свою основу принципи правової демократичної держави, пріоритет прав людини: у ній сформульовані дійові інструменти гармонійного поєднання інтересів особистості, країн, регіонів, наднаціональних і міжнародних утворень з процесами глобалізації, при цьому поставлено завдання мінімізувати їх негативні наслідки.

<...>

ХАРТІЯ СОЮЗУ ПРО ОСНОВНІ ПРАВА

(II частина Конституції містить текст Хартії Європейського Союзу про основні права, що була підготовлена в 2000 р. з деякими змінами та доповненнями, включно з преамбулою. Положення Хартії з цього моменту стають обов'язковими для всіх інститутів, органів і закладів Союзу, а також для держав-членів, коли останні втілюють в життя право Союзу.)

Стаття 6 – Міжнародний день толерантності

Для того, щоб піднести громадську свідомість, звернути увагу на небезпеку приховану в нетерпимості, протидіяти її проявам, сприяти формуванню психології толерантності та вихованню в її дусі, ми урочисто проголошуємо 16 листопада щорічним Міжнародним днем толерантності.

**КОМІСІЯ ООН З ПРАВ ЛЮДИНИ: БОРОТЬБА ПРОТИ
ТЕРОРИЗМУ ВИКОРИСТОВУЄТЬСЯ ЯК ПРИВІД ДЛЯ ПОСЯГАНЬ
НА РЕЛІГІЙНУ СВОБОДУ**

Терористичні атаки проти США 11 вересня 2001 року використовуються багатьма країнами як привід для переслідувань релігії, особливо в Середній Азії, а ЗМІ часто розпалюють ворожнечу щодо певних релігійних груп, включаючи мусульман, як стверджується в новій звітній доповіді ООН.

Звітна доповідь з питань свободи совісті і переконань, яка підготовлена Спеціальним доповідачем Комісії ООН з прав людини Абдельфаттахом Амором, підкреслює, що всі права людини нерозривно пов'язані з демократією та розвитком, і закликає зосередитись на превентивних заходах проти тероризму, звертаючи насамперед увагу на причини екстремізму, та на дії, що з них випливають.

Загалом спеціальний доповідач відзначає, що „в багатьох випадках держави, замість того, щоб захищати право на свободу релігії або переконань, використовуються як привід міркування безпеки перед загрозою тероризму для того, щоб обмежити здійснення цього права”.

„Багато держав керуються спрощеним поглядом на ситуацію, згідно з яким більшість терористичних атак має релігійне коріння, то найбільш простий спосіб їх запобігання вбачається у введенні обмежень щодо відповідних релігій, і тому вони зосредили свою реальну або декларовану антитерористичну діяльність на обмеженні громадянських прав і політичних прав, включаючи право на свободу совісті і віросповідання”, – говорить в доповіді.

Відзначаючи значне зростання адміністративних обмежень на свободу релігій, доповідь стверджує: „Багато держав, особливо у Середній Азії, використовують обов'язкову реєстрацію релігійних груп і накладання на них специфічних вимог для обмеження релігійної свободи”. В деяких випадках терористичні акти проти США „використовувались з метою узаконення чи застосування більш жорсткої, ніж раніше, політики переслідування релігійних груп”.

Наслідком взаємодії релігійного та політичного чинників є певні моделі державно-церковних відносин, що є формами співіснування релігії і держави.

Сучасною проблемою взаємовідносин релігії і політики є політизація релігійного простору, спроба втягнути церкву у політичні процеси, що змінює функціональність церковного інституту, відволікає його від душпастирської роботи.

Трансформаційні процеси суспільного характеру призвели до великих змін у релігійному просторі. Специфікою цих змін є те, що зникла стіна непорозуміння між релігією та наукою і між ними встановився діалог.

Наука уже не відкидає релігію як пережиток минулого, вважаючи, що проблеми, якими займається релігія, не входять у сферу наукових досліджень. Релігія, у свою чергу, не піддає нищівній критиці науку, наукові гіпотези, а навпаки, використовує наукові досягнення для обґрунтування релігійної картини світу.

Тут слід також згадати, що релігійність багатьох вчених не заважала їм серйозно займатися науковими дослідженнями. Наприклад, Макс Планк, лауреат Нобелівської премії 1928 р., зауважував, що „найкращим доказом спільності науки та релігії є те, що такі дослідники як Кеплер, Ньютон, Лейбніц, були проникнуті глибокою релігійністю. Не заважала релігійність і творцю біологічної класифікації К. Ліннею. А Паскаль, Ньютон, Фарадей були богословами.

За класичним визначенням Отців Церкви наука є пізнанням чуттєвого, де пізнання є природною діяльністю людського розуму, яким людину наділив Бог.

Математик із кембриджського університету Джон Берру, удостоєний Темплтонівської премії 2006 р. як найкращий автор, який пише на релігійні теми сказав: „Наука та релігія можуть багато чого навчитися одна у одної. Люди звертаються до науки, бажаючи отримати цілковиту впевненість у всьому, для цього вони вдаються до релігії. Однак ні наука, ні релігія не можуть відповісти на всі запитання, не можуть дати людині істини в останній інстанції...”.

У контексті цього можна говорити про певні форми співпраці релігії й освіти.

Релігія може запропонувати освіті систему морально-духовних цінностей, певні елементи просвітництва, читання на факультативному рівні ряду предметів богословського циклу: „Християнська етика”, „Етика віри”.

Світська освіта може співпрацювати з богословською, що буде процесом взаємозбагачення та діалогу.

Проблемою взаємин релігії та освіти є те, що ці два суб'єкти суспільної творчості поки-що не у повній мірі довіряють одне одному. Не прирівнюється поки що богословська освіта до світської, а церква пробує клерикалізувати освітній процес. Це ті проблемні питання, які вимагають якогось законодавчого вирішення.

Серйозним викликом для релігії постає процес *секуляризації* (буквально – відхід від релігії). Досягнення науки, раціоналізація життя у певній мірі підривають підвалини релігії та церкви. Релігія „індивідуалізується”, „приватизується”, десакралізується соціальний простір. Релігія перестає бути легітиматором „світу”. Виникає феномен *громадянської релігії*, що призводить до деконфесіюлізації релігійного життя. Підкреслимо, що єдиної точки зору на детермінанти секуляризації не існує. Одні соціологи релігії причини секуляризації пов'язують із структурною диференціацією суспільних інститутів, що веде до відокремлення релігії та церкви від держави, політики, права, моралі (Т. Парсонс); інші – вбачають її в релігійному плюралізмі, зміні функцій релігії, свободи совісті, соціальних конфліктах (Р. Белла, Д. Мартін); а ще інші – із суб'єктивним чинником, соціальним прогресом (Д. Угринович).

Як відноситись до секулярних процесів?

По-перше, це закономірний процес розвитку цивілізації.

По-друге, дослідження свідчать, що секуляризація не руйнує релігію, релігійний простір, а призводить до зміни структури та функцій релігії.

становища та до ефективних протидій негативним явищам, а також здійснювати наукові дослідження та моніторинг з метою сприяння виробленню політичних рішень та нормативній діяльності держав-членів.

Стаття 4 – Виховання

4.1 Виховання є найефективнішим засобом запобігання проявам нетерпимості. Виховання в душі толерантності починається з прищеплення людям знань про їхні права та свободи з метою забезпечити їхню реалізацію та зміцнити прагнення кожного до захисту прав інших.

4.2 Виховання в душі толерантності слід розглядати як невідкладне завдання; у зв'язку з цим необхідно сприяти розробці навчальних методик для формування толерантності на систематичній і раціональній основі, розкриваючи культурні, соціальні, економічні, політичні та релігійні чинники нетерпимості, що призводять до насильства і відчуження. Політика і програми в галузі освіти повинні сприяти поліпшенню взаєморозуміння, зміцненню солідарності і толерантності у спілкуванні як між окремими особами, так і між етнічними, соціальними, культурними, релігійними і мовними групами та націями.

4.3 Виховання в душі толерантності має бути націлене на протидію негативним впливам, які викликають страх та відособлюють від інших. Воно повинне розвивати в молоді здібності до незалежного мислення, критичної оцінки та формувати високі моральні критерії.

4.4 Ми заявляємо про свою готовність підтримувати і втілювати в життя програми наукових досліджень у галузі соціальних наук та виховання в душі толерантності, прав людини та ненасильства. Це означає, що слід приділяти особливу увагу питанням підвищення рівня педагогічної підготовки, навчальних планів, змісту підручників та занять, удосконалення інших навчальних матеріалів, застосовуючи нові освітні технології з метою виховання чуйних і відповідальних громадян, відкритих до сприйняття інших культур, здатних цінувати свободу, поважати людську гідність та індивідуальність, запобігати конфліктам або розв'язувати їх ненасильницькими засобами.

Стаття 5 – Готовність до дій

Ми зобов'язуємося сприяти формуванню толерантності і ненасильства, використовуючи для цього програми та заклади в галузі освіти, науки, культури і комунікації.

не може бути миру, а без миру неможливі розвиток і демократія.

2.4 Нетолерантність може набувати форми маргіналізації соціально найменш захищених груп, їхнього вилучення із суспільного та політичного життя, насильства і дискримінації щодо них. Як проголошує Декларація про раси та расові забобони: „Всі люди та групи людей мають право відрізнятись один від одного” (стаття 1.2)

Стаття 3 – Соціальні аспекти

3.1 Толерантність особливо важлива в сучасному світі, який характеризується глобалізацією економіки і зростаючою мобільністю, швидким розвитком комунікації, інтеграції та взаємозалежності, великомасштабними міграційними процесами і переміщенням населення, урбанізацією і трансформуванням соціальних моделей. Оскільки кожна частина світу характеризується різноманіттям, ескалація нетерпимості та розбрату потенційно загрожує всім регіонам. Від такої загрози неможливо відмежуватися національними кордонами, тому що вона має глобальний характер.

3.2 Толерантність необхідна у взаєминах між окремими особами, в сім'ї та громаді. У школах, університетах та осередках неформальної освіти, вдома і на роботі необхідно формувати атмосферу толерантності, стосунки відкритості, уважності один до одного та почуття солідарності. Засоби комунікації здатні відіграти конструктивну роль у сприянні вільному і відкритому діалогу та спілкуванню, роз'ясненню ваги толерантно сті та загроз, що їх несе байдужість до проявів нетолерантності з боку груп та ідеологій.

3.3 У Декларації ЮНЕСКО про раси та расові забобони проголошується, що слід вживати необхідних заходів з метою забезпечення рівності у праві на гідність та інших правах окремих осіб і груп людей. У цьому зв'язку особливу увагу слід зосередити на найменш соціально захищених групах, які перебувають у несприятливих соціальних чи економічних умовах, для того щоб надати їм правового та соціального захисту, зокрема в житлових питаннях та питаннях зайнятості, охорони здоров'я, забезпечити повагу до самобутності їхньої культури та цінностей, сприяти їхньому соціальному і професійному зростанню та інтеграції, зокрема засобами освіти.

3.4 Для розв'язання цього глобального завдання необхідно здійснювати відповідні наукові дослідження та створювати інформаційні мережі з метою координації діяльності міжнародного співтовариства, у тому числі залучати соціальні науки до проведення глибинного аналізу причин такого

Семінарське заняття

РЕЛІГІЯ В СОЦІАЛЬНІЙ СИСТЕМІ СУСПІЛЬСТВА

План

1. Індивідуальна і спільнотна релігійність.
2. Релігійні установи та організації.
3. Церква та держава: форми взаємовідносин.
4. Соціально-демографічна характеристика релігійних громад.
5. Соціальні функції релігійних груп.
6. Релігійна громада в системі соціальних відносин.

Література

Основна:

1. Академічне релігієзнавство: Підручник / За наук. ред. проф. А. Колодного. – К., 2000.
2. Актуальні питання соціально значущої діяльності Церков і релігійних організацій в Україні: Наук. зб. / За ред. В. Бондаренка і А. Колодного. – К., 2004.
3. Бодак В. Релігія і культура: взаємодія та взаємовплив. – Київ; Дрогобич: Коло, 2005.
4. Вебер М. Социология религии (Типы религиозных сообществ) // Избранное. Образ общества. – М., 1994.
5. Виговський Л. А. Свобода совісті як чинник переорієнтації функціональної ролі релігійних інституцій та організацій // Релігійна свобода: функціонування релігії в умовах свободи її буття: Наук. щорічник / За заг. ред. А. Колодного і М. Бабія. – К., 2003.
6. Виговський Л. А. Функціональність релігії: природа і вияви. – Київ; Хмельницький, 2004.
7. Єленський В. Є., Перебенесюк В. П. Релігія. Церква. Молодь. – К., 1996.
8. Єленський В. Релігія після комунізму. – К., 2002.
9. Ерышев А. А., Лукашевич Н. П. Социология религии: Учеб. пособие. – К., 1999.

10. Здіорук С. І. Суспільно-релігійні відносини: виклики Україні XXI століття: Монографія. – К., 2005.
11. Колодний А. М. Україна в її релігійних виявах: Монографія. – Л., 2005.
12. Лукашевич М. П., Туленков М. В. Спеціальні та галузеві соціологічні теорії. Навч. посібник. – 2-ге вид., допов. і випр. – К., 2004.
13. Релігієзнавчий словник / За ред. професорів А. Колодного, і Б. Лобовика. – К., 1996.
14. Соціальна доктрина Церкви: Зб. статей. – Л., 1998.
15. Соціологія культури: Навч. посіб. // О.М.Семашко, В.М.Піча, О.І.Погорілий та ін.; За ред. О.М.Семашка, В.М.Пічі. – Київ; Львів, 2002.
16. Християнство доби постмодерну: Кол. моногр. // Українське релігієзнавство. – К., 2005. – №3/ 2005 (35).
17. Релігія і церква в сучасних українських реаліях // Українське релігієзнавство. К., 2007. – № 44.

Додаткова:

1. Гудзик К. Служіння Богу відбувається не в церкві, а коли ми йдемо до людей / День. – 2005. – № 21. – 8 лютого.
2. Євтух В. Б., Трощинський В. П., Галушко К. Ю. та ін. Етносоціологія: терміни та поняття: Навч. посіб. – К., 2003.
3. Закович М. Современное православие и образование: Православні духовні цінності і сучасність: Матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. К., 21 березня 2003 р. – К., 2003.
4. Маркович Д. Общая социология: Пер. с серб-хорв. – Ростов-на-Дону, 1993.
5. Огнев'юк В. О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку. – К., 2003.
6. Політологія //Кн. перша: Політика і суспільство; Кн. друга: Держава і політика / А. Колодій, Л. Климанська, Я. Космина та ін. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К., 2003.
7. Пролев С. В. Духовность и бытие человека. – К., 1992.

Це не тільки моральний обов'язок, а й політична та правова потреба. Толерантність – це те, що уможливує досягнення миру, сприяє переходу від культури війни до культури миру.

1.2 Толерантність – це не поступка, поблажливості чи потурання. **Толерантність – це, передусім, активна позиція, що формується на основі визнання універсальних прав та основних свобод людини.** Толерантність у жодному разі не може бути виправданням посягання на ці основні цінності. Толерантність повинні виявляти кожна людина, групи людей та держави.

1.3 Толерантність – це обов'язок сприяти утвердженню прав людини, плюралізму (в тому числі культурного), демократії та правопорядку. Толерантність – це поняття, що означає відмову від догматизму і абсолютизму, утвердження норм, закріплених у міжнародно-правових актах у галузі прав людини.

1.4 Стосовно поважання прав людини виявлення толерантності не означає терпимого ставлення до соціальної несправедливості, відмови від своїх або прийняття чужих переконань. Це означає, що кожен може дотримуватись своїх переконань і визнає таке саме право за іншими. Це означає визнання того, що люди з природи своєї відрізняються зовнішнім виглядом, становищем, мовою, поведінкою і мають право жити в мирі та зберігати свою індивідуальність. Це також означає, що погляди однієї людини не можуть бути нав'язані іншим.

Стаття 2 – Державний рівень

2.1. На державному рівні реалізація принципу толерантності передбачає існування справедливого та неупередженого законодавства, дотримання правопорядку, судово-процесуальних та адміністративних норм. Необхідно також, щоб економічні і соціальні можливості були доступними для кожної людини без будь-якої дискримінації. Відчуження і маргіналізація можуть стати причиною пасивності, ворожості та фанатизму.

2.2 Для того, щоб зробити суспільство толерантнішим, державам слід ратифікувати існуючі міжнародні конвенції з питань прав людини і, в разі потреби, розробити нове законодавство з метою забезпечення в суспільстві рівноправних відносин і рівних можливостей для всіх груп і кожної окремої людини.

2.3 В інтересах міжнародної злагоди принципово важливо, щоб кожна людина, громада та нація усвідомлювали та поважали багатокультурний характер людського співтовариства. Без толерантності

- Декларацію та Програму дій, ухвалених під час Всесвітньої зустрічі на вищому рівні в інтересах соціального розвитку, що відбулася в Копенгагені,
- Декларацію ЮНЕСКО про раси та расові забобони,
- Конвенцію та Рекомендацію ЮНЕСКО про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти,

пам'ятаючи про цілі проголошених ООН щодо третього Десятиріччя дій по боротьбі проти расизму та расової дискримінації, Десятиріччя освіти в галузі прав людини та Міжнародного десятиріччя корінних народів світу, *враховуючи* рекомендації регіональних конференцій, проведених згідно з резолюцією 27С/5.14 Генеральної конференції ЮНЕСКО в рамках проголошеного Організацією Об'єднаних Націй Року толерантності, а також висновки і рекомендації інших конференцій та нарад, організованих країнами-членами в рамках програми Року толерантності, *відчуваючи* занепокоєння у зв'язку з актами нетерпимості, насильства, тероризму, ксенофобії, агресивного націоналізму, расизму, антисемітизму, відчуження, маргіналізації та дискримінації щодо національних, етнічних, релігійних і мовних меншин, біженців, робітників-мігрантів, іммігрантів та соціально найменш захищених груп у суспільстві, а також актами насильства та залякування щодо окремих осіб, які реалізують своє право на свободу думки і висловлювання переконань, – проявами, що почастишали останнім часом і становлять загрозу зміцненню миру та демократії на національному і міжнародному рівнях, *звертаючи* особливу увагу на обов'язок держав-членів розвивати та забезпечувати поважання прав людини та основних свобод для всіх без винятку, незалежно від їхньої раси, статі, мови, національної належності, релігії або стану здоров'я і боротися з проявами нетерпимості, **приймають та урочисто проголошують цю Декларацію принципів толерантності**, *сповнені* рішучості зробити все необхідне для утвердження ідеалів толерантності в суспільстві, оскільки толерантність є не тільки важливим принципом, а й необхідною умовою миру та соціально-економічного розвитку всіх народів, *ми проголошуємо таке*:

Стаття 1 – Поняття толерантності

1.1 Толерантність означає поважання, сприйняття та розуміння багатого різноманіття культур нашого світу, форм самовираження та самовиявлення людської особистості. Формуванню толерантності сприяють знання, відкритість, спілкування та свобода думки, совісті й переконань. **Толерантність – це єдність, у різноманітті.**

8. Українська Церква між Сходом і Заходом / За ред. П. Яроцького. – К., 1999.
9. Українське суспільство 1994–2005. Динаміка соціальних змін / За ред. д-ра екон. наук В. Ворони, д-ра соц. наук – М., 2005.
10. Християнство і культура / Матеріали Міжнар. конф. – К., 1998.
11. Церква, держава, суспільство. На запитання відповідає Блаженніший митрополит Володимир // Печерський Благовісник. – № 1. – 2004.
12. Церква і українська держава – співпраця в ім'я життя // Вісн. Прес-служби УПЦ. – 2005. – Вип. 51 – С. 42–47.
13. Шуба О. Релігія в етнонаціональному розвитку України (політологічний аналіз). – К., 1999.

Тема 6. СКЛАДОВІ КОМПОНЕНТИ РЕЛІГІЙНОСТІ

План

1. Релігійна духовність: природа, сутність, структура.
2. Моральний потенціал релігії.
3. Релігійні відносини та їх проблемний характер.
4. Толерантність як принцип релігійних відносин.
5. Релігійна діяльність як різновид суспільної діяльності.
Форми соціального служіння церков.

Ключові поняття: релігійна духовність, релігійна мораль, декалог, приписи, релігійні відносини, релігійна діяльність, соціальне служіння, релігійність, магія, релігійна група, церква, секта, деномінація.

Основними складовими релігійності є: *релігійна духовність, релігійна мораль, релігійні відносини, релігійна діяльність*. Разом вони визначають рівень та стан релігійності як особи, так і суспільства. Через них людина характеризує своє відношення до релігії, світу, свого місця у житті, певні очікування майбутнього в його есхато-сотеріологічній перспективі (виході за межі біологічного циклу існування).

Розкриваючи перше питання, слід зазначити, що в поняття релігійної духовності науковці та богослови вкладають різні значення і сутнісні характеристики. Відповідно в її структуру включають різні компоненти (складники).

Під **духовністю** слід розуміти, у першу чергу, якісну характеристику свідомості людини та її практичну реалізацію в діях і вчинках особи. Духовність – обов'язковий атрибут людини як суб'єкта суспільної творчості.

В структуру релігійної свідомості прийнято включати *релігійну ідеологію* (певні елементи віросповідання), *релігійне мистецтво* (архітектура, скульптура, музика, живопис, поезія), через які у символічній формі передається вчення; *релігійний потенціал* (історичний досвід), який формує певний стан релігійності. Релігійна духовність – це той внутрішній світ та потенціал людини, який свідчить, наскільки людина стала

ДЕКЛАРАЦІЯ ПРИНЦИПІВ ТОЛЕРАНТНОСТІ

Прийнята в Парижі на двадцять восьмій сесії Генеральної конференції ЮНЕСКО 25 жовтня – 16 листопада 1995 р.

Преамбула

пам'ятаючи про те, що Статут Організації Об'єднаних Націй проголошує: „Ми, народи Об'єднаних Націй, сповнені рішучості врятувати прийдешні покоління від лиха війни ... знову утвердити віру в основні права людини, в гідність та цінність людської особистості ... і з цією метою виявляти терпимість і жити разом, у мирі один з одним, як добрі сусіди”,

нагадуючи про те, що в Преамбулі Статуту ЮНЕСКО, затвердженого 16 листопада 1945 р., підкреслюється, що „мир має ґрунтуватися на інтелектуальній та моральній солідарності людства”,

нагадуючи також про те, що у Загальній декларації прав людини проголошується, що „кожна людина має право на свободу думки, совісті та віросповідання” (стаття 18), „на свободу переконань і на їх вільне висловлювання” (стаття 19) і що освіта „повинна сприяти взаєморозумінню, толерантності та дружбі між усіма народами, расовими і релігійними групами” (стаття 26),

беручи до уваги міжнародні акти, в тому числі:

- Міжнародний пакт про громадянські і політичні права,
- Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права,
- Міжнародну конвенцію про ліквідацію всіх форм расової дискримінації,
- Конвенцію про запобігання злочинам геноциду та покарання за нього,
- Конвенцію про права дитини,
- Конвенцію 1951 р. щодо статусу біженців та Протокол 1967 р. стосовно статусу біженців, а також регіональні правові акти в цій галузі,
- Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок,
- Конвенцію проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поведінки і покарання,
- Декларацію про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на основі релігії та переконань,
- Декларацію щодо прав осіб, які належать до національних або етнічних, релігійних або мовних меншин,
- Декларацію щодо заходів по ліквідації міжнародного тероризму,
- Віденську декларацію та Програму дій Всесвітньої конференції з питань прав людини,

Декларації про права осіб, які належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин, в тому числі шляхом сприяння їх повній участі в усіх аспектах політичного, економічного, соціального, релігійного та культурного життя суспільства і в процесі досягнення економічного прогресу і розвитку їх країни;

2. Настійно закликає держави вжити у відповідних випадках усіх необхідних конституційних, законодавчих, адміністративних та інших заходів для сприяння дотриманню та здійсненню на практиці Декларації;

3. Звертається із закликом до держав розглянути, якщо вони побажають, питання про укладення двосторонніх та багатосторонніх до мовленостей чи угод з метою захисту прав осіб, які належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин, в їхніх країнах у відповідності з Декларацією;

ПРОПОЗИЦІЇ ДЕРЖАВАМ-ЧЛЕНАМ ВІД ЦЕНТРУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

запропоновані на семінарі, проведеному Центром у грудні 1984 року.

1. Кожна держава забезпечує гарантію **релігійних свобод** у конкретній формі й забороняє дискримінацію на релігійному ґрунті.

2. Держава організовує або забезпечує національні інститути, які відповідають за розвиток терпимості і борються із дискримінацією за ознакою віросповідання.

3. Установи, які відповідають за культуру та освіту, повинні розробляти програми, які роз'яснюють **суть і цінність релігійних свобод** та спрямовані на вкорінення їх.

4. Державні службовці повинні отримувати спеціальну підготовку і керівні вказівки щодо практики поваги до різних релігійних традицій і вірувань, відмови від дискримінації за ознакою віросповідання.

5. Для загальноосвітніх шкіл слід розробити програми, які навчають принципам прав людини у сфері свободи віросповідання і совісті, дають знання про їх місце в контексті міжнародних нормативних документів з прав людини.

релігійною істотою і в своїй поведінці відповідає релігійним ідеалам та регламентативам.

Загалом у структурному відношенні в релігійній духовності доцільно виділити три аспекти (моменти): а) *естетизм* (орієнтація на естетичні цінності життя); б) *етизм* (тяжіння до певної парадигми поведінки); в) *теоретизм* (апеляція до певних віросповідних постулатів та канонів).

В аксіологічному відношенні традиційними складовими духовності є *істина, добро, краса*.

Загальноприйнятою є точка зору, що досягнення духовності є головним завданням життя кожної людини. Звідси й витлумачення духовності як поступової актуалізації людиною її суб'єктивних якостей згідно певним релігійним уявленням про ідеал.

В контексті релігійної ідеології духовність розглядається як розкриття в людині богоподібного образу, або богоуподібнення через Духа Святого. Духовною вважається особа, яка знає Священне Писання та веде себе згідно його вимогам та приписам. В поняття духовності включається і різноманітна релігійна діяльність (культова та позакультова, різні форми соціального служіння).

Релігійна ідеологія, як складова духовності, – сакральна, пов'язана з вірою в надприродне форма усвідомлення певними групами, особами свого місця і ролі, своїх інтересів і очікувань як в земному житті, так і в потусторонньому. Вона існує у вигляді церковно-богословських доктрин, офіційних і неофіційних поглядів, орієнтацій; ідеологічний процес функціонує як на буденному, так і теоретичному рівнях релігійної свідомості, відбувається стихійно або концептуально.

Релігійна ідеологія є один із „зрізів” релігійного світогляду, в якому віруючий узагальнено усвідомлює й оцінює світ, своє місце в ньому, вирішує питання про сенс життя. Релігійна ідеологія є основним фактором репродукції та зміцнення релігійності. Чим краще вона функціонує в певній конфесії, тим більш динамічною є остання. В ролі офіційних функціонерів ідеології є духівництво.

Важливу роль у функціонуванні релігійного комплексу відіграє *релігійне мистецтво*. За його допомогою церква сакралізує, естетизує, символізує певні елементи віровчення, приближає особу до цінностей віри.

У вузькому розумінні релігійне мистецтво є культовим мистецтвом, підпорядкованим церковним канонам і меті.

В широкому розумінні релігійним є мистецтво, яке виражає релігійні ідеї і устремління, тобто має релігійну зорієнтованість.

Основне завдання релігійного мистецтва – виступати в ролі засобу вираження релігійних устремлень і утвердження реальності надприродного світу.

Вихідним принципом релігійних художніх концепцій є ідея боговизначеності мистецтва і богонатхненності художньої творчості. Відображення дійсності в релігійному мистецтві ґрунтується на релігійному баченні світу.

Специфічна символіка створює враження відображення в змісті творців релігійного мистецтва потойбічності, всього сенсу релігійного вчення.

Одним із найважливіших складників релігійності є мораль. Саме вона є тим механізмом, який формує систему цінностей, які сакралізуючись, стають засадничими принципами суспільних регламентативів, складають основу загальнолюдських цінностей.

Релігійна мораль – сукупність правил і норм, приписів і оцінок поведінки людей, висунутих і освячених певною релігією, і таких, що визначають їхні обов'язки до Бога, один до одного, до суспільства в цілому. Основні положення (регламентативи та приписи) викладені у Священних Писаннях, працях Отців Церкви, різних церковних документах.

Характерною особливістю релігійної моралі є те, що всі її положення вважаються встановленими Богом (що їх сакралізує), уявляються ідеальними і абсолютними, вічними і незмінними.

Важлива її риса – тісний зв'язок з віровченням, релігійними догматами, культовою практикою.

ПРАВА ОСІБ, ЯКІ НАЛЕЖАТЬ ДО НАЦІОНАЛЬНИХ АБО ЕТНІЧНИХ, РЕЛІГІЙНИХ ТА МОВНИХ МЕНШИН

Резолюція Комісії з прав людини 00Н1995/24.

52 засідання, 3 березня 1995 року

(прийнята без голосування).

Комісія з прав людини,

посилаючись на резолюцію 47/135 Генеральної Асамблеї від 18 грудня 1992 року, якою Асамблея прийняла без голосування Декларацію про права осіб, які належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин,

враховуючи резолюцію 49/192 Генеральної Асамблеї від 23 грудня 1994 року, в якій Асамблея закликала Комісію з прав людини у першочерговому порядку вивчити шляхи та засоби ефективного заохочення та захисту прав осіб, які належать до таких меншин, як вони проголошені у Декларації,

підтверджуючи, що дієві заходи та створення сприятливих умов для заохочення і захисту прав осіб, які належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин, при забезпеченні реальної недискримінації та рівності для всіх сприяє запобіганню та мирному врегулюванню проблем у сфері прав людини та ситуацій, що стосуються меншин,

вважаючи, що заохочення і захист прав осіб, які належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин, сприяють політичній та соціальній стабільності й мирові та збагачують культурну спадщину всього суспільства,

стурбована зростанням числа та гостроти спорів і конфліктів стосовно національних, етнічних, релігійних та мовних меншин, у багатьох країнах, а також їх нерідко трагічними наслідками,

знову підтверджуючи зобов'язання держав, як воно зафіксовано у Віденській декларації та Програмі дій (A/CONF/157/23), забезпечувати, щоб особи, які належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин, могли повною мірою та ефективно здійснювати всі свої права та основні свободи, без будь-якої дискримінації і на основі повної рівності перед законом та у відповідності з Декларацією,

1. Переконаливо закликає держави та міжнародну спільноту заохочувати та захищати права осіб, які належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин, як вони проголошені в

меншин, повинні мати належні можливості для отримання знань, необхідних для життя у суспільстві загалом.

5. Держави розглядають питання про вжиття належних заходів для того, щоб особи, які належать до меншин, могли повною мірою брати участь у забезпеченні економічного прогресу та розвитку своєї країни.

Стаття 5

1. Національна політика та програми формуються та здійснюються за умови належного врахування законних інтересів осіб, які належать до меншин.

2. Програми співпраці та допомоги між державами плануються та здійснюються за належного врахування законних інтересів осіб, які належать до меншин.

Стаття 6

Державам слід співпрацювати у питаннях, що стосуються осіб, які належать до меншин, в тому числі в обміні інформацією та досвідом, з метою розвитку взаєморозуміння та довіри.

Стаття 7

Державам слід співпрацювати з метою заохочення поважання прав, викладених у цій Декларації

Стаття 8

1. Ніщо у цій Декларації не заважає виконанню державами їхніх міжнародних зобов'язань стосовно осіб, які належать до меншин. Зокрема, державам слід сумлінно виконувати обов'язки та зобов'язання, які вони прийняли на себе у відповідності з міжнародними договорами та угодами, учасниками яких вони є.

2. Здійснення прав, викладених у цій Декларації, не завдає шкоди реалізації усіма особами загальноновизнаних прав людини та основних свобод.

3. Заходи, яких вживають держави з метою забезпечення ефективного здійснення прав, викладених у цій Декларації, не вважаються *prima facie*, суперечними з принципами рівності, що закріплені у Загальній декларації прав людини.

Стаття 9

Спеціалізовані установи Організації Об'єднаних Націй та інші організації сприяють повному здійсненню прав та принципів, викладених у цій Декларації, в рамках їхніх відповідних сфер компетенцій.

В релігійній моралі особливої ваги набувають такі моральні принципи, як добро і зло, смирення і покірність, каяття і спокута. Еталоном моральної поведінки, морального ідеалу вважається конфесійне божество (Бог, Ісус Христос, Будда, Магомет), праведники, святі.

Більшість релігійних регламентативів та приписів складають основу суспільної моралі та загальнолюдських цінностей.

Релігійність проявляє себе через певну систему відносин, специфікою яких є те, що віруюча людина у них включається з орієнтацією на певну систему релігійних цінностей.

Релігійні відносини, що є предметом розгляду третього питання, є видом соціальних відносин, які володіють всіма характерними якостями останніх: вони завжди статусні; вони нормовані і проявляються в повсякденному житті людей; можуть отримувати риси речових і інституціалізованих форм.

В структурі соціальних відносин вони можуть виступати у формі *матеріальних* (виробничих) та *ідеологічних*, які будуються у відповідності з релігійною свідомістю та реалізуються в релігійній (культовій) діяльності.

Релігійні відносини будуються у відповідності з релігійною свідомістю і реалізуються в ході релігійної діяльності. Вони (відносини) специфічні, оскільки характеризуються релігійністю. Основні емпіричні ознаки релігійності проявляються: а) у свідомості (віра в надприродне, в безсмертя душі, ототожнення себе з певною конфесією); б) у позитивному відношенні до релігійних цінностей; в) у сфері поведінки (участь у культових діях, в діяльності релігійної організації); г) в індивідуальних культових діях в побуті – молитві.

Релігійність характеризується **ступенем, рівнем, характером**.

Ступінь релігійності вказує на рівень впливу релігії на окрему людину, соціальну групу. *Рівень релігійності* визначає співвідношення релігійного і нерелігійного населення у певному регіоні (рамках певних стратів). *Характер релігійності* виявляє

специфіку чи відмінність тих чи інших релігійних конфесій від соціальних груп.

Особливість релігійних відносин полягає в тому, що в них відношення до міфічних осіб, якостей, зв'язків накладає відбиток на дійсні відносини релігійних груп, організацій, осіб, визначаючи тим самим різні їх схеми та моделі.

В релігії можуть моделюватися державні, правові, моральні, сімейні, родоплемінні та ін. відносини. Вони можуть бути як уявні, так і реальні.

В деяких релігіях відносини до Бога, як індивідуальні, будуються за схемою державно-правових (Бог – Цар небесний, патріарх – владика).

В релігійних відносинах відображаються реальні земні відносини права (чи то у вигляді судочинства – „суд” над Христом, „Страшний Суд”, Бог як „суддя”, грішники як „судимі”).

В католицизмі та православ'ї, наприклад, діє складна система церковного права, яка приписує правила взаємовідносин духовенства та мирян, духовенства між собою).

Достатньо розповсюдженою є символічна схема сімейних відносин типу „батьківство – синівство” (Бог Отець – Бог Син), „брат”, „сестра” (в більшості у протестантів).

Знаходять в релігії й відносини віддяки – уявлення віруючих про Божу нагороду за віру, за „Божественну службу”.

Симптоматично, що релігійні відносини опираються на моральні моделі відносин. Загалом всі релігійні відносини отримують форму моральних.

Зауважимо, що подібні „схеми” і „моделі” релігійних відносин наявні як в культовій, так і позакультовій формі.

В культовій формі відносини передбачають спробу вплинути на надприродну силу, якості та відносини, які є предметом віри. Це реалізація релігійних вірувань.

Роль інструменту досягнення мети в культурі виконують *магія та культ умилостивленя*.

2. Особи, які належать до меншин, мають право активної участі в культурному, релігійному, громадському, економічному та державному житті.

3. Особи, які належать до меншин, мають право активної участі у прийнятті на національному, а де це необхідно, й регіональному рівнях рішень, стосовно тієї меншини, до якої вони належать, або ж тих регіонів, у яких вони проживають, у порядку, що не суперечить національному законодавству.

4. Особи, які належать до меншин, мають право створювати свої власні асоціації та забезпечувати їхнє функціонування та підтримувати без будь-якої дискримінації вільні та мирні контакти з іншими членами своєї групи та з особами, які належать до інших меншин, а також закордонні контакти з громадянами інших держав, з якими вони пов'язані національними, етнічними, релігійними або мовними узами.

Стаття 3

1. Особи, які належать до меншин, можуть здійснювати свої права, в тому числі ті, що викладені в цій Декларації, як індивідуально, так і спільно з іншими членами своєї групи без будь-якої дискримінації

2. Використання або невикористання прав, викладених у цій Декларації, не призводить до будь-яких негативних наслідків для становища кожної особи, яка належить до меншини.

Стаття 4

1. Держави вживають при необхідності заходів для забезпечення того, щоб особи, які належать до меншин, могли повною мірою та ефективно здійснювати свої права людини та основні свободи без будь-якої дискримінації і на підставі повної рівності перед законом.

2. Держави вживають заходів для створення сприятливих умов, що дозволять особам, які належать до меншин, виражати свої особливості та розвивати свою культуру, мову, релігію, традиції та звичаї за винятком тих випадків, коли конкретна діяльність здійснюється з порушенням національного законодавства та суперечить міжнародним нормам.

3. Держави вживають відповідних заходів для того, щоб там, де це здійснено, особи, які належать до меншин, мали належні можливості для вивчення своєї рідної мови або навчання своєю рідною мовою.

4. Держави при необхідності вживають заходів у галузі освіти з метою стимулювання вивчення історії, традицій, мови і культури меншин, що проживають на їхній території. Особи, які належать до

керуючись положеннями **статті 27** Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, стосовно прав осіб, які належать до етнічних, релігійних та мовних меншин,

вважаючи, що заохочення та захист прав осіб, які належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин, сприяють політичній та соціальній стабільності держав, у яких вони проживають,

підкреслюючи, що постійне заохочення до здійснення прав осіб, які належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин, як невід'ємна частина розвитку суспільства взагалі в демократичних рамках на ґрунті верховенства закону сприяло б зміцненню дружби та співпраці між народами та державами,

вважаючи, що Організація Об'єднаних Націй покликана грати важливу роль у захисті меншин,

беручи до уваги роботу, виконану на сьогодні в рамках Організації Об'єднаних Націй, зокрема Комісією з прав людини, Підкомісією із запобігання дискримінації та захисту меншин та органами, створеними на виконання Міжнародних пактів про права людини та інших відповідних міжнародних документів у галузі прав людини, на заохочення та захист прав осіб, які належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин,

визнаючи необхідність забезпечення ще ефективнішого втілення у життя міжнародних документів з прав людини стосовно прав осіб, які належать до національних чи етнічних, релігійних та мовних меншин,

проголошує цю Декларацію про права осіб, які належать до національних чи етнічних, релігійних та мовних меншин:

Стаття 1

1. Держави захищають на своїх територіях існування та самобутність національних чи етнічних, культурних, релігійних і мовних меншин та заохочують створення умов для розвитку цієї самобутності.

2. Держави вживають належні законодавчі та інші заходи для досягнення цієї мети.

Стаття 2

1. Особи, які належать до національних чи етнічних, релігійних та мовних меншин (далі називаються особами, які належать до меншин), мають право користуватися досягненнями своєї культури, сповідувати свою релігію та відправляти релігійні обряди, а також користуватися своєю мовою у приватному житті та публічно, вільно і без втручання чи дискримінації у будь-якій формі.

Для магії характерним є вплив за рахунок певних дій на реально існуючі предмети, яким надаються придумані якості і зв'язки.

Для культу умилоствивлення значимою є діяльність по домовленню з вищою сутністю (Богом), що наділяється свідомістю і волею про якість послуг.

Сюди можна віднести такі форми культової діяльності: релігійний обряд, жертвоприношення, проповідь, молитва, богослужіння, релігійні свята.

Інструментом реалізації культових відносин є **культова діяльність**, яка формує відносини з придуманими істотами, якостями, зв'язками. Ці відносини, у першу чергу, будуються у сфері свідомості та накладають відбиток на дії людей.

Позакультові відносини передбачають контакти з реальними суб'єктами, групами, організаціями.

До позакультової діяльності, як форми відносин, можна віднести: а) діяльність теологів по виробництву, інтерпретації та систематизації релігійних ідей; б) викладання богословських дисциплін; в) релігійна пропаганда в ЗМІ; г) місіонерська діяльність; д) виховання дітей в сім'ї; е) управління різноманітними ланками релігійної організації.

Слід зазначити, що базою для реалізації і розвитку позакультових релігійних відносин служить духовне виробництво. В контексті цього формується система як координації (взаємодія по горизонталі) та і субординації (підпорядкування по вертикалі), діють відносини володарювання.

Характерно, що розвиненість і характер релігійних відносин багато в чому визначається загальним характером соціальних відносин в конкретному суспільстві (демократичністю чи авторитарністю; рівнем відкритості чи закритості).

Специфікою релігійних відносин є те, що вони, включаючись в політичні, моральні, правові й інші відносини, надають соціальним відносинам релігійно – культовий характер.

Релігійні відносини включають у свою структуру різноманітні форми взаємодії. Це не тільки вертикальна форма – взаємодія з надприроднім, але й контакти віруючих один з одним та зі „світом”, відносини: релігія – суспільство, церква – держава; міжконфесійні відносини. Ця мозаїчність відносин створює не завжди нормальне сприйняття суб'єктів взаємодії один з одним, оскільки в кожного з них свої очікування. Невідповідне сприйняття один одного, невідповідність результатів очікування, претензії на власну істину породжують протиріччя, конфлікти (міжконфесійні, міжособистісні, суспільні, державно – церковні), які дестабілізують суспільний простір. Тому механізмом профілактики протиріч і конфліктів є використання принципу толерантності, тобто сприйняття іншого як рівного собі, надання іншому права на істину, гармонізація відносин.

Зауважимо, що принцип *толерантності й терпимості* передбачає терпимий, доброзичливий діалог як представників конфесійних співтовариств, так і представників релігійного і нерелігійного світоглядів. Без діалогу, як шляху один до одного, не може бути конструктивних відносин.

За формування конструктивних відносин, їх гармонізації та толеризації відповідають *релігійні організації*, які є основними суб'єктами релігійних та позарелігійних відносин.

Релігійна організація, як і будь-яка соціальна інституція, формується на ґрунті об'єднання релігійних груп, для яких є важливою інтеграція за близькістю релігійної діяльності. Слід підкреслити, що в соціології релігійною організацією (групою) прийнято називати соціальну спільноту, що складається в процесі виконання релігійного культу (релігійної діяльності). Терміном „релігійна група” позначають спільність, громаду, сукупності формального рівня (двадцятка, клір, монашество тощо), неформальні асоціації віруючих (братства, добродійні товариства).

Погляди теологів і науковців на релігійну групу різняться. Згідно теологічної точки зору релігійні групи і організації є основним типом об'єднання, главою якого є божество

ж) дотримуватися днів відпочинку та відзначати свята та відправляти обряди у відповідності з приписами релігії та переконань;

з) встановлювати і підтримувати зв'язки з окремими особами та громадами в галузі релігії та переконань на національному та міжнародному рівнях.

Стаття 7

Права і свободи, проголошені в цій Декларації, подаються в національному законодавстві таким чином, щоб кожна людина могла користуватися такими правами та свободами на практиці.

Стаття 8

Ніщо у цій Декларації не повинно витлумачуватися у розумінні обмеження чи відходу від будь-якого права як воно визначене у Загальній Декларації прав людини та в Міжнародних пактах про права людини.

ДЕКЛАРАЦІЯ ПРО ПРАВА ОСІБ, ЯКІ НАЛЕЖАТЬ ДО НАЦІОНАЛЬНИХ АБО ЕТНІЧНИХ, РЕЛІГІЙНИХ ТА МОВНИХ МЕНШИН Прийнята резолюцією 47/135 Генеральної Асамблеї ООН від 18 грудня 1992 року

Генеральна Асамблея,

знову підтверджуючи, що однією з основних цілей Організації Об'єднаних Націй, як проголошено в Статуті, є заохочення та розвиток поваги до прав людини та основних свобод усіх, без розрізнення раси, статі, мови або **релігії**,

знову підтверджуючи віру в основні права людини, гідність та цінність людської особистості, рівноправ'я чоловіків і жінок та рівність великих і малих націй,

намагаючись сприяти реалізації принципів, що містять Статут, Загальна декларація прав людини, Конвенція про запобігання геноцидові та покарання за нього. Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації, Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права, Декларація про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на ґрунті релігії або переконань, Конвенція про права дитини, а також інші відповідні міжнародні документи, які було прийнято на всесвітньому чи регіональному рівні, і міжнародні документи, укладені між окремими державами-членами Організації Об'єднаних Націй,

2. Кожна дитина має право на доступ до освіти у сфері релігії або переконань у відповідності з бажанням її батьків, або, у відповідних випадках, законних опікунів, і не примушується до навчання у сфері релігії чи переконань всупереч бажанням її батьків чи законних опікунів, при цьому керівним принципом є інтереси дитини.

3. Дитина забезпечується від будь-якої форми дискримінації на ґрунті релігії або переконань. Вона повинна виховуватися у душі порозуміння, терпимості, дружби між народами, миру і загального братерства, поважання свободи релігій або переконань інших людей, а також повного усвідомлення того, що її енергія та здібності повинні бути присвячені служінню на благо інших людей.

4. Якщо дитина не перебуває під опікою своїх батьків чи законних опікунів, то береться належним чином до уваги виражена ними воля або будь-які прояви їхньої волі у питаннях релігії або переконань, при цьому керівним принципом є інтереси дитини.

5. Практика релігії або переконань, у яких виховується дитина, не повинні заподіювати шкоди ні її фізичному чи розумовому здоров'ю, ні її повному розвитку з дотриманням пункту **3 статті 1** цієї Декларації.

Стаття 6. У відповідності із статтею 1 цієї Декларації із дотриманням положень пункту **3 статті 1**, право на свободу думки, совісті, релігії або переконань включає, зокрема, такі свободи:

а) відправляти культу чи збиратися у зв'язку з релігією або переконаннями і створювати й утримувати місця для цієї мети;

б) створювати й утримувати відповідні благодійні або гуманітарні установи;

в) виробляти, набувати та використовувати у відповідному обсязі необхідні предмети і матеріали, пов'язані з релігійними обрядами або звичаями чи переконаннями;

г) писати, видавати й розповсюджувати відповідні публікації у цих галузях;

д) вести викладання з питань релігії або переконань у місцях, що підходять для цієї мети;

е) клопотатися про отримання і отримувати від окремих осіб та організацій добровільні фінансові та інші пожертви;

є) готувати, призначати, обирати чи призначати за правом успадкування відповідних керівників відповідно до потреб та норм тієї чи іншої релігії або переконань;

(наприклад, Ісус Христос), а цементуючою силою особлива енергія (наприклад, „Дух Святий”), яка перебуває в кожному члені. При цьому спільність віруючих мислиться як містична єдність, що входить у сферу трансцендентального, а члени цих груп володіють особливим даром (релігійним досвідом) пізнання Бога і спілкування з ним, що й відрізняє їх від інших людей. Вважається, що в релігійній групі соціальні характеристики віруючих не відіграють суттєвого значення.

Слід мати на увазі, що релігійна група є нормативною і притримується певної (конфесійної) системи цінностей. Кожна з них претендує на абсолютне і універсальне значення своїх віровчень (тільки вона знає, що таке добро і зло, та в чому сенс життя). Претензія на загальнозначимість надає „істині”, яку пропagaє ця група, риси імперативності і авторитарності. Звідси робота по протиставленню „ми” і „вони”, що затруднює комунікацію з іншими групами. Це, у свою чергу, закладає ґрунт для релігійних протиріч, які можуть перерости в релігійну нетерпимість. Тому теологічний погляд на групу як „об'єднання вибраних” уже утримує в собі небезпеку релігійних конфліктів.

З точки зору науки (соціології релігії) склад релігійних груп відображає певні соціальні умови і відносини. Віруючі (як і інші люди) являють собою ті чи інші соціальні групи (класи, нації, професійні групи), які відповідають структурі суспільства на певному історичному зрізі його розвитку.

Оскільки склад релігійних груп не завжди відображає соціальну структуру суспільства, науковці вважають, що для їх визначення і типологізації (ідентифікації виду) слід орієнтуватися на основні параметри соціальних груп. До них пропонується відносити: 1) *специфіку соціальної діяльності*; 2) *ідейні принципи (загальна мета, завдання, цінності, знаки і символи)*; 3) *розвиток специфічного почуття спільності – „ми почуття”*; 4) *субординація і координація, розподіл позицій і ролей*.

Яким же чином реалізується ці параметри в релігійних групах?

По-перше, особлива роль для групи *спільної релігійної діяльності* (культової) призводить до диференціації ролей та статусів і виділення цілої системи субгруп („духовенство”, „монашество”, „члени церковних рад”, „студенти духовних закладів”). Як духовенство, так і рядові віруючі можуть створювати політичні, професійні, жіночі, молодіжні і інші організації, що дає життя іншим специфічним соціальним групам.

По-друге, релігійним групам притаманні певні *ідейні принципи*, які формуються у розрізі релігійного світогляду. Це мета – досягнення Царства Божого, вічного блаженства, наприклад; сенс земного життя – служіння Богу, підготовка до життя вічного; завдання відповідно розуміються як місія, що покладена на групу самим Богом, а члени групи оцінюються як „народ Божий”, як призвані ним для виконання місії. Зауважимо, що структуру релігійних цінностей утворюють догмати віровчення, релігійна віра, любов до Бога, надія на загробну відплату, принципи релігійної моралі.

Інструментом реалізації релігійних ідей та цінностей виступають знаки і символи.

По-третє, для релігійних груп притаманним є сильно розвинута ідентифікація віруючих в особливу спільність (єдність), що формує „ми – почуття” на відміну від „вони”. Це особливе почуття з одного боку, протиставляє і відособлює групу від інших за особливими ознаками. З іншого боку – протиставлення „світу” зближує людей групи, їх поведінка заповує риси схожості, стандартизується, зміцнюються контакти в середині групи.

По-четверте, кожна релігійна група з врахуванням *критерію розподілу позицій і ролей* формує їх субординацію і координацію.

Слід мати на увазі, що правила субординації і певна сукупність позицій та ролей в релігійній групі передвизначені як традиціями, так і релігійними нормами – церковним правом чи статутом, або іншими нормативними документами. Відповідно механізмами контролю можуть виступати норми релігійного

відправленні культу, виконанні релігійних та ритуальних обрядів.

2. Ніхто не повинен зазнавати примусу, що обмежує його свободу мати релігію чи переконання на свій вибір.

3. Свобода сповідати релігію або переконання підлягає тільки тим обмеженням, що встановлені законом та є необхідними для охорони суспільної безпеки, порядку, здоров'я і моралі, так само як і основних прав та свобод інших осіб.

Стаття 2

1. Ніхто не повинен зазнавати дискримінації на підставі релігій або переконань з боку будь-якої держави, установи, групи осіб чи окремих осіб.

2. У змісті цієї Декларації вираз „нетерпимість та дискримінація на підставі релігії або переконань” означає будь-які розрізнення, виключення, обмеження або переваги, які ґрунтуються на релігії чи переконаннях і метою або наслідком яких є знищення або невизнання, використання чи здійснення на ґрунті рівності прав людини та основних свобод.

Стаття 3

Дискримінація людей на ґрунті релігії або переконань є образою гідності людської особистості й запереченням принципів Статуту Організації Об'єднаних Націй та засуджується як порушення прав людини та основних свобод, проголошених Загальною Декларацією прав людини та докладно викладених у Міжнародних пактах про права людини, а також як перешкода для дружніх та мирних відносин між державами.

Стаття 4

1. Усі держави повинні вживати ефективних заходів для запобігання та ліквідації дискримінації на ґрунті релігії або переконань у визнанні, здійсненні та реалізації прав людини і основних свобод у всіх сферах громадянського, економічного, політичного, соціального і культурного життя.

2. Усі держави докладають усіх зусиль для прийняття або скасування законодавства, коли це необхідно, для заборони будь-якої дискримінації, а також для вжиття усіх відповідних заходів для боротьби проти нетерпимості на ґрунті релігії або інших переконань у цій сфері.

Стаття 5

1. Батьки або, у відповідних випадках, законні опікуни дитини мають право визначати спосіб життя в рамках сім'ї у відповідності із своєю релігією або переконаннями, а також виходячи з морального виховання, яке на їхню думку, має отримати дитина.

беручи до уваги, що у Загальній Декларації прав людини та основних Міжнародних пактах про права людини проголошуються принципи недискримінації та рівності перед законом і право на свободу думки, совісті, релігії чи переконань,

беручи до уваги, що ігнорування та порушення прав людини та основних свобод, зокрема права на свободу думки, совісті, релігії чи переконань будь-якого виду, є прямо чи опосередковано причиною воєн та важких страждань людства, особливо, коли вони служать засобом іноземного втручання, розпалювання ненависті між народами та державами,

беручи до уваги, що релігія чи переконання є для кожного, хто їх дотримується, одним з основних елементів розуміння ним життя, та що свободи релігії чи переконань слід цілковито дотримуватися та гарантувати їм,

вважаючи важливим сприяти порозумінню, терпимості та взаємоповазі в питаннях свободи релігії чи переконань і добиватися, щоб використання релігії чи переконань із метою, що несумісна із Статутом, іншими відповідними документами Організації Об'єднаних Націй та з метою і принципами цієї Декларації, було недопустиме,

будучи переконаною в тому, що свобода релігії чи переконань повинна також сприяти досягненню загального миру, соціальної справедливості та дружби між народами і ліквідації ідеологій та практики колоніалізму й расової дискримінації,

відзначаючи із задоволенням прийняття кількох та набуття чинності деяких конвенцій під егідою Організації Об'єднаних Націй та спеціалізованих установ про ліквідацію різних форм дискримінації, *стурбована* проявами нетерпимості та наявності дискримінації у питаннях релігії чи переконань, які все ще спостерігаються в деяких регіонах світу,

сповнена рішучості вжити усіх необхідних заходів до найшвидшої ліквідації такої нетерпимості в усіх її формах та проявах і запобігати дискримінації на ґрунті релігії чи переконань та боротися з нею, *проголошує* цю Декларацію про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на підставі релігій чи переконань:

Стаття 1

1. Кожна людина має право на свободу думки, совісті та релігії. Це право включає свободу мати релігію чи переконання на свій вибір і свободу сповідати свою релігію та висловлювати переконання як одноосібно, так і спільно з іншими, публічно чи приватно, у

права і моралі, думка релігійної групи, система санкцій і образів (наприклад, Боголюдина). Сюди ж можна віднести сонм релігійних авторитетів (наприклад, апостоли, святі, мученики, пророки, духовенство).

У відповідності з принципами релігійного світогляду відношення в релігійній групі приймають авторитарний характер.

Загальною ознакою релігійних груп є ієрархічність структури соціальних статусів, які займають її члени і ті ролі, які вони виконують згідно цим статусам. Це, наприклад, поділ віруючих в традиційних релігіях на клір (духовенство) і мирян (рядові віруючі). Це й поділ священнослужителів на три ступені священства: 1) диякони, священники (аббати, ігумени); 2) архиєреї чи єпископи (єпископи, архієпископи, митрополити, кардинали); 3) патріархи і папи.

Важливо мати на увазі, що релігійні організації мають різну типологію, найбільш узагальненою є трьохступенева: *секта, деномінація, церква*.

Початковою ланкою релігійної організації є *секта*, яка може функціонувати на двох рівнях: а) невелика група, на базі якої формується організація; б) група віруючих, яка відокремилась від основного релігійного напрямку. Специфічним для секти є такі риси: претензії на особливість (ексклюзивність) своєї доктрини, ідейних принципів, цінностей; ізоляціонізм, певна опозиція до „світу”, інколи фанатизм та екстремізм, харизматичне лідерство. В секті різко виражено потяг до духовного відродження членів (ревівалізм), ознакою чого вважається строге виконання певного морального кодексу і ритуальних приписів.

Деномінація вважається перехідним типом від секти до церкви. Вона характеризується як організація, що виникла внаслідок розповсюдження ідей релігійного плюралізму.

Зберігаючи акцент на „вибраності” членів, вона визнає можливість відродження всіх віруючих. В більшості цей тип організації відказується від ізоляціонізму, замкнутості, не

претендує на особливу „істину”. Відкинувши принципи поділу віруючих на клір і мирян, деномінація зберігає певну систему ієрархічності, має свою керівну еліту. До деномінаційного рівня в більшості відносять протестантські об'єднання, хоча вони в різних документах називають себе Церквою.

Під *церквою* в соціології релігії розуміється достатньо широке об'єднання, яке претендує на універсальність та співпадання з територіальною спільністю. Для церкви характерні такі ознаки: а) чітка організаційна та ієрархічна структура; б) поділ віруючих на клір і мирян; в) відсутність строго контролюваного членства; г) обов'язковість виконання культу, що вважається формою отримання права на вічність. Найважливішими завданнями релігійних організацій є донесення до віруючих відповідних норм і правил поведінки, смисложиттєвих цінностей і ідеалів. Ця мета досягається за допомогою виконання таких функцій:

1. Вироблення систематизованого вчення (системи ідей);
2. Розроблення системи захисту і утвердження „чистоти віри”;
3. Організація та управління культовою діяльністю;
4. Контроль і вжиття санкцій (заходів покарання) у випадку недотримання релігійних норм;
5. Підтримка зв'язків із соціальним оточенням.

Релігійність проявляється у певних видах діяльності. Для останньої характерне те, що вона реалізується в контексті певної системи цінностей. Умовно релігійну діяльність можна поділити на два види: а) *культову*; б) *позакультову*.

Зміст першої визначається відповідними релігійними уявленнями, ідеями, догматами. Це система дій, заходів впливу на надприродне з метою зміни його ставлення до себе. Культова діяльність реалізується через молитви, таїнства, обряди, свята, традиції, ритуали, богослужіння, тощо.

Позакультова діяльність включає в себе як духовну, так і практичну сфери. Духовна позакультова діяльність охоплює

будь-якою діяльністю або чинити будь-які дії, спрямовані на знищення будь-яких прав чи свобод, визнаних у цьому Пакті, або на обмеження їх у більшій мірі, ніж передбачається у цьому Пакті.

2. Ніяке обмеження чи приниження будь-яких основних прав людини, визнаних або існуючих в якій-небудь країні на підставі закону, конвенцій, правил чи звичаїв, не допускається під тим приводом, що в цьому Пакті не визнаються такі права або що в ньому вони визнаються у меншому обсязі.

Стаття 13

1. Держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають право кожної людини на освіту. Вони погоджуються, що освіта повинна сприяти усвідомленню її гідності і повинна зміцнювати повагу до прав людини і основних свобод. Вони, далі, погоджуються в тому, **що освіта повинна дати можливість усім бути корисними учасниками вільного суспільства, сприяти взаєморозумінню, терпимості і дружбі між усіма націями і всіма расовими, етнічними та релігійними групами** і сприяти роботі Організації Об'єднаних Націй по підтриманню миру.

3. Держави, які беруть участь у цьому Пакті, зобов'язуються **поважати свободу батьків і у відповідних випадках законних опікунів обирати для своїх дітей не тільки запровадженні державними властями школи, а й інші школи, що відповідають тому мінімуму вимог до освіти, який може бути встановлено чи затверджено державою, і забезпечувати релігійне та моральне виховання своїх дітей відповідно до своїх власних переконань.**

ДЕКЛАРАЦІЯ ПРО ЛІКВІДАЦІЮ ВСІХ ФОРМ НЕТЕРПИМОСТІ ТА ДИСКРИМІНАЦІЇ НА ПІДСТАВІ РЕЛІГІЇ ЧИ ПЕРЕКОНАНЬ

Проголошена Генеральною Асамблеєю ООН 25.XI. 1981 р.

(резолуція 36/55)

Генеральна Асамблея

беручи до уваги, що згідно з одним з основних принципів Статуту Організації Об'єднаних Націй, гідність та рівність притаманні кожній людині і що всі Держави-члени зобов'язалися вживати спільних та самостійних дій у співпраці з Організацією Об'єднаних Націй, для сприяння та заохочення загальної поваги та дотримання прав людини та основних свобод для всіх незалежно від раси, статі, мови чи релігії,

визнаючи, що ці права впливають з властивої людській особі гідності, *визначаючи*, що згідно з Загальною декларацією прав людини ідеал вільної людської особи, вільної від страху та нужди, можна здійснити, тільки якщо будуть створені такі умови, за яких кожен може користуватися своїми економічними, соціальними і культурними та політичними правами, *беручи до уваги*, що за Статутом Організації Об'єднаних Націй держави зобов'язані заохочувати загальне поважання і додержання прав та свобод людини, *беручи до уваги*, що кожна окрема людина, маючи обов'язки щодо інших людей і того колективу, до якого вона належить, повинна добиватися заохочення і додержання прав, визнаних у цьому Пакті, *погоджуються про такі статті:*

Стаття 2

1. Кожна держава, яка бере участь у цьому Пакті, зобов'язується в індивідуальному порядку і в порядку міжнародної допомоги та співробітництва, зокрема в економічній і технічній галузях, вжити в максимальних межах наявних ресурсів заходів для того, щоб забезпечити поступово повне здійснення у цьому Пакті прав усіма належними способами, включаючи, зокрема, вжиття законодавчих заходів.

2. Держави, які беруть участь у цьому Пакті, зобов'язуються гарантувати, що права, проголошені в цьому Пакті, здійснюватимуться без будь-якої дискримінації щодо раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану, народження чи іншої обставини.

Стаття 3

Держави, які беруть участь у цьому Пакті, зобов'язуються забезпечити рівне для чоловіків і жінок право користування всіма економічними, соціальними і культурними правами, передбаченими в цьому Пакті.

Стаття 4

Держави, які беруть участь у цьому Пакті, визнають, що відносно користування тими правами, що їх та чи інша держава забезпечує відповідно до цього Пакту, дана держава може встановлювати тільки такі обмеження цих прав, які визначаються законом, і лише остільки, оскільки це є сумісним з природою зазначених прав, і виключно з метою сприяти загальному добробуту в демократичному суспільстві.

Стаття 5

1. Ніщо в цьому Пакті не може тлумачитися як таке, що означає, що якась держава, якась група чи якась особа має право займатися

розробку релігійних ідей, систематизацію й інтерпретацію догматів, написання богословських творів.

Практична позакультова діяльність включає виробництво предметів релігійного культу, місіонерство, участь в роботі з'їздів, конгресів, соборів, викладання богословських дисциплін, управлінську діяльність в релігійних інституціях, пропаганду релігійних поглядів через ЗМІ. Сюди ж можна віднести різноманітні форми включення в соціальний простір через соціально значущу роботу (благодійність, робота з нужденними та проблемними групами населення, різноманітні форми профілактичної, оздоровчої та реабілітаційної роботи) як один із видів соціального служіння. Саме за ці форми діяльності церква має найвищий рейтинг довіри в суспільстві.

Семінарське заняття

РЕЛІГІЙНІСТЬ ТА ФОРМИ ЇЇ ПРОЯВУ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

План

1. Релігійна духовність: сутність характеристики, форми реалізації.
2. Толерантність та терпимість як принцип релігійних відносин.
3. Соціальне служіння як різновид релігійної діяльності.
4. Релігійність як форма ідентифікації українського етносу.

Література

Основна:

1. Бодак В. Релігійна обрядовість: соціальні функції. – К., 1999.
2. Докаш В.І., Лешан В.Ю. Загальне релігієзнавство: Начальний посібник. – Чернівці, 2005. – С. 21–22, 36–38.
3. Ерышев А.А., Лукашевич Н.П. Социология религии: Учеб. пособие. – К., 1999. – С. 69–80.
4. Етнос і релігія: Збірник. – К., 1998.

5. Колодний А., Филипович Л. Релігійна духовність українців: вияви, постаті, стан. – К., 1996.
6. Лубський В.І., Козленко В.М., Горбаченко Т.Г. Соціологія релігії. – К., 1999.
7. Лукашевич М.П., Туленков М.В. Спеціальні та галузеві соціологічні теорії. – К., 1999.
8. Религия и общество. – М., 1996.
9. Социология религии: классические периоды: Хрестоматия. – М., 1994.
10. Соціологія: Підручник / За ред. В.Г. Городяненка. – К., 2008. – С. 337–369.
11. Толерантність: сфера міжконфесійних відносин. Релігієзнавчий аналіз / За ред. А.Колодного і Л.Филипович. – К., 2004.
12. Українське релігієзнавство. – К., 2007. – № 44.
13. Яблоков Н.И. Социология религии. – М., 2010. – С. 276–286.

Додаткова:

1. Анцупов А.Я., Шипилов А.И. Конфликтология: Учебник для вузов. 3-е изд. – СПб., 2007.
2. Арістова А.В. Релігійні конфлікти в сучасному світі: природа, вияви, шляхи врегулювання: Монографія. / А.В. Арістова. – К., 2007.
3. Браян Вільсон. Соціологія релігії. – Акта, 2002. – С. 173–224.
4. Конфесіологія релігії. Колективна монографія. За наук. ред. д. філос. н., проф. Анатолія Колодного та Людмили Филипович. – К., 2009. – С. 199–213.
5. Леонтьев А.Н. Деятельность, сознание, личность // Избр. психол. произв.: в 2 т. – М., 1983. – Т.2.
6. Міжетнічні та міжконфесійні відносини в контексті сучасних суспільних трансформацій. Матеріали Міжнародної науково – практичної конференції 29–30 квітня 2010 р. – Чернівці, 2010.

спільна культура, релігія і (або) мова. Тут мається також на увазі, що особи, які підлягають захистові не обов'язково повинні бути громадянами цієї Держави-сторони. Важливими у цьому контексті є й зобов'язання, передбачені **статтею 2(1)**, згідно з якими Держава-сторона повинна забезпечити, щоб права, визначені в цьому Пакті, були доступними для всіх осіб на її території і під її юрисдикцією, окрім тих прав, які спеціально стосуються її громадян, – наприклад, політичних прав згідно зі **статтею 25**. Таким чином, Держава-сторона не може обмежуватись наданням прав, передбачених **статтею 27** тільки своїм громадянам.

5.2. **Стаття 27** визначає права осіб, які належать до меншин, що „існують” у Державі-стороні. При визначенні природи й меж застосування цих прав немає значення, якою є тривалість постійного перебування цих меншин у Державі, яка [тривалість] виражається словом „існує”. Ці права полягають просто в тому, що особам, які належать до таких меншин, не може бути відмовлено в праві разом з іншими членами тієї самої групи користуватися своєю культурою, сповідувати свою релігію і виконувати її обряди, а також користуватися рідною мовою. Так само як вони не повинні бути громадянами цієї країни, вони не повинні бути її постійними мешканцями. Таким чином, у праві користуватися цими правами не може бути відмовлено і робітникам-мігрантам або навіть тимчасовим відвідувачам цієї Держави, які входять до таких меншин. Як і будь-яким іншим особам на території цієї Держави-сторони, їм мають бути гарантовані загальні права на свободу об'єднань, зборів та слова. Існування етнічних, релігійних та мовних меншин у певній Державі-стороні не залежить від якогось рішення останньої, а має бути встановлено на підставі об'єктивних критеріїв.

МІЖНАРОДНИЙ ПАКТ ПРО ЕКОНОМІЧНІ, СОЦІАЛЬНІ І КУЛЬТУРНІ ПРАВА

Прийнятий і відкритий для підписання, ратифікації та приєднання резолюцією 2200 (XXI) Генеральної Асамблеї ООН від 16 грудня 1966 року. Ратифікований Україною 19 жовтня 1973 року. Набув чинності, в т.ч. й для України 1976 року.

Держави, які беруть участь у цьому пакті, беручи до уваги, що відповідно до принципів, проголошених Статутом Організації Об'єднаних Націй, визнання гідності, властивої всім членам людської сім'ї, та рівних і невід'ємних прав їх є основою свободи, справедливості і загального миру,

повинні лежати принципи, які не виводяться виключно з якоїсь одної традиції. Особи, певні права яких уже в законному порядку обмежено, – наприклад, в'язні, – повинні втішатися своїм правом сповідувати свою релігію чи висловлювати свої переконання настільки широко, наскільки це дозволено конкретним характером згаданого обмеження. У своїх звітах Держави-сторони повинні надавати інформацію про повний обсяг і наслідки обмежень згідно зі **статтею 18 (3)**, що спричинені як законом, так і його застосуванням у конкретних випадках.

9. Той факт, що якась релігія є державною, або ж визнана Державою як офіційна чи традиційна, або об'єднує більшість населення цієї Держави, не повинен погіршувати можливість прихильників інших релігій або невіруючих користуватися всіма правами, передбаченими цим Пактом, і не повинен дискримінувати цих осіб. Зокрема, такі дискримінаційні щодо останніх заходи, як дозвіл на працевлаштування на державні посади лише прихильникам головної релігії, надання їм економічних привілеїв або ж накладання спеціальних обмежень на відправлення культу в інших вірах, не відповідають **статті 26** Пакту про заборону дискримінації на основі релігії чи переконань і гарантування рівного захисту перед законом. Заходи, передбачені у **статті 20** цього Пакту, зокрема в параграфі 2, є важливими гарантіями проти порушення прав релігійних меншин та інших релігійних груп користуватися свободами, що гарантуються їм **статтями 18 і 27**, а також гарантіями проти актів насильства чи переслідувань, спрямованих проти таких груп. Комітет бажає бути поінформованим про заходи, вжиті заінтересованими Державами-сторонами для захисту практик усіх релігій чи вірувань від втручання, а їхніх прихильників – від дискримінації.

б) Загальний коментар №23 (50) до статті 27 Пакту,

ухвалено 6 квітня 1994 року

1. **Стаття 27** Пакту передбачає, що в Державах, де існують етнічні, релігійні та мовні меншини, особам, які належать до таких меншин, не може бути відмовлено в праві разом з іншими членами групи користуватися своєю культурою, сповідувати свою релігію і виконувати її обряди, а також користуватися рідною мовою. Комітет зазначає, що ця стаття встановлює і визнає право осіб, які належать до таких меншин, і що це право є відмінним від усіх інших прав, якими, згідно з Пактом, вони вже наділені як окремі особи поряд з усіма іншими, та додатковим до цих прав.

5.1. Під виразами, використаними в **статті 27**, мається на увазі, що особи, які підлягають захистові, належать до якоїсь групи і що їх об'єднує

7. Пилипенко В.Є., Попова У.М., Танчер В.В. та ін. Спеціальні та галузеві соціології: Навч. посіб. – 2-ге вид. – К, 2007. – С. 212–232.
8. Релігієзнавство України. В 2-х книгах. Книга друга: Релігієзнавча наука років незалежності. Колективна монографія. / За наук. ред. д. філос. н., проф. А Колодного. – 2010. – С. 107–121.
9. Релігія в контексті соціокультурних трансформацій України. Колективна монографія. / Відп. ред. д. філос. н. Л. Филипович. – К., 2009.
10. Релігія та Соціум. Часопис. – Чернівці, 2010. – № 1(3).
11. Релігія та Соціум. Часопис. – Чернівці, 2010. – № 2(4).
12. Эрика Регнет. Конфликты в организациях. Формы, функции и способы преодоления / Пер с нем. – Харьков, 2005.

Тема 7. СОЦІОЛОГІЧНІ ВИМІРИ СВОБОДИ СОВІСТІ, СВОБОДИ РЕЛІГІЇ ТА ЦЕРКВИ

План

1. Свобода совісті: поняття, сутнісні характеристики.
2. Правовий характер понять: свобода совісті, свобода віросповідання, свобода церкви, свобода в релігії.
3. Свобода совісті в контексті державно-церковних відносин.
4. Міжнародне законодавство як гарант забезпечення свободи совісті, релігії та переконань.

Ключові поняття: свобода совісті, свобода релігії, свобода віросповідання, свобода церкви, свобода в релігії.

Релігія, як соціальний інститут та об'єднання віруючих за певними віросповідними принципами, покликана задовольняти духовні потреби своїх послідовників, тобто створити всі можливості для включення як релігійних співтовариств, так і адептів віри в різні форми культової та позакультової діяльності. Цю свою величну місію релігія може виконувати, коли для цього є правове забезпечення та гарантовані основні свободи як на право мати певні переконання, вільно їх сповідувати, так і пропагувати своє віровчення. Тобто мова йде про ряд свобод, які притаманні демократичному суспільству.

Однією із таких свобод, яка гарантована віруючим громадянам, є *свобода совісті* (в Західному суспільстві більш вживаним є поняття „свобода релігії”). В соціологічному контексті мова йде про те, наскільки суспільство та держава можуть створити правовий простір для діяльності як релігійних організацій, так і для реалізації віруючими своїх переконань і конституційних прав.

Ці права гарантуються як міжнародним так і вітчизняним законодавством.

Зауважимо, що свобода совісті як загальнозначиме поняття є однією з фундаментальних загальнолюдських цінностей, яка співвідноситься з глибинними основами буття особи, охоплює своїм змістом широку сферу її духовного життя, в якій вона

переконання, так само як і право не дотримуватися жодної релігії чи переконання. Терміни „переконання” і „релігія” мають вживатися у широкому значенні. У своєму застосуванні **стаття 18** не обмежується тільки традиційними релігіями або тими релігіями і переконаннями, які мають інституційні ознаки і практики, аналогічні традиційним релігіям. Тому Комітет із тривогою відзначає тенденцію до дискримінації деяких релігій чи переконань на будь-яких підставах, зокрема на підставі того, що вони недавно засновані або ж стосуються релігійних меншин, що може викликати ворожість із боку домінуючої релігійної спільноти.

7. Згідно зі **статтею 20**, ніякі форми сповідання релігій та переконань не повинні сприяти пропагуванню війни або національної, расової чи релігійної ворожнечі, що було б підбурюванням до дискримінації, ворожнечі або насильства. Як зазначено Комітетом у Загальному коментареві № 11 (19), Держави-сторони зобов'язані запровадити закони, які забороняли б такі акти.

Стаття 18 (3) передбачає обмеження свободи сповідувати релігію чи переконання тільки тоді, коли таке обмеження передбачене законом і необхідне для охорони суспільної безпеки, порядку, здоров'я та моралі, так сам як і основних прав і свобод інших осіб. Не можна обмежувати право людини не бути примушованою мати або приймати релігію чи переконання і свободу батьків та опікунів забезпечувати релігійне та моральне виховання своїх дітей. Визначаючи межі допустимості таких обмежень, Держави-сторони повинні виходити з потреби захищати права, гарантовані цим Пактом, зокрема право на рівність і недискримінацію на будь-яких підставах, перелічених у **статтях 2, 3 і 26**. Обмеження, які накладаються, мають бути встановлені законом і не повинні застосовуватися так, щоб це унеможливило права, гарантовані **статтею 18**. Комітет зазначає, що параграф **3 статті 18** треба тлумачити дуже чітко: обмеження, які в ньому не передбачені, не допускаються, навіть якщо вони передбачені щодо інших статей цього Пакту, наприклад, із міркувань національної безпеки. Обмеження слід вводити лише задля тих цілей, які визначені, і вони мають стосуватися безпосередньо тих конкретних потреб, для вирішення яких призначені, а також бути щодо них пропорційними. Обмеження не можна вводити з дискримінаційною метою або ж запроваджувати дискримінаційним чином. Комітет зазначає, що поняття моралі виводиться з багатьох соціальних, філософських і релігійних традицій, а тому в основі обмежень, які накладаються на свободу сповідувати якусь релігію чи переконання з метою охорони моралі,

3. Користування передбаченими в пункті 2 цієї статті правами накладає особливі обов'язки й особливу відповідальність. Отже, воно може бути пов'язане з певними обмеженнями, які, однак, мають встановлюватися законом і бути необхідними:

- а) для поважання прав і репутації інших осіб;
- б) для охорони державної безпеки, громадського порядку, здоров'я чи моральності населення.

Стаття 20

2. Будь-який виступ на користь національної, расової чи релігійної ненависті, що є підбурюванням до дискримінації, ворожнечі або насильства, повинен бути заборонений законом.

Стаття 26

Усі люди є рівними перед законом і мають право без будь-якої дискримінації на рівний захист законом.

Стаття 27

У тих країнах, де існують етнічні, релігійні та мовні меншини, особам, які належать до таких меншин, не може бути відмовлено у праві разом з іншими членами тієї ж групи користуватися своєю культурою, сповідувати свою релігію і виконувати її обряди, а також користуватися рідною мовою.

ЗАГАЛЬНИЙ КОМЕНТАР КОМІТЕТУ ООН ІЗ ПРАВ ЛЮДИНИ ДО МІЖНАРОДНОГО ПАКТУ ПРО ГРОМАДЯНСЬКІ ТА ПОЛІТИЧНІ ПРАВА:

а) Загальний коментар №22 (48) до статті 18 Пакту, ухвалено 20 липня 1993 року

1. Право на свободу думки, совісті й релігії (яке включає право дотримуватися переконань), передбачене **статтею 18 (1)**, є далекосяжним і повним; воно включає в себе свободу думки щодо всіх справ, свободу особистої вірності й відданості своїй релігії чи переконанням незалежно від того, сповідують їх одноособово чи спільно з іншими. Комітет звертає увагу Держав – сторін цього Пакту на те, що свобода думки й совісті підлягає захисту такою самою мірою, як і свобода релігії та переконань. Фундаментальний характер цих свобод відображено також у тому, що це право, як стверджується у статті 4 (2) Пакту, не може бути скасоване навіть під час надзвичайного стану.

2. **Стаття 18** бере під свій захист теїстичні, нетеїстичні й атеїстичні

самовивчається і самореалізується, відображає умови, за яких можливе вільне духовне становлення, розвиток особистості, утвердження її суверенітету, вільного вибору цінностей, завізованого власною совістю. Свобода совісті – полісемантична категорія, яка має відношення до філософії, етики, політології, права, релігієзнавства, теології.

Зауважимо, що вияв совісті на індивідуальному рівні реалізується як невідчужуване право особистості, її атрибутивна ознака (М.Бабій). Саме на цьому наголошував І.Кант, який вважав, що головним набутком людини, який вирізняє її з-поміж решти світу є свобода вибору, в основі якого лежить розум. Він інтерпретував це як „властивість людини бути своїм власним господарем” (sui juris).

Симптоматично, що при різних підходах до визначення поняття „свобода совісті” (свобода релігії) в науковій літературі превалює правова парадигма витлумачення цього поняття, яка склалася історично і яка відображає юридично оформлені можливості вільного вибору світогляду, в т. ч. й релігійного, а головне – індивідуального чи колективного (разом з іншими), публічного сповідання релігії чи переконань, їх зміни, розповсюдження.

Слід мати на увазі, що правовий аспект свободи совісті, свободи релігії характеризує законодавчо оформлену сукупність юридичних норм, які регулюють суспільні відносини в процесі практичної реалізації особистістю свого права на свободу совісті і віросповідання. Тобто право визначає межі можливого й гарантії зовнішнього, реалізаційного впливу, зокрема релігійної совісті, релігійних переконань. Тому можна зазначити, що свобода віросповідання, як одна з важливих складових структур свободи совісті, в першу чергу є те, що має відношення до вільного функціонування релігії, як у просторі життя індивіда, так і соціуму. Таким чином, саме в параметрах релігійної самореалізації особистості (чи релігійних спільнот) свобода релігії набуває свого актуального правового виміру.

Свобода релігії є вільним, без будь-якого примусу прийняттям людиною конкретних віросповідних координат та практична реалізація нею (разом з іншими) смислу свого життя в системі цих координат, а також вільна діяльність релігійних організацій. Нагадаємо, що за А.Толстим, в більшості пошуки людиною смислу життя, постають як „шукання Бога”.

Зауважимо, що „свобода релігії” й „свобода совісті” поняття не тотожні, вони співвідносяться як загальне і частина, де *свобода совісті* є загальним поняттям. Свобода совісті охоплює широке поле свого вияву в контексті духовного буття людини. Це – передовсім – свобода самовизначення та самореалізації в системі конкретних культурних світоглядних (в тому числі й релігійних чи арелігійних координат). Це – свобода вибору, дотримання будь-яких світоглядних, етичних, віросповідних доктрин, як і свобода думки особистості.

Свобода совісті розглядається як право, що гарантує недоторканість совісті людини в питаннях ставлення до релігії і розкривається через поняття „*свобода релігії*”, „*свобода віросповідання*”, „*свобода церкви*”, „*свобода в релігії*”.

Свобода релігії – незалежне функціонування релігійних течій, рухів та їхніх інституцій, а також правові, суспільно-політичні, економічні можливості та гарантії для вільного релігійного самовизначення й самореалізації особистості.

Свобода віросповідання – законодавчо гарантоване право особистості вільно, без зовнішнього примусу обирати, сповідувати будь-яку релігію, задовольняти свої релігійні потреби, здійснювати інші культові дії відповідно до своєї релігійної орієнтації.

Свобода церкви – соціально-правові гарантії вільного функціонування церкви, релігійних громад та інших об’єднань віруючих.

Свобода в релігії – межі свободи, в яких, згідно з віросповіданням, може реалізуватись ініціатива та

особі гідності, беручи до уваги, що за Статутом Організації Об’єднаних Націй держави зобов’язані заохочувати загальне поважання і додержання прав і свобод людини, *погоджуються про такі статті:*

Частина II

Стаття 2

1. Кожна держава, яка бере участь у цьому Пакті, зобов’язується поважати і забезпечувати всім особам, які перебувають у межах її території та під її юрисдикцією, права, визнані в цьому Пакті, без будь-якої різниці щодо раси, кольору шкіри, статі, мови, *релігії*, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження...

3. Кожна держава, яка бере участь у цьому Пакті, зобов’язується: а) забезпечити всякій особі, права і свободи якої, визнані в цьому Пакті, порушено, ефективний засіб правового захисту, навіть коли це порушення було вчинено особами, що діяли як особи офіційні;

Стаття 18

1. Кожна людина має право на свободу думки, совісті та релігії. Це право включає свободу мати чи приймати релігію або переконання за своїм вибором і свободу сповідувати свою релігію і переконання як одноособово, так і спільно з іншими, прилюдно чи приватним чином, у відправленні культу, виконанні релігійних та ритуальних обрядів і вчень.

2. Ніхто не повинен піддаватися примусу, який обмежує його свободу мати або приймати релігію чи переконання за своїм вибором.

3. Свобода сповідувати релігію чи переконання підлягає лише обмеженням, встановлених законом і необхідних для охорони суспільної безпеки, порядку, здоров’я та моралі, так само як і основних прав та свобод інших осіб.

4. Держави – сторони цього Пакту зобов’язуються поважати свободу батьків і, у відповідних випадках, законних опікунів забезпечувати релігійне і моральне виховання своїх дітей відповідно до власних переконань.

Стаття 19

1. Кожна людина має право безперешкодно дотримуватися своїх поглядів.

2. Кожна людина має право на вільне висловлення своєї думки; це право включає свободу шукати, одержувати і поширювати будь-яку інформацію та ідеї, незалежно від державних кордонів, усно, письмово чи за допомогою друку або художніх форм вираження чи іншими способами на свій вибір.

Стаття 18

Кожна людина має право на свободу думки, совісті і релігії, це право включає свободу міняти свою релігію чи переконання та свободу сповідувати свою релігію чи переконання як одноосібно, так і разом з іншими, публічно або приватно в ученні, богослужінні та здійсненні релігійних і ритуальних обрядів.

Стаття 19

Кожна людина має право на свободу переконань і на вільне вираження їх; це право включає свободу безперешкодно дотримуватися своїх переконань і свободу шукати, одержувати і поширювати інформацію та ідеї будь-якими засобами і незалежно від державних кордонів.

Стаття 26

2. Освіта повинна спрямовуватися на всебічний розвиток людської особистості й на поглиблення поваги до прав людини та її основних свобод. Освіта має сприяти взаєморозумінню, терпимості і дружбі між усіма народами, расовими і релігійними групами і повинна сприяти діяльності Організації Об'єднаних Націй з підтримки миру.

3. Батьки мають право пріоритету у виборі виду освіти для своїх малолітніх дітей.

Стаття 29

Кожна людина, здійснюючи свої права і свободи, повинна зазнавати лише тих обмежень, які встановлені законом виключно з метою забезпечення належного визнання й поваги прав і свобод інших та з метою задоволення справедливих вимог моралі, громадського порядку і загального добробуту в демократичному суспільстві.

МІЖНАРОДНИЙ ПАКТ ПРО ГРОМАДЯНСЬКІ І ПОЛІТИЧНІ ПРАВА

Прийнятий і відкритий для підписання, ратифікації і приєднання резолюцією 2200 А (XXI) Генеральної Асамблеї ООН 16.12.1966 р. Ратифікований Україною 19.10.1973р. Набув чинності, в тому числі й для України, 23.III.1976р.

Преамбула

Держави, які беруть участь у цьому Пакті, беручи до уваги, що відповідно до принципів, проголошених Статутом Організації Об'єднаних Націй, визнання гідності, властивої всім членам людської сім'ї, та рівних і невід'ємних прав їх є основою свободи, справедливості і загального миру, визнаючи, що ці права впливають з властивої людській

самодіяльність віруючих щодо тлумачення головних положень віровизнання, відправлення культів.

Свобода совісті – це право мати, приймати і змінювати релігію або переконання за своїм вибором і свободу одноособово чи разом з іншими сповідувати будь-яку релігію чи не сповідувати жодної, відправляти релігійні культу, відкрито виражати і вільно поширювати свої релігійні або атеїстичні переконання. Як категорія права, як практична цінність, вона пройшла складний шлях свого становлення, народжувалась і розвивалась у боротьбі багатьох поколінь людей за право на свободу думки, переконань, совісті. Можливості реалізації вирішувались залежно від змісту та характеру суспільних відносин, продуктивних сил, співвідношення політичних сил, від потреб та історичних завдань, які поставали перед суспільством.

Свобода совісті постає як важливий правовий чинник саме в контексті державно-церковних відносин, оскільки саме від держави залежить чи надасть вона церкві всі можливості для задоволення духовних потреб віруючих. Це можливо, у першу чергу лише тоді, коли право на свободу совісті та релігійних переконань гарантується на законодавчому рівні. Саме тому суспільство вимагає від держави, щоб вона була ініціатором законодавчих ініціатив, які захищають права релігійних організацій, церкви, віруючих щодо їх світоглядних переконань.

Право на свободу совісті та переконань в Україні гарантується Конституцією України і законом „Про свободу совісті та релігійних організацій”

Предметом нашого розгляду є один з аспектів свободи совісті – її конституційно-правовий зміст. **Стаття 35** Конституції України проголошує: „Кожен має право на свободу світогляду і віросповідання. Це право включає свободу сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, безперешкодно відправляти одноособово чи колективно релігійні культу і ритуальні обряди, вести релігійну діяльність. Здійснення цього права може бути обмежене законом лише в інтересах охорони громадського порядку,

здоров'я і моральності населення або захисту прав і свобод інших людей. Церква і релігійні організації в Україні відокремлені від держави, а школа від церкви. Жодна релігія не може бути визнана державою як обов'язкова”.

Правовий інститут свободи совісті охоплює такі конституційні норми: 1) *рівність громадян перед законом незалежно від їхнього ставлення до релігії, рівні права в економічному, політичному, соціальному і культурному житті;* 2) *використання громадянами прав і свобод не повинні перешкоджати інтересам суспільства і держави, правам інших громадян;* 3) *здійснення прав і свобод невід'ємне від виконання громадянином своїх обов'язків.*

Реалізація права віруючих на відправлення релігійних культів забезпечується спеціальними законами та контролем за неухильним додержанням їх з боку держави і її органів, зокрема Державного комітету України у справах національностей та релігій, його уповноважених при місцевих радах народних депутатів.

В Україні також діє *Закон „Про свободу совісті та релігійні організації”* від 23 квітня 1991р. з наступними змінами і доповненнями, внесеними Законами України. Цей закон та інші законодавчі акти, видані відповідно до нього, складають законодавство України про свободу совісті та релігійні організації.

Доцільно згадати, в яких умовах приймався цей закон. Перші радянські декрети та конституції декларували, проголошували демократичний характер гарантій свободи совісті. Однак на практиці вона гальмувалася так званім законом про релігійні культу. Позитивні сторони окремих правових актів про свободу совісті схвалювалися віруючими і невіруючими, а сталінські та інші державно-партійні, адміністративно-репресивні закони й інституції викликали критику, глибоке обурення і протест світової громадськості. Тому радянське керівництво під час перебування змушене було заявити людству, що буде створено нове законодавство, яке гарантуватиме повну свободу совісті. Взяті зобов'язання виконане.

МІЖНАРОДНІ ПРАВОВІ ДОКУМЕНТИ

(витяги)

**Декларації, пакти, інші акти, що стосуються прав людини,
прийняті Організацією Об'єднаних Націй**

ЗАГАЛЬНА ДЕКЛАРАЦІЯ ПРАВ ЛЮДИНИ

*Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (НІ) Генеральної Асамблеї
ООН від 10.12.1948 р.*

Преамбула

Беручи до уваги, що визнання гідності, притаманної всім членам людської сім'ї, та рівних і невід'ємних їх прав є основою свободи, справедливості та загального миру в усьому світі;

беручи до уваги, що зневаження й нехтування правами людини призвели до варварських актів, які обурюють совість людства, і що створення світу, в якому люди матимуть свободу слова і переконань і будуть вільні від страху та нестатків, проголошено як високе прагнення людей; і... беручи до уваги, що загальне розуміння цих прав і свобод має величезне значення...

Генеральна Асамблея

проголошує цю загальну Декларацію прав людини як певний зразок, відповідати якому мають всі народи і всі держави, з тим, щоб кожна людина і кожна структура суспільства, постійно враховуючи положення цієї Декларації, прагнули шляхом проведення просвітницької та освітянської діяльності сприяти поважанню цих прав і свобод, а також забезпечити шляхом національних і міжнародних прогресивних заходів їх загальне й ефективне визнання та дотримання.

Стаття 1

Усі люди народжуються вільними й рівними за своєю гідністю та правами. Вони наділені розумом і совістю та повинні діяти один стосовно одного в дусі братерства.

Стаття 2

Кожній людині належать всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігій, політичних або інших переконань, національного, соціального чи станового походження, майнового або іншого стану.

47. Розкрийте суть поглядів М.Вебера на взаємозв'язок соціальної організації і релігійних цінностей.
48. Розкрийте сутність конфліктологічного підходу в дослідженні релігії як соціального феномену.
49. Назвіть засновників феноменологічного напрямку в дослідженні релігії та охарактеризуйте сутність їх ідей.
50. Охарактеризуйте особливості становлення соціології релігії у вітчизняному суспільствознавстві.
51. Поясніть, що мають на увазі соціологи, коли йдеться про соціальні корені релігії.
52. Розкрийте сутність класифікації релігій, розроблену Р.Белла.
53. Порівняйте класифікації релігії Г.Гегеля, М.Вебера, Р.Белла та визначить суть відмінностей в них.
54. Які символічні форми притаманні примітивним релігіям за класифікацією Р.Белла?
55. Охарактеризуйте сутнісні риси архаїчних релігій.
56. Проаналізуйте основні соціальні функції релігії.
57. Дайте визначення поняттю „характер релігійності”.
58. Назвіть критерії аналізу релігійної групи в соціології.
59. Охарактеризуйте сутнісні риси релігійної організації.
60. Розкрийте суть релігійної концепції влади.
61. Поясніть трактування взаємозв'язку релігії і влади в соціології.
62. Назвіть та охарактеризуйте фактори, які сприяють поширенню процесів секуляризації в сучасному суспільстві.

Ґрунтовне обговорення і досить тривала підготовка дозволили прийняти цей закон, на втілення якого вплинув Акт проголошення незалежності України.

Закон має 32 статті, вміщені в шести розділах:

Розділ I. Загальні положення (6 статей);

Розділ II. Релігійні організації в Україні (10 статей);

Розділ III. Майновий стан релігійних організацій (4 статті);

Розділ IV. Права релігійних організацій та громадян, пов'язані зі свободою віросповідання (4 статті);

Розділ V. Трудова діяльність у релігійних організаціях та на їх підприємствах (4 статті);

Розділ VI. Державні органи та релігійні організації (4 статті).

Перший розділ („Загальні положення”) можна вважати основоположним. Центральною є *ст.3*, в якій визначається поняття гарантованої для кожного громадянина свободи совісті: *„Це право включає свободу мати, приймати і змінювати релігію або переконання за своїм вибором і свободу одноосібно чи разом з іншими сповідувати будь-яку релігію або не сповідувати ніякої, відправляти релігійні культу, відкрито виражати і вільно поширювати свої релігійні або атеїстичні переконання”*. Величезне навантаження має *ст.5* про *відокремлення церкви (релігійних організацій) від держави*, де визначаються обов'язки обох сторін між собою: держави щодо церкви і релігійних організацій перед державою і суспільством. Ця стаття визначає світський статус держави. Надзвичайно вагомий блок проблем охоплено *ст.6* Закону, який стосується *відокремлення школи від церкви (релігійних організацій)*. В ньому підкреслюється, що *система освіти в державних навчально-виховних закладах повинна мати світський характер*.

Коментувати особливості інших розділів Закону набагато легше, тому що в них реалізовані правові норми, що конкретизують всю повноту релігійної свободи, і їх застосування не викликає особливої полеміки.

Визначаючи *характерні риси цього Закону*, слід наголосити:

1. Чинний закон *стверджує Українську державу безрелігійною*, але не антирелігійною, тобто держава не допускає у свою політичну структуру церкву як державний інститут й не визнає за собою права вести боротьбу проти релігії, відмовилася встановлювати обов'язкові переконання чи світогляд.

2. Закон *надає громадянам право на свободу совісті*, що містить в собі право не лише сповідувати релігію, відправляти релігійні культи, а й змінювати свої переконання, вільно їх розповсюджувати.

3. Закон більшою мірою, ніж попередні Закони, *відповідає змістові й вимогам міжнародних правових актів* про політичні та громадянські права.

4. Закон *більше скерований на позитивні настанови і дозвіл*, аніж на заборону тих чи інших дій, як це мало місце в минулому.

Захист прав, свобод та інтересів кожної людини, зокрема прав на свободу віросповідання громадян та інтересів релігійних організацій в умовах поліконфесійної країни, є важливою умовою створення в Україні демократичного суспільства, формування правової держави.

Право на свободу совісті визнано нині всім цивілізованим людством і закріплено в таких фундаментальних міжнародних актах, як *Загальна декларація прав людини, Європейська конвенція з прав людини, Декларація про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на підставі релігії чи переконань, Підсумковий документ Віденської зустрічі представників держав-учасниць Наради з безпеки та співробітництва в Європі* тощо. Сучасна українська модель державно-церковних відносин є виваженою та послідовно демократичною. Вона відображає правове забезпечення в Україні свободи совісті як віруючих, так і невіруючих і повною мірою узгоджується з основними міжнародними правовими актами.

31. Як співвідносяться поняття „суспільна свідомість” та „релігійна свідомість”?
32. Чому, на думку відомого американського соціолога Н.Смелзера, в 60-70-хх рр. ХХ ст. виникла нова релігійна свідомість?
33. Які види релігійної діяльності виділяють в соціології?
34. Поясніть, чому процеси сакралізації та секуляризації стають все актуальнішими для вивчення у соціології?
35. До якого історичного періоду належить початок процесу секуляризації?
36. Поясніть, в чому полягає специфіка визначення поняття „релігія” в соціології.
37. Проаналізуйте особливості соціології релігії як наукової дисципліни яка є одночасно частиною загальної соціології та релігієзнавства.
38. Порівняйте предмет дослідження психології та соціології релігії, визначіть спільне та відмінне в них.
39. Охарактеризуйте особливості застосування соціологічних методів дослідження при вивченні релігійних відносин та процесів в суспільстві.
40. В чому полягає особливість застосування методу експерименту при вивченні релігійних процесів.
41. Наведіть приклади використання порівняльного методу при вивченні релігії класиками соціологічної науки.
42. Проаналізуйте погляди Г.Спенсера на взаємозв'язок релігії та науки.
43. Поясніть, як ви розумієте вимогу Е.Дюркгейма до соціологів вивчати релігію як „соціальний факт”.
44. Порівняйте погляди Е.Дюркгейма та Г.Спенсера на соціальні функції релігії.
45. Назвіть основні принципи соціально-філософського аналізу релігії, сформовані К.Марксом та Ф.Енгельсом.
46. Поясніть, як ви розумієте твердження: „Релігія – соціальний феномен”.

- аналіз релігії?
12. До якого напрямку дослідження релігії належав З.Фрейд? Дайте пояснення.
 13. Чому соціологія релігії, як і психологія релігії, не займається вивченням та дослідженням проблеми надприродного, потойбічного, трансцендентного?
 14. Який критерій обрано М.Вебером для розробки соціологічної класифікації релігій?
 15. Що визначається чинником трансформації примітивних релігій в архаїчні?
 16. В яких релігіях за класифікацією Р.Белла з'являється чітко виражене уявлення про трансцендентне?
 17. В чому полягає сутнісна відмінність ранньосучасних релігій від історичних?
 18. Які сутнісні риси виокремлює Р.Белла в сучасних (модерних) релігіях?
 19. Як ви розумієте поняття „громадянська релігія”?
 20. Чим пояснюється наявність різноманітних класифікацій релігій в соціології?
 21. В чому полягає складність визначення та вивчення структури релігії як соціального феномену?
 22. Які елементи виокремлює Д.Маркович, визначаючи структуру релігії?
 23. Що розуміється під поняттям „функція” в соціології? Назвіть основні соціальні функції релігії.
 24. Що є основою виникнення релігійних відносин?
 25. Якими поняттями характеризується в соціології релігійність?
 26. Як ви розумієте поняття „рівень релігійності населення”?
 27. Що розуміється в соціології під поняттям „релігійна група”?
 28. В чому суть розходжень між соціологами і теологами у трактуванні поняття „релігійна група”?
 29. Яка типологія релігійних організацій використовується в соціології?
 30. Як трактується поняття „релігійна свідомість” в соціології?

Семінарське заняття

**КОНСТИТУЦІЙНО – ПРАВОВИЙ ПРОСТІР ТА МЕХАНІЗМИ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СВОБОДИ СОВІСТІ, РЕЛІГІЇ І ПЕРЕКОНАНЬ В
УКРАЇНІ**

План

1. Міжнародне та національне законодавство як гарант свободи совісті, релігії і переконань.
2. Законодавчі принципи забезпечення свободи релігії та церкви в Україні.
3. Свобода совісті та проблеми віротерпимості і толерантності
4. Правовий статус релігійних організацій.
5. Практика реалізації принципів свободи совісті і релігії.

Література

Основна:

1. Академічне релігієзнавство: Підручник / За наук. ред. проф. А.Колодного. – К., 2000. – С. 858–862.
2. Академічне релігієзнавство України: історія і сьогодення (колективна монографія). – К., 2006. – С. 116–125.
3. Докаш В.І., Лешан В.Ю. Загальне релігієзнавство: Навчальний посібник. – Чернівці, 2005. – С.250–256.
4. Історія релігії в Україні: У 10-ти т./ Редкол.: А.Колодний (голова) та ін. – К., 1996–2004. – Т.10: Релігія і Церква років незалежності України (за ред. проф. А.Колодного) – Дрогобич, 2003. – С. 365–436.
5. Історія релігії в Україні: Навч. посібник / А.М.Колодний, П.Л.Яроцький, Б.О.Лобовик та ін; за ред. А.М.Колодного, П.Л.Яроцького. – К., 1999. – С. 655–672.
6. Калінін Ю.А., Харьковщенко Є. А. Релігієзнавство: Підручник. – К., 2000. – С. 260–282.
7. Кислюк К.В., Кучер О.М. Релігієзнавство: Навч. посібник для студентів вузів. – К., 2004. – С. 447– 457.
8. Климов В.В. Свобода совісті, церква, релігійність в українському суспільстві періоду незалежності: Вибрані статті. – К., 2009.

9. Колодний А. Основи релігієзнавства. Курс лекцій. – Дрогобич, 2006. – С.152–157.
10. Лубський В., Козленко В., Лубська М., Севрюков Г. Історія релігій: Навч. посібник. – К., 2002. – С. 589–615.
11. Лубський В.І., Теремко В.І., Лубська М.В., Релігієзнавство: Підручник. – К., 2002. – С. 392–393, 401–414.
12. Релігієзнавство: Навчальний посібник для студентів неспеціальних факультетів/ За ред. В. І. Докаша, Г. Г. Коцур та ін. – Чернівці, 2008. – С. 95 – 104, 106–216.
13. Релігієзнавство: Навч. посібник / За ред. С.А Бублика. – К., 2000. – С. 303–474.
14. Релігієзнавство: Навч. посібник для дистанц. навч./А.М. Колодний, Т.А. Ніколаюк. – К., 2003. – С. 179–183, 201–214.
15. Релігієзнавство: Підручник / Є.К.Дулуман, М.М.Закович, М.Ф.Рибачук та ін.; за ред. М.М.Заковича. – К., 2000. – С. 290–309.
16. Черній А.М. Релігієзнавство: Посібник. – К., 2003. – С. 270–301.
17. Яроцький П.Л. Релігієзнавство: Навч. посібник. – К., 2004. – С. 244–275.

Додаткова:

1. Бабій М. Ю. Свобода совісті: філософсько-антропологічне і релігієзнавче осмислення. – К., 1994.
2. Клочков В. В. Религия, государство, право. – М., 1998.
3. Модели церковно-государственных отношений стран Западной Европы и США.: Сб. статей. – К., 1996.
4. Релігієзнавство України. В 2-х книгах. Книга друга: Релігієзнавча наука років незалежності. Колективна монографія. За наук. ред. д. філос. н., проф. А.Колодного. – К., 2010.
5. Релігійна свобода: історичне підґрунтя, правові основи і реалії сьогодення // Науковий збірник / За заг. ред. проф. А. Колодного. – К., 1988.

д) релігійність – це стан душі та свідомості, який передбачає не тільки виконання релігійних вимог, але й громадських обов'язків.

9. До основних типів релігійних об'єднань, можна віднести:

- а) релігійну групу, місії, братства;
- б) релігійну організацію, монаші ордени, згромадження;
- в) секту, деномінацію, церкву;
- г) релігійну сім'ю, духовні заклади, громаду.

10. Свобода совісті передбачає право громадянина:

- а) бути віруючим;
- б) бути не віруючим;
- г) вільно трактувати світоглядні положення релігії та науки;
- в) на світоглядні переконання, можливість їх зміни, пропаганду своїх переконань.

Екзаменаційні питання

1. Визначте предмет дослідження соціології релігії.
2. Що є об'єктом дослідження соціології релігії?
3. Назвіть основні методи дослідження соціології релігії.
4. Хто вважається засновником соціології релігії як галузі наукового знання?
5. Які функції релігії виділяв Е.Дюркгейм?
6. Чи доцільно застосовувати концепцію релігії Е.Дюркгейма до вивчення ролі релігії в сучасних суспільствах?
7. Як трактується суть релігійної свідомості в марксизмі?
8. Яку функцію релігії вважали центральною К.Маркс, Л.Фейєрбах, З.Фрейд?
9. Яку роль у соціальних змінах відводив релігії М.Вебер?
10. Які підходи до вивчення релігії започаткували Е.Дюркгейм та М.Вебер?
11. Роботи якого вченого започаткували функціональний

4. Кому належить поділ релігій за способом спасіння душі (пасивний – містицизм, чи активний – аскетизм) ?
- О.Контю;
 - Г.Спенсеру;
 - М.Веберу;
 - Г.Зіммелю.
5. На які функції релігії звертає увагу в своїх роботах Р.Мертон ?
- регулятивну;
 - світоглядну;
 - компенсаторну;
 - інтегруючу;
6. Які соціальні інституції виявляються вирішальними для збереження національної ідентичності в умовах асиміляції ?
- сім'я;
 - церква;
 - політичні партії;
 - освіта.
7. Релігія як соціальний інститут:
- регламентує відносини людей з представниками релігійних структур;
 - забезпечує інтеграцію суспільства через встановлення моральних норм людського співжиття;
 - пропонує певну систему вірувань, переконань, моральних норм.
 - формує систему цінностей
8. Дайте визначення релігійності:
- релігійність – це життя згідно моральним принципам;
 - релігійність – це віра;
 - релігійність –це знання основних положень віровчення;

- Релігійна свобода. Взаємини держави і релігійних організацій: правові та політичні аспекти. Науковий щорічник. За загальною редакцією д. філос. н. А.Колодного (гол. ред.), д. філос. н. Л.Филипович, к. філос. н. М.Бабія. – К., 2006.
- Релігійна свобода. Законодавство України «Про свободу совісті та релігійні організації»: європейські стандарти та українські реалії. Науковий щорічник. За загальною редакцією д. філос. н. А.Колодного (гол. ред.), к. філос. н. М.Бабія, д. філос. н. Л.Филипович. – К., 2007.
- Релігійна свобода: Природа, правові і державні гарантії // Науковий щорічник / За ред. А. Колодного, В. Єленського. – К., 1999.
- Релігійна свобода: мас-медіа, школа і церква, як суспільні фактори утвердження // Науковий щорічник / За заг. ред. А.Колодного. – К., 2001.
- Релігійна свобода. Релігія і Церква в Україні: уроки минулого і проблеми сьогодення // Науковий щорічник / За заг. ред. А. Колодного, М. Новиченка, О. Сагана. – К., 2003.
- Релігійна свобода: Міжконфесійний діалог як складова становлення громадянського суспільства. Наук. щорічник. За заг. ред. д. філос. н. А.Колодного. – К., 2007.
- Релігійна свобода: Релігія в постмодерному суспільстві: соціально-політичні, правові та конфесійні аспекти. Науковий щорічник. За заг. ред. д.філос. н. А. Колодного, д. філос. н. О. Сагана, д. філос. н. Л. Филипович, к. філос. н. М. Бабія. – К., 2008.
- Релігійна свобода: Теоретичні і практичні виміри оптимізації міжконфесійних відносин / Редкол. Колодний А.М. (голова) та ін. Спецвипуск. – К., 2008.
- Релігійна свобода: науковий щорічник. Відділення релігієзнавства інституту філософії ім. Г.С.Сковороди НАН України. Збірник наукових статей з теми „Свобода

- релігії і демократія – старі і нові виклики” // За загальною редакцією д. філос. н. А.Колодного. – К., 2010. – № 15.
15. Рене Д. Основные правовые системы современности. – М., 1998.
 16. Савельев В.И. Свобода совести: история и теория. – М., 1991.
 17. Свобода віровизнання. Церква і держава в Україні. – К., 1996.
 18. Свобода совести, веросповідання и религиозных организаций: Сборник документов. – К., 1996.
 19. Свобода совісті та віросповідання в контексті міжнародних й українських правових актів та релігійних документів (витяги) / Упорядник, автор передмови і приміток к.філос.н. М.Ю.Бабій. – К., 2006.
 20. Толерантність: сфера міжконфесійних відносин. Релігієзнавчий аналіз / Упорядник, автор передмови Л.О. Филипович. – К., 2004. – Вип. 2.

10. Хто запропонував наступну типологію релігій: примітивна, архаїчна, історична, ранньомодерна, модерна ?
- а) К.Маркс;
 - б) Е.Дюркгейм;
 - в) Н.Смелзер;
 - г) Р.Белла.
11. Назвіть основні соціальні функції релігії:
- а) компенсаторна, світоглядна, комунікативна, регулятивна;
 - б) навчальна, просвітницька, легітимізуюча, об'єднуюча;
 - д) інтегруючо-дезінтегруюча, культова, релігійна, політична;
 - е) виховна, культурна, ідеологічна, гносеологічна.

Модуль 2

1. Що не може бути предметом вивчення соціології релігії ?
- а) церква як соціальний інститут;
 - б) релігійні догмати;
 - в) священне;
 - г) релігійність;
2. Деномінація – це форма релігійної організації, яка:
- а) жорстко протиставляє себе суспільству і всім його інституціям;
 - б) займає проміжне становище між церквою і сектою;
 - в) немає усталеної системи вірувань і ритуалів;
 - г) є назвою будь-якої нетрадиційної релігійної організації.
3. На виконання яких функцій сім'ї релігійність подружжя впливає негативно ?
- а) репродуктивність;
 - б) виховна;
 - в) господарсько-побутова;
 - г) дозвілля.

5. Кому з класиків соціології належить думка про те, що релігія, яка на першій стадії була невід'ємним елементом людського суспільства, згодом поступово витісняється науковим знанням?

- а) О.Конт;
- б) Г.Спенсеру;
- в) М.Веберу;
- г) Л. Фейєрбаху.

6. Хто з класиків соціології трактував релігію як одну з найпоширеніших і найвитонченіших культурних звичок, специфічну діяльність, яка не має великого значення?

- а) Е.Дюркгейм;
- б) К.Маркс;
- г) М.Вебер;
- д) Г. Спенсер.

7. Тезу про компенсаційну функцію релігії в своїх роботах розвивали:

- а) О.Конт;
- б) К.Маркс;
- в) З.Фрейд;
- г) Г.Зіммель.

8. Засновниками соціології релігії вважаються (напишіть) _____

9. Автором праці „Протестантська етика і дух капіталізму” є:

- а) О.Конт;
- б) Г.Спенсер;
- в) К.Маркс;
- г) М.Вебер.

Тема 8. СОЦІОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ РЕЛІГІЇ ТА РЕЛІГІЙНОСТІ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

План

1. Секуляризація як фактор змін типу та сутності релігійності.
2. Прояви та наслідки секуляризації в сучасному світі.
3. Традиціоналізм, фундаменталізм та лібералізм в релігійному середовищі.
4. Релігійний конфлікт та його детермінанти.
5. Соціологічні теорії майбутнього та перспектив розвитку релігії.

Ключові поняття: релігійність, релігійне середовище, традиціоналізм, фундаменталізм, лібералізм, секуляризація, релігійний конфлікт.

Великі можливості науки і техніки, які призвели до урбанізації суспільства, прагматизму та індивідуалізації відносин серйозно вплинули на релігійстворчі процеси та сам характер релігійності. Піддається сумніву стала релігійна картина світу, можливості релігії впливати на суспільні процеси, регламентацію відносин, виконувати сенсотворчу функцію. Серйозно впливають на релігійстворчість і глобалізаційні процеси, які для багатьох країн чи то посткомуністичного простору чи для країн третього світу виступають механізмами інкультурації, руйнації сталих традицій та уявлень. Релігійний простір сьогодні достатньо мозаїчний, в ньому спостерігаються як процеси традиціоналізму (наприклад в православ'ї, буддизмі), так і фундаменталізму (в ісламі), а відповідно і лібералізму (в протестантському середовищі, неортодоксії, новітніх релігіях).

Великі зрушення в релігійному середовищі відбуваються і під впливом секуляризації. Зауважимо, що *секуляризація* є достатньо складним явищем, сталого розуміння цього феномена поки що немає. Д.Белла, наприклад, вважає термін секуляризації плутаним, оскільки в ньому змішуються дві реальності – соціальна та культурна. Він вважає, що в понятті

„секуляризація” слід розуміти інституційні зміни (зміни мережі) і культурні (звільнення від впливу релігії).

Автор цілісної теорії секуляризації Д. Мартін переконаний, що в суспільстві не існує процесу, який би являв собою реакцію на сукупність характеристик, що визначаються як релігійні (виконання певних норм, відвідування храмів, участь в культовій практиці).

Дуже влучно характеристику секуляризації дав П.Бергер: *„це процес, завдяки якому окремі сфери суспільства виходять з-під панування релігійних символів та інституцій”*.

У Б.Вільсона секуляризація постає як процес, в якому релігійне мислення і практика втрачають суспільне значення”. Відповідно Л.Джирінга розуміє секуляризацію як *„процес змін, в якому людина зосереджується на цьому світі і в дедалі меншій мірі – на вигаданому або постульованому світі іншому”*. За ним, секуляризація – це результат єдиного процесу тих релігійних змін, які вже подолали два пороги. Перший знаходиться приблизно у VI ст. до н.е.. Ця доба названа К.Ясперсом „основним періодом”, оскільки в цей час сформувалися іудаїзм, зороастризм, буддизм, конфуціанство і даосизм. Ряд релігій з природних перетворюються на „релігії спасіння”, більш індивідуалістичні, вони дають певний вибір і долають етнічні кордони (наприклад, світові).

„Другий головний поріг релігійних змін” слід шукати між 1650 і 1750 рр.. В цей час в релігійних питаннях почала стверджуватися автономія, традиційні авторитети, в т.ч. Церква і Біблія стали піддаватися ерозії. Якщо доосьові (етичні) релігії прилучали людину до соціально і сакрально освячених традицій, а „постосьові” (світові) прилучали до традицій, які ґрунтуються на авторитеті Вчителя (Ісуса Христа, Магомета), то сучасність залишає людину наодинці із собою. Людина постіндустріального та інформаційного суспільства бере на себе відповідальність за пошук сенсу життя, творення цінностей і формування кінцевих запитів.

Тести

Модуль 1

1. Дайте визначення соціології релігії:

- а) соціологія релігії – це емпірична наука, яка вивчає все, що доступне чуттєвому сприйняттю, що можна спостерігати, вимірювати, перевіряти.
- б) Соціологія релігії – це розділ релігієзнавства, який вивчає діяльність церкви.
- в) Соціологія релігії – наука, що вивчає соціальні умови, які дали життя релігії.
- г) Соціологія релігії – практична наука, яка досліджує роль церкви в суспільстві

2. Предметом вивчення соціології релігії є:

- а) релігійний культ;
- б) релігія як підсистема соціуму;
- в) суспільні основи і закономірності виникнення, розвитку та функціонування релігії;
- г) сукупність структур суспільства, соціальних зв'язків і відносин щодо релігійного феномену.

3. Об'єкт соціології релігії – це:

- а) релігійний феномен в контексті його суспільних зв'язків;
- б) релігійність та її вплив на розвиток суспільства;
- в) релігійні організації;
- г) взаємини і взаємодія релігії та суспільства.

4. Центральною темою соціології релігії є:

- а) структура релігії;
- б) розвиток конфесійних процесів;
- в) взаємодія релігії та суспільства;
- г) державно-церковні відносини.

18. Рязанова Л.С. Релігійний ренесанс: Спроба соціологічної експертизи // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2001. – №4.
19. Саймонз Маму. Світ мусульманської жінки // Людина і світ. – 2004. – №6.
20. Спис О. У Бога ми віримо. Тенденції релігійно-суспільного життя США у світлі останніх соціологічних досліджень // Людина і світ.– 2004. – №1.
21. Филипович Л. Соціальні виміри релігійних процесів: сучасний погляд зарубіжної соціології релігії // Наук.вісн.Черн.ун-ту. – Чернівці,2003. – Вип. 163–164. Філософія: Зб.наук.пр.
22. Филипович Л., Саган О. Релігійна ситуація в Україні: стан і головні проблеми першого півріччя 2004 р. // Людина і світ. – 2004. – №9.
23. Шамсутдинова –Лебедюк Т. „По справедливості жінки мають те ж саме...” Коран про взаємини чоловіка і жінки та сімейно-шлюбні відносини // Людина і світ. – 2004. – №9.
24. Шубін О. Християнство і соціалізм // Людина і світ. – 2004. – №8.
25. Юраш А. Рівень релігійної активності в Україні: Регіональні особливості і диспропорції // Українські варіанти. – 1997. – №1.

Коріння секуляризації ряд науковців схильні бачити в іудео-християнському світорозумінні, яке рішуче відмовилось від міфології „вічного повернення” і відкрило розуміння історії, за М.Еліаде, як царство унікальних, неповторних подій, десакралізувавши все, крім єдиного Бога. Відтоді, як вважає американський теолог К.Котен, почався процес, в якому сучасна людина стає секулярною по мірі того, як вона втрачає інтерес до всього, що не визначає життя цієї людини як створіння і творця історії, яку вона творить в цьому світі, тут і зараз.

Загалом, можна вважати, найбільш усталеним розумінням секуляризації **процес, внаслідок якого різні сфери суспільного життя емансипуються від впливу релігії**. Цими сферами є політика, наука, мистецтво, суспільна свідомість.

Сучасні дослідження, і зокрема широкомасштабна Міжнародна програма з вивчення цінностей (International Value Program, 1990), свідчить, що секуляризація – це універсальний, всюди присутній процес, його розвиток є досить відмінним у різних країнах і навіть в групі країн, які сформовані у лоні іудео-християнської цивілізації.

За соціорелігійною шкалою, складеною на базі 15 індикаторів, 27 країн Європи і Північної Америки можна розділити на **чотири групи** за розвинутістю секулярних процесів. *До першої* слід віднести Східну Німеччину, Чехію, Швецію, Данію, Францію та Латвію. *До другої* – Німеччину, Фінляндію, Литву, Бельгію, Великобританію, Норвегію, Угорщину, Словенію та Нідерланди. *В третю групу* входять Італія, Португалія, Іспанія, Ісландія, Австрія та Словаччина. *Четверту групу* складають країни дуже високого рівня соціорелігійності: Польща, Північна Ірландія, Ірландська Республіка. Щоправда, науковці вважають, що і в останній групі відчутні секулярні тенденції, тут також присутня т.зв. „латентна секуляризація”, яка виявляється у „горизантолізації” діяльності церков, перетворенні їх більшою мірою на соціальні інституції, чия активність спрямована на каритативну, добродійну,

освітницьку, культурну сферу більше, ніж на місійну і культуру. Найбільше це відноситься до англіканської церкви.

Як вважають соціологи релігії, розвинутість (нерозвинутість) секулярних процесів в різних країнах скоріше всього залежить від розвитку релігійної культури, від ролі релігійних інституцій, до яких належить більшість населення країни, у формуванні нації та її позиції у найбільш драматичні періоди національної історії (війни, поневолення, періоди національно – визвольної боротьби). Також рівень секуляризації визначається і ступенем модернізації і урбанізації, збереженням або втратою традиційного культурного типу. До причин, які пришвидшують, або гальмують процеси секуляризації можна віднести і специфіку діяльності тієї чи іншої конфесії.

Повільно відбувається процес секуляризації в країнах, де більшість складає православне чи католицьке населення. Найсекулярнішою зоною планети вважається північ Європи, де в цьому ряді країн абсолютна більшість населення номінально належить до лютеранських (євангелічно – лютеранських) державних церков. Причиною, яка серйозно впливає на перебіг секулярних процесів, постає наявність внутрішніх конфліктів. Водночас, зовнішні конфлікти, як наприклад, боротьба за незалежність, сприяє посиленню ролі релігії як чинника політичної та етнічної мобілізації й перешкоджають поглибленню секуляризації.

Симптоматично, що секуляризація не є процесом, який може призвести до повної дерелігієзації світу. Секуляризм (повна відсутність релігії) як повне „розчаклування світу”, за М.Вебером, абсолютне неіснування для людського суспільства чогось такого, що виходило б за межі його історії, навряд чи може бути реальністю.

Процес секуляризації, який знаменує собою емансипацію людини від релігійної опіки, скерування її інтересів до свого власного світу, а не до інших світів, постає, як вважає А.Черній, довготривалим і нелінійним феноменом, що розвивається у кількох площинах. По-перше, в площині структурної

4. Грабовець О., Яковенко Ю. Релігія як соціальна технологія консолідації соціуму //Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2001. – №3.
5. Держава і Церква: філософія відносин. Порівняльний аналіз системи державно-церковних відносин в Україні та ін. посткомуністичних країнах // Людина і світ. – 2004. – №9.
6. Димид М. Церква і церковні громади в Україні: Сьогодення і перспективи // Людина і світ. – 1994. – №10.
7. Докаш В.І., Лагодич М. М. Сучасна релігійність населення України: суспільний та регіональний аспект // Наук. вісн. Черн. ун-ту. – Вип. 163-164. – Чернівці, 2003.
8. Документи Другого Ватиканського Собору. – Львів, 1996.
9. Дюркгейм Е. Первісні форми релігійного життя: тотемна система в Австралії. – К., 2002.
10. Етционі Емітай. Чи можлива ісламська демократія?// Людина і світ. – 2004. – №9.
11. Єленський В. Церкви України у координатах сучасної Європи // Людина і світ. – 1994. – №8.
12. Лобьє П. Соціологія релігійного феномена. – М., 2000.
13. Маркова Л. Наука и религия: Проблемы границ. – СПб., 2000.
14. Мчедалов М.П., Нуруллаев А.А. и др. Религия в зеркале общественного мнения // СОЦИС. – 1994. – №5. – С.9–13.
15. Панков А. А. Современные трансформации религиозного сознания и религии как социального института // Проблемы развития социологической теории. Материалы першої Всеукраїнської соціологічної конференції. – К., 2001.
16. Паращевін М. Теорія секуляризації в європейському науковому дискурсі // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2006. – №2. – С. 90–102.
17. Расас Мух Сеїд. І знову хіджаб. Чому в Парижі існує... // Людина і світ. – 2004. – №8.

15. Олпорт Г.В. Личность в психологии. – М., 1999.
16. О религиозных корнях толерантности // Социологические исследования. – 2004. – №1.
17. Платонов К.К. Психология религии. – М., 1967.
18. Попова М.А. О психологии религии. – М., 1969.
19. Принс Д. Вера как образ жизни. – М., 1993.
20. Психологические аспекты буддизма. – Новосибирск, 1991.
21. Сафронов А.Г. Психология религии. – К., 2002.
22. Токарев С.А. Ранние формы религии. – М., 1990.
23. Угринович Д.М. Психология религии. – М., 1986.
24. Франкл В. Основы логотерапии. Психотерапия и религия. – СПб., 2000.
25. Фрейд З. Тотем и табу. Психология первобытной культуры и религии. – М., 1995.
26. Фрейд З. Будущность одной иллюзии // Сумерки богов. – М., 1989.
27. Фромм Э., Судзуки Д. и др. Дзен-буддизм и психоанализ. – М., 1997.
28. Фромм Э. Психоанализ и религия // Сумерки богов. – М., 1989.
29. Фромм Э. Душа человека. – М., 1992.
30. Фромм Э. Иметь или быть? – М., 1990.
31. Шлейермахер Ф. Речи о религии. Монологи. – М., 1994.
32. Юнг К. Архетип и символ. – М., 1991.
33. Ярошевский М.Г. История психологии. – М., 1985.
34. Ярмусь С. Духовність українського народу. – Вінніпег, 1983.

Модуль 2

1. Бестужев-Лада И.В. Диалог между религиями: Возможен ли? Нужен ли? // Вопросы философии. – 2002. – №7.
2. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму. – К., 1994.
3. Глушко В. Релігійний вимір поліетнічного середовища // Філософські обрії. – 2002. – №7.

диференціації суспільних інтересів, внаслідок якої від релігії відокремлюється політика, право, мораль. Друга площина – це деміфологізація свідомості, витіснення міфологічних форм мислення. Третя – це зміни в самій релігії.

Підкреслимо, що секуляризація не означає „смерті релігії”. Якщо найбільш очевидною вона постає на суспільному рівні, то на рівні індивідуальному її поступ не може вважатися таким самоочевидним. Зменшення впливу релігії в публічній сфері призводить до її приватизації. Приватизація релігії полягає в тому, що особистість поза інституціями, спільнотами і структурами звертається до релігії у пошуках останніх істин. Вона стає для неї тим, що дозволяє перевищити „біологічну данність”, що ритуалізує оптимізм, підтримує, за Б.Малиновським, віру в перемогу надії над страхом, забезпечує, як вважають П.Бергер та П.Тіллх, „моральну архітектуру” людського буття.

Нині приватизація релігії – це не тільки зміна пропорцій між інституційним та індивідуальним на користь останнього. Йдеться про відмінність особистісної релігійної відповіді окремої людини від інституційного взірця.

Зауважимо, що в традиційних суспільствах релігійна відповідь на фінальні виклики була чітко сформульована, надала цілій спільноті і майже незмінною передавалася з покоління в покоління. В трансформованому суспільстві людина уже може самостійно зробити (і дедалі частіше це робить) свій особистий вибір з-поміж великої кількості релігійних і позарелігійних моделей.

Слід мати на увазі, що процес секуляризації, на думку Р.Белла, призводить не до ліквідації самої релігії, а до зміни її структури і ролі. Традиційні інституціональні структури відходять на задній план; релігія дедалі більше стає приватною справою кожного окремого громадянина. Тобто можна говорити, про виникнення феномену *громадянської* релігії. Відбувається, за П.Бергером, „індивідуалізація” та „приватизація” релігії, релігія вже не легітимуює „світ”.

Тому поява новітніх релігій і культів кваліфікується науковцями як реакція на зростаючу секуляризацію суспільства, пропаганду не духовних, а матеріальних цінностей; це своєрідний крок, який виносить сучасна людина історичним церквам.

Дехристиянізація, а загалом дерелігієзація суспільства сьогодні стали нормою. Знищення духовних цінностей – показова ознака сучасного урбанізованого суспільства, це є відображенням також процесів глобалізації. Всезагальне відторгнення духовних і релігійних цінностей – ознака часу.

Стрімкий розвиток науково-технічного прогресу, зростання ролі науки в суспільних процесах, загального рівня освіченості населення на межі другого та третього тисячоліть кардинально змінили релігійну картину світу, характер релігійності людей.

Аналіз релігійних процесів у ХХ столітті свідчить про зміну парадигм у духовному житті людства. Ці зміни проявляються, в першу чергу, в співвідношенні віруючих та невіруючих в кінці ХХ та на початку ХХІ століття. Сучасний релігієтворчий процес характеризують дві основні тенденції, які будуть визначати і його майбутнє. З одного боку – це підвищення ролі релігії та церкви в розвитку духовної культури, екуменічних процесах, консолідації окремих етносів. З іншого боку – десакралізацію культури, секуляризацію всіх сторін життя суспільства, визнання важливості принципу світськості держави та освіти, утвердження індивідуальної цінності особи та суспільного прогресу.

ХХ століття дослідники релігії називають століттям відходу від релігії, віком агностицизму та невір'я. Чисельність невіруючих за останнє століття збільшилась з 5 млн. до 1 млрд. 208 млн., що складає 19,5% світового населення. У постсоціалістичному світі їх від 25 до 40% громадян. Сьогодні кожний 6-тий мешканець планети вважає себе нерелігійним.

Впровадження наукових досліджень у всі сфери життєдіяльності, урбанізація призводять до зростання кількості невіруючих, в першу чергу, в розвинутих країнах. Так, зростання кількості невіруючих за останні сто років склало: в США від

11. Религия и общество: Хрестоматия по социологии религии / Сост. В.И. Гараджа, Е.Д. Руткевич. – М., 1996.
12. Филатова О.Г. Социология религии: Конспект лекций. – СПб., 2000.
13. Яблоков И.Н. Социология религии. – М., 1979.

б) додаткова література

Модуль 1.

1. Адріано Делм'Аста. Виховання та дійсність // Філософська думка. – 2004. – №2.
2. Бацилова О.В. Місце духовності та релігії у функціонуванні особистості: сучасний погляд на проблему // Наука, релігія, суспільство. – 2004. – №1.
3. Бритовська І. Ставлення сучасних християн та мусульман до християнських цінностей // Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – №4.
4. Булашев Г. Український народ у своїх легендах, релігійних поглядах та віруваннях. – К., 1993.
5. Буткевич А.М. Психологія і релігія. – М., 1987.
6. Гаврилук Т. Між великим страхом та маленькою надією. Співвідношення людина – надприродне в магії дохристиянського періоду // Людина і світ. – 2004 – №12.
7. Гачев Н. Национальные образы мира. – М., 1995.
8. Дубравська Д.М. Основи психології. – Львів, 2001.
9. Дюркгейм Е. Первісні форми релігійного життя: тотемна система в Австралії. – К., 2002.
10. Зиммель Г. Религия: социально-психологический этюд. – М., 1999.
11. Колодний А.М., Филипович Л.О. Релігійна духовність українців. – Львів, 1996.
12. Леві-Строс К. Первісне мислення. – К., 2000.
13. Москалець В.П. Релігійний культ. – К., 1987.
14. Ничипов Б.В. Введение в христианскую психологию. – М., 1994.

неспеціальних факультетів / За ред. В.І. Докаша, Г.Г. Коцур та ін. – Ч., 2008. – С. 167–191).

10. Охарактеризуйте загальні принципи методології дослідження релігійних феноменів (Пірен М.І. Соціологія релігії: Підручник. – К., 2008. – С. 19–26; 56–101).
11. В чому полягає репрезентативність та достовірність вибірки дослідження релігії?
12. На підставі яких матеріалів формується релігійна карта України? (Релігійна панорама. – 2010. – №3. – С. 37–47).

Рекомендована література:

а) словники, підручники і навчальні посібники

(до всіх тем)

1. Академічне релігієзнавство / За ред. проф. А. Колодного. – К., 2000.
2. Белла. Социология религии // Американская социология. – М., 1972.
3. Вебер М. Социология религии // Избранное. – М., 1994.
4. Дюркгейм Э. Социология. – М., 1995.
5. Кобецкий В. Социология изучение религии. – Ленинград., 1978.
6. Самыгин С., Нечипуренко В., Полонская И. Религиозная социология и психология религии. – Ростов-на-Дону, 1996.
7. Самыгин С. и др. Религиоведение: социология и психология религии. – Ростов, 1996.
8. Гараджа В.И. Социология религии: Учебник для вузов. – М., 1996.
9. Ерышев А.А., Лукашевич Н.П. Социология религии: Учеб. пособие. – К., 1999.
10. Лубський В.І., Козленко В.М., Горбаченко Т.Г. Соціологія релігії: Курс лекцій для студентів філософських факультетів, відділень релігієзнавства, соціології, філософії, політології. – К., 1999.

1,3% до 9,1%, в Канаді відповідно з 0,2% до 12,5%; в Австрії – 12% невіруючих, у Фінляндії – 12,3%, Німеччині – 25%, Новій Зеландії – 29,9%, Великобританії – 40%. Найбільш атеїстичною країною вважається Чехія, в якій лише 10% віруючих. Центром світового відходу від релігії можна вважати Азію. Світова статистика нараховує тут 1017 млн. невіруючих. В Китаї та КНДР, наприклад, три четверти населення не відносить себе ні до якої релігії, атеїзм тут – державна ідеологія. У В'єтнамі – це 2/3 населення, Південній Кореї – 46%, Гонконзі – 64%, Японії – біля 65%, Таїланді – понад 65%.

За таких умов релігія та церква зазнають глобальних трансформацій. Це кардинальні трансформації соціальних доктрин, антропологічних вчень, навіть церковних канонів і віросповідних догматів.

Новим явищем для релігійного простору став релігійний постмодернізм, результатом якого постає така деконструкція релігії, яка приводить до зміни духовно-соціальної підсистеми суспільства, а також інтегруючих її соціальних функцій, коли вона втрачає свою цілісність, системність і набуває ірраціонального, фрагментарного, суперечливого характеру. При цьому проходить така пряма деструкція релігійних організацій, що вони подеколи втрачають із-за цього як догматичні, так і соціальні основи свого існування.

Особливістю релігійного постмодернізму є не тільки те, що він створює умови для появи багатьох нових релігій, а й започатковує процес міжконфесійної синкретизації, що відбувається на основі відбору з різних релігійних систем того, що подобається адептам, хоча це може бути й відходом від основ їх віровчення.

Постмодерніська релігійність, переконаний професор А. Колодний, відходить від суті домінуючих до неї трансцендентних вірувань. Цей відхід зумовлений певною байдужістю вірних до есхатологічних очікувань і зацікавленістю щасливим життям „тут і тепер”.

Постмодерністське обличчя релігії, на заувагу американського соціолога релігії Р.Белла, змінюють процеси секуляризації, які призводять до певного відходу від релігії і зміни світового релігійного середовища.

Як вважає інший соціолог релігії Т.Лукман, сьогодні відбувається „десакралізація” релігійних інститутів, зростає нецерковна релігійність. За ним, в сучасному світі існує два різновиди релігії: „видима”, „невидима”. Перша – церковні види релігійності; друга – загально соціальна форма (існуючі поза Церквою приватизовані механізми надання сенсу).

В постмодерністському та лібералізаційному дусі змінюється й система поглядів на церковне служіння. Фактом постає жіноче священництво. У першу чергу це відноситься до протестантських деномінацій та новітніх культів.

Так, кількість жінок пасторів у протестантських церквах США за останні 10-ть років подвоїлась – з 5% в 1999 р. до 10% в 2009 р.

Висвячують жінок і в Англійській Церкві. Вона ж легалізувала гомосексуальні шлюби, евтаназію, вільну продаж наркотиків.

Зміни, які відбуваються в цих деномінаціях свідчать, що названі релігійні напрямки уводять в практику дистанціювання від християнської моралі.

Разом з тим, хоча релігія піддається певній трансформації, вона, на думку соціолога П.Бергера, не втрачає своїх базисних характеристик. Її головна функція – ідеологічно-моральне забезпечення суспільства залишається важливою і сьогодні, не зважаючи на суттєві зміни в усій структурі суспільства. І сьогодні, можливо навіть більше, ніж завжди суспільство потребує „вищих” орієнтирів, щоб не зірватися у прірву повної раціоналізації життя.

Багато релігій сьогодні знаходяться у кризовому стані. На рубежі тисячоліть вони зіткнулися із проблемами загострення відношень, аж до релігійних зіткнень (зокрема, Ізраїль та Палестина). Спостерігається погіршення взаємин між державами, орієнтованими на певні релігійні авторитети

12. Визначте соціальні функції релігії за ст. Виговського Л. Система функціональності релігії та рівні її вияву // Українське релігієзнавство. – 2003. – №26. – С. 55–64; №27 – 28. – С. 4–13.

Модуль 2

1. Визначте специфіку релігійних відносин (Пірен М.І. Соціологія релігії: Підручник. – К., 2008. – С. 33–55; Введение в общее религиоведение: Учебник / Под ред. Проф. И.Н. Яблокова. – М., 2001. – С. 276–283).
2. Назвіть основні форми культової та поза культової діяльності (Черній А.М. Релігієзнавство: Посібник. – К., 2003. – С. 35–36).
3. Дайте типологію релігійних об'єднань (Черній А.М. Релігієзнавство: Посібник. – К., 2003. – С. 36–38; Введение в общее религиоведение: Учебник / Под ред. Проф. И.Н. Яблокова. – М., 2001. – С. 283–287).
4. Покажіть в чому полягають соціальні корені появи новітніх релігій. (Москалець В.П. Психологія релігії: Посібник. – К., 2004. – С. 194–199).
5. Яку регламентативну функцію виконує релігійна громада? (Москалець В.П. Психологія релігії: Посібник. – К., 2004. – С. 182–194).
6. В чому полягають психологічні наслідки включення індивіда в релігійну групу? (Москалець В.П. Психологія релігії. – К., 2004. – С. 146–181).
7. Назвіть критерії соціологічних вимірів свободи совісті, релігії і переконань.
8. Визначте конституційно правовий простір забезпечення свободи совісті в Україні (Черній А.М. Релігієзнавство: Посібник. – К., 2003. – С. 270–277).
9. Проаналізуйте правовий статус релігійних організацій (Релігієзнавство: Навч. посібник для студентів

Тематика ІНДЗ (есе, творчі роботи)

Модуль 1

1. Зробіть реферативний огляд ст. Бабія М. Соціологія релігії // Українське релігієзнавство. – 2001. – №17. – С. 75–79.
2. Підготуйте схему „Структура соціологічного знання” та схематично зобразіть в ній місце соціології релігії
3. Проаналізуйте у письмовій формі чим відрізняється підхід М.Вебера до вивчення релігії від французької (Е.Дюркгейм, О. Леві-Брюль) та англійської (Е.Тейлор, Д.Фрезер) школи.
4. Напишіть есе за темою: „Інтегративна та дезінтегративна функції релігії в сучасному українському суспільстві”
5. Підготуйте реферативний огляд статті: Форсова В.В. О религиозных корнях толерантности // СОЦИС. – 2004. – №1
6. Зозробіть розширену змістовну таблицю: „Типологія релігій в соціології”.
7. Проведіть у письмовій формі порівняння теоретичних підходів до типологій релігії, які склались у соціології. Визначіть спільне та відмінне.
8. Підготуйте таблицю: Законодавче забезпечення свободи совісті в Україні // Свобода совісті та віросповідання в контексті міжнародних й українських правових актів та релігійних документів (витяги). – К., 2006. – С. 79–133.
9. Використовуючи матеріали ст. Арістової А. Охарактеризуйте самоідентифікуючу роль релігій у суспільстві // Українське релігієзнавство. – 2005. – №1. – С. 79–81.
10. Підготуйте повідомлення: Релігійні сайти в Інтернеті за ст. М. Шмігельського // Українське релігієзнавство. – 2001. – №19. – С. 85–92.
11. Опрацюйте ст. Филипович Л. Зміст західної соціології релігії як науки і навчальної дисципліни // Українське релігієзнавство. – 2003. – №25. – С. 106–110.

(християнство й іслам). Релігійні організації в останні десятиліття зіткнулися із суттєвими змінами в характері релігійності сучасного віруючого: низька частота відвідувань храмів, хрещень, священницьких покликань. Це також зменшення кількості віруючих в індустріально розвинутих суспільствах (зростання йде в основному за рахунок Латинської Америки, Південно-Східної Азії, Африки).

Західний варіант християнства, що поширився в Європі та Північній Америці, втрачає лідерство в християнському світі. Сьогодні найбільш активними стають незахідні країни, які дають 5/6 всіх християнських місіонерів світу.

В останні роки різко зросла вага і значимість католицької церкви, яка провела епохальний II Ватиканський собор. Він ще довго буде визначати майбутнє релігійних процесів у всьому світі. Католицька церква сьогодні є ініціатором більшості змін у релігійно-творчому процесі. Вона прагне до діалогу не лише із християнами, але й представниками інших культурно-релігійних спільнот. Щорічно з ініціативи Ватикану проводяться різноманітні релігійні зустрічі. Авторитету католикам додало також покаєння (2000 р.) Івана Павла II за гріхи всієї католицької церкви, його паломництво до Святої землі.

XX століття позначено початком діалогу і співробітництва різних релігій. Це проведення II і III Всесвітніх Парламентів релігій, взаємне зняття анафем 1054 р. католиками і православними, розгортання екуменічного руху.

Якщо в останні десятиліття в релігійному середовищі спостерігалася лібералізація релігійного життя, то сьогодні поряд з цим можна говорити і про наростання фундаменталістських тенденцій всередині майже всіх релігій. Друга половина XX століття породила безліч нових релігійних течій та рухів, особливо апокаліпсичного (віщують близький кінець світу) та міленаристського (пропагують тисячолітнє царство після загибелі цивілізації) спрямувань, які, з одного

боку, збільшили полірелігійність світу, з іншого – будуть суттєво впливати на зміни в релігійному середовищі.

Сучасний релігійстворчий процес носить достатньо суперечливий характер. З одного боку, щоб захистити старі цінності і традиції та не допустити лібералізму ряд церков притримуються традиціоналізму, використовують старі методи роботи з паствою (це відноситься до православ'я, деяких течій протестантизму та іудаїзму). З іншого боку, можна вести мову і про відродження фундаменталізму в християнстві та ісламі для того, щоб затормозити процеси лібералізації церковного життя, які характерні для сучасного релігійстворчого процесу. Фундаменталізм як такий породжує фанатизм та екстремізм в релігійному середовищі.

Щоправда, найбільш характерною тенденцією розвитку сучасного релігійного простору є лібералізація релігійного життя, руйнація певних канонів та стереотипів.

Впливають на релігійний простір і процеси фемінізації та гендеру, які заставляють церкву по-іншому дивитись на роль жінки як в повсякденному житті, так і в культовій діяльності.

Всі ці процеси, як і протистояння між двома світовими релігіями – іслам і християнство, створюють у релігійному середовищі протиріччя та релігійні конфлікти.

Зауважимо, що **конфлікт релігійний** (від лат. conflictus – зіткнення) – поняття, яке характеризує процес зіткнення (ідеологічного, а часом і фізичного) релігійних груп, віруючих, окремих конфесій, церков. Конфлікт релігійний – один із видів соціальних конфліктів, який постає як форма легалізації суперечностей в сфері міжконфесійній та внутрішньоцерковних відносин. Може виявляти себе як наслідок недосконалості державно-церковних відносин, політизації релігії, невирішених проблем церковної власності (культових приміщень, майна). Його проявами є: нетерпимість, конфесійна упередженість, конфесіофобізм.

Релігійні конфлікти сьогодні постають, з одного боку, як форма цивілізаційно культурного протистояння – „іслам –

10. Функції соціології релігії.
11. Соціологія релігії в системі загально-соціологічного знання.
12. Релігія як суспільне явище.
13. Релігійність як об'єкт соціологічного дослідження.
14. Релігійна діяльність як різновид суспільної діяльності.
15. Суспільно значуща сутність релігійного благодійництва.

Модуль 2

1. Індивідуальна і спільнотна релігійність: форми прояву.
2. Регламентативний характер релігійної громади.
3. Соціологічні виміри свободи совісті, релігії та переконань.
4. Конституційно-правовий простір та механізми забезпечення свободи релігії.
5. Сучасна релігійна ситуація в Україні в контексті нової світоглядної парадигми.
6. Державно-церковні відносини: проблеми реалізації.
7. Методологія і методика конкретно-соціологічних досліджень релігії.
8. Соціально-політичні погляди євангельських християн-баптистів.
9. Динаміка релігійних процесів в сучасному українському суспільстві (соціологічний аспект).
10. Екуменічні процеси в сучасному світі.
11. Проблема релігійних конфліктів в Україні.
12. Релігійний конфлікт як форма культурно-цивілізаційного протистояння „Схід” – „Захід”.
13. Проблеми й стан дослідження релігії у сучасній українській соціології.
14. Релігія як соціальний інтегратор.
15. Секуляризаційні процеси в сучасному світі.

16. Поясніть, що мають на увазі соціологи, коли йдеться про соціальні корені релігії.
17. Розкрийте сутність класифікації релігій, розробленої Р.Белла.
18. Порівняйте класифікації релігії Г.Гегеля, М.Вебера, Р.Белла та визначіть сутнісні відмінності в них.
19. Які символічні форми притаманні примітивним релігіям за класифікацією Р.Белла?
20. Охарактеризуйте основні архаїчні релігії.
21. Охарактеризуйте суть основних соціальних функцій релігії.
22. Дайте визначення поняттю „характер релігійності”.
23. Назвіть критерії аналізу релігійної групи в соціології.
24. Охарактеризуйте сутнісні риси релігійної організації.
25. Розкрийте суть релігійної концепції влади.
26. Поясніть трактування взаємозв'язку релігії і влади в соціології.
27. Назвіть та охарактеризуйте фактори, які сприяють поширенню процесів секуляризації в сучасному суспільстві.

Теми рефератів

Модуль 1

1. Становлення соціології релігії як наукової дисципліни.
2. Соціологія релігії як спеціальна соціологічна теорія: специфіка предмету вивчення та методи дослідження.
3. Методологічні принципи соціології релігії.
4. Конфесійна соціологія релігії.
5. Феноменологічний напрям в соціології релігії.
6. Дослідження релігії в працях О.Конта і Г.Спенсера.
7. Структурно-функціональний аналіз в соціології релігії.
8. Теорія „священного” та „світського” Е.Дюркгейма.
9. Релігієзнавча концепція М.Вебера.

Захід”, що створює вектор протиріч між регіонами та окремими країнами (ситуація у Белфасті та на Близькому Сході, наприклад). З іншого боку це претензії окремих релігійних течій та центрів на регіоналізацію свого впливу, витіснення традиційних релігій із їх споконвічних просторів існування.

Характерно, що якщо в кінці ХХ століття йшлося про те, що релігійний простір певних конфесій став географічно статичним, то сьогодні ми спостерігаємо його трансформації як в Європі (протестантизація та ісламізація), так і на Далекому Сході (християнізація) і в Латинській Америці (протестантизація). Це не тільки породжує протистояння та конфліктність, але й екстримує релігійне середовище.

Якщо вдатись до деякого прогнозу майбутнього релігії, то слід зауважити, що при збереженні як тенденцій конвергенції (зближення), так і сепаратистських настроїв (автономізації, відокремлення) релігійним організаціям доведеться рахуватись й з інкультурацією (врахування впливу інших культур).

На найближче майбутнє світовий релігійний процес буде характеризуватися такими тенденціями:

– пошук оптимальної формули гармонійного співіснування релігій у світі, де буде потрібно віднайти розумну міру між опертям на минуле, традицію й адекватними сучасності рухами всередині церков;

– релігійним організаціям прийдеться визнати полірелігійність світу, існуючий геополітичний розподіл між різними конфесійними напрямками;

– відмова від претензій на абсолютну істинність своєї релігії та вміння співіснувати з іншими.

**СПЕЦИФІКА СУЧАСНОГО РЕЛІГІЙНОГО ЖИТТЯ
ТА МЕТОДИ ЙОГО ДОСЛІДЖЕННЯ**

План

1. Загальні принципи методології соціологічного дослідження релігійних феноменів.
2. Проблеми дослідження сучасної індивідуальної та масової релігійності.
3. Репрезентативність досліджень.
4. Методика використання результатів дослідження релігійності.

Література

Основна:

1. Академічне релігієзнавство: Підручник / За наук. ред. проф. А.Колодного. – К., 2000. – С. 829–858.
2. Бондаренко В. Д., Єленський В.С., Журавський В.С. Релігійне життя в Україні: Стан, проблеми, шляхи оптимізації. – К., 1996.
3. Будущее религии: из настоящего в будущее. – Нижний Новгород, 2008.
4. Гаврилова Н. Современная религиозность. Во что и как верит молодежь Украины. – LAP LAMBERT Academic Publishing, 2010.
5. Докаш В.І., Лешан В.Ю. Загальне релігієзнавство: Навчальний посібник. – Чернівці, 2005. – С. 210–236.
6. Здіорук С. Етноконфесійна ситуація в Україні та міжцерковні конфлікти. – К., 1993.
7. Історія релігії в Україні: У 10-ти т./ Редкол.: А.Колодний (голова) та ін. – К., 1996–2004; Т.10. Релігія і Церква років незалежності України (за ред. проф. А.Колодного) – Дрогобич, 2003. – С. 87–364.
8. Київський патріархат – Помісна українська православна церква: Історико-канонічна декларація. – К., 2007.

Модуль 2.

1. Поясніть, в чому полягає специфіка визначення поняття релігій в соціології.
2. Проаналізуйте особливості соціології релігії як наукової дисципліни яка є одночасно частиною загальної соціології та релігієзнавства.
3. Порівняйте предмет дослідження психології та соціології релігії, визначіть спільне та відмінне в них.
4. Охарактеризуйте особливості застосування соціологічних методів дослідження при вивченні релігійних відносин та процесів в суспільстві.
5. В чому полягає особливість застосування методу експерименту при вивченні релігійних процесів.
6. Наведіть приклади використання порівняльного методу при вивченні релігії класиками соціологічної науки.
7. Проаналізуйте погляди Г.Спенсера на взаємозв'язок релігії та науки.
8. Поясніть як ви розумієте вимогу Е.Дюркгейма до соціологів вивчати релігію як „соціальний факт”.
9. Порівняйте погляди Е.Дюркгейма та Г.Спенсера на соціальні функції релігії.
10. Назвіть основні принципи соціально-філософського аналізу релігії, сформовані К.Марксом та Ф.Енгельсом.
11. Поясніть, як ви розумієте твердження: „Релігія – соціальний феномен”.
12. Розкрийте суть поглядів М.Вебера на взаємозв'язок соціальної організації і релігійних цінностей.
13. Розкрийте сутність конфліктологічного підходу в дослідженні релігії як соціального феномену.
14. Назвіть засновників феноменологічного напрямку в дослідженні релігії та охарактеризуйте сутність їх ідей.
15. Охарактеризуйте особливості становлення соціології релігії у вітчизняному суспільствознавстві.

- (модерних) релігіях?
16. Як ви розумієте поняття „громадянська релігія“?
 17. Чим пояснюється наявність різноманітних класифікацій релігій в соціології?
 18. В чому полягає складність визначення та вивчення структури релігії як соціального феномену?
 19. Які елементи виокремлює Д.Маркович, визначаючи структуру релігії?
 20. Що розуміється під поняттям „функція” в соціології? Назвіть основні соціальні функції релігії.
 21. Що є основою виникнення релігійних відносин?
 22. Якими поняттями характеризується в соціології релігійність?
 23. Як ви розумієте поняття „рівень релігійності населення“?
 24. Що розуміється в соціології під поняттям „релігійна група“?
 25. В чому суть розходжень між соціологами і теологами у трактуванні поняття „релігійна група“?
 26. Яка типологія релігійних організацій використовується в соціології?
 27. Як трактується поняття „релігійна свідомість” в соціології?
 28. Як співвідносяться поняття „суспільна свідомість” та „релігійна свідомість“?
 29. Чому, на думку відомого американського соціолога Н.Смелзера, в 60-70-хх рр. ХХ ст. виникла нова релігійна свідомість?
 30. Які види релігійної діяльності виділяють в соціології?
 31. Поясніть, чому процеси сакралізації та секуляризації стають все актуальнішими для вивчення у соціології?
 32. До якого історичного періоду належить початок процесу секуляризації?

9. Кислюк К.В., Кучер О.М. Релігієзнавство: Навч. посібник для студентів вузів. – К., 2004. – С. 428–447.
10. Колодний А.М. Основи релігієзнавства. Курс лекцій. – Дрогобич, 2006. – С. 127–151.
11. Любашенко В. Історія протестантизму в Україні: Курс лекцій. –Л., 1995.
12. Пащенко В. Православ'я в новітній історії України. – Полтава, 1997.
13. Панарин А. Православная цивилизация в глобальном мире. – М., 2002.
14. Черній А.М. Релігієзнавство: Посібник. – К., 2003. – С. 239–270.
15. Християнство доби постмодерну. Наук. збірник. За ред. А.Колодного. – К., 2005.
16. Шуба О.В. Релігія в етнонаціональному розвитку України: Політологічний аналіз. – К., 1999.
17. Яроцький П.Л. Релігієзнавство: Навч. посібник. – К., 2004. – С. 218–243.

Додаткова:

1. Колодний А., Филипович Л. Релігія в контексті духовного відродження України // Українське релігієзнавство. – 1996. – № 2. – С. 4–14.
2. Колодний А.М. Релігійне життя України минулого року // Релігійна панорама. – 2005. – №1 (64). – С. 1–3.
3. Релігія й політика в сучасній Україні / За ред. І. Кураса. – К., 2000.
4. Релігійна панорама. – 2010. – № 3. – 2–3 стор. обклад., – С. 37–47.
5. Релігія та Соціум. Часопис. – Чернівці, 2008. – №1,2.
6. Релігія та Соціум. Часопис. – Чернівці, 2010. – №1(3), 2(4);
7. Релігія і церква в сучасних українських реаліях. Збірник матеріалів наук.-практич. конференції „Релігія і церква в сучасній Україні”: стан, проблеми, перспективи. – К., 2007.
8. Свобода віровизнання. Церква і держава в Україні. – К., 1996.

**Тема 9. СОЦІОЛОГІЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ РЕЛІГІЙНОГО
ЖИТТЯ В УКРАЇНІ**

План

1. Релігійна ситуація та релігійна мережа України в її соціологічних вимірах.
2. Конфесійна структура і географія релігій на українських теренах.
3. Функціональна роль релігії в сучасному українському суспільстві.
4. Тенденції змін конфесійного життя та динаміка релігійності в Україні.
5. Внутрішньо-церковні процеси та проблема міжконфесійних відносин і релігійної конфліктності.

Ключові поняття: релігійність, релігійна ситуація, релігійна мережа, конфесійна структура, державно-церковні відносини, міжконфесійні відносини, конфлікт релігійний.

Суспільні трансформації, що відбуваються в незалежній Україні, обумовили кардинально нову ситуацію в духовному житті соціуму. Демократична атмосфера, що склалася за останні роки в державно-церковних відносинах, законодавче закріплення і забезпечення гарантованих можливостей практичної реалізації свободи совісті сприяли позитивним змінам у сфері релігійного життя країни як у кількісному, так і в якісному вимірах.

Сучасна державно-церковна політика України базується на трьох конституційних принципах, які створили широкі можливості для розвитку релігійної сфери.

По-перше, свобода совісті в Україні вважається правовою категорією, що з одного боку, гарантує свободу переконань, з іншого – є визначальною домінантою духовної суверенності особи.

По-друге, держава взяла на себе обов'язки створити правові гарантії свободи совісті та демократичні умови світоглядного самовизначення і самореалізації громадян.

Розділ II. Завдання для модульного контролю

Контрольні запитання

Модуль 1.

1. Хто вважається засновником соціології релігії як галузі наукового знання?
2. Які функції релігії виділяв Е.Дюркгейм?
3. Чи доцільно застосовувати концепцію релігії Е.Дюркгейма до вивчення ролі релігії в сучасних суспільствах?
4. Як трактується суть релігійної свідомості в марксизмі?
5. Яку функцію релігії вважали центральною К.Маркс, Л.Фейербах, З.Фрейд?
6. Яку роль у соціальних змінах відводив релігії М.Вебер?
7. Які підходи до вивчення релігії започаткували Е.Дюркгейм та М.Вебер?
8. Роботи якого вченого започаткували функціональний аналіз релігії?
9. До якого напрямку в дослідженні релігії належав З.Фрейд? Дайте пояснення.
10. Чому соціологія релігії, як і психологія релігії, не займається вивченням та дослідженням проблеми надприродного, потойбічного, трансцендентного?
11. Який критерій обрано М.Вебером для розробки соціологічної класифікації релігій?
12. Що визначається чинником трансформації примітивних релігій в архаїчні?
13. В яких релігіях за класифікацією Р.Белла з'являється чітко виражене уявлення про трансцендентне?
14. В чому полягає сутнісна відмінність ранньосучасних релігій від історичних?
15. Які сутнісні риси виокремлює Р.Белла в сучасних

4. Здіорук С.І. Суспільно-релігійні відносини: виклики України ХХІ століття. – К., 2005.
5. Колодний А., Филипович Л. Релігійна духовність українців: вияви, постаті, стан. – Львів, 1996.
6. Мокрий В. Церква в житті українців. – Львів, Краків, Париж, 1993.
7. Переплетення регіональних, міжнаціональних, конфесійних та соціальних проблем в Україні. // Релігійна панорама. – 2009. – №8–9. – С. 48–60.
8. Релігія і нація в суспільному житті України і світу. Колект. монографія. За ред. Л.Филипович. – К., 2006.
9. Саган О. Національні прояви православ'я: український контекст. – К., 2001.
10. Словник-довідник термінів з конфліктології. За ред. проф. М.І.Пірен, проф. Г.В.Ложкіна. – Чернівці – Київ, 1995.
11. Стоколос Н. Конфесійно-етнічні трансформації в Україні. – К., 2003.
12. Українська Церква між Сходом і Заходом. Наук. збірник. За ред. П.Яроцького. – К., 1999.
13. Филипович Л.О. Етнологія релігії. – К., 200.
14. Християнство доби постмодерну: Кол. Монографія // Укр. Релігієзнавство. – К., 2005. – №3(35).
15. Эрика Регнет. Конфликты в организациях. Формы, функции и способы преодоления. / Пер. с нем. – Харьков, 2005.

По-третє, невід'ємним правом людини в Україні постає свобода світоглядного вибору (релігійного чи арелігійного), форм пізнання істини, суті трансцендентального, свого єднання з Богом.

Принципова новація сучасної управлінської моделі державно-церковних відносин полягає в тому, що держава і церква визначаються як рівноправні суб'єкти відносин, кожен з яких діє у сфері своєї компетенції, взаємно підтримуючи один одного. При цьому релігійні організації діють в правовому полі держави, держава не втручається у справи церкви, забезпечуючи свободу релігії, свободу церкви, сприятливі умови її діяльності.

Завдячуючи таким підходам процес релігійного відродження в межах України набув незворотного характеру і виявляється в зростанні релігійності населення, чисельності релігійних організацій, розвитку релігійної мережі, розширенні спектру конфесійного розмаїття.

Аналізуючи релігійну ситуацію в Україні, зауважимо, що релігія все більше пристосовується до соціальних змін, активно входить у внутрішню та зовнішню політику, що є суттєвою ознакою сьогодення.

Відбувається трансформація уявлень про Бога, роль церкви та віри в житті окремої особи.

В умовах руйнації духовної сфери українського соціуму, що породжено кризою ціннісно-нормативних систем як на мікро- так і на макрорівнях, релігія постає тим чинником, який намагається розв'язати проблему „духовного вакууму” в суспільній та індивідуальній свідомості.

Як наслідок демократичних перетворень в Україні, сучасна релігійна ситуація відзначається високою динамікою та високим рівнем синкретизму й універсальності. Щорічне збільшення кількості релігійних організацій свідчить про існуючу в суспільстві потребу духовного відродження.

Релігійність українського соціуму характеризує якісну та кількісну визначеність (ступінь, рівень, характер) засвоєння

релігійних ідей, цінностей та регламентативів і їхній суттєвий вплив на поведінку та життєдіяльність віруючих.

Саме про це свідчать результати європейського соціологічного дослідження, за яким 74,7% українців відносять себе до певної релігії. За цим показником наша країна входить до першої сімки із 23 досліджуваних країн (після Кіпру, Польщі, Португалії, Ірландії, Словаччини та Болгарії).

Характерно, як показали дослідження, найрелігійнішими вважаються бідні нації та країни. До таких відноситься й Україна.

Найбільший свій вплив релігія зберігає переважно в Західному регіоні (Волинській, Закарпатській, Івано-Франківській, Львівській, Рівненській, Тернопільській, Хмельницькій та Чернівецькій областях). На цей регіон припадає близько 40% релігійної мережі країни (частка населення складає 23,2%).

Помітно менше релігійних організацій у центральному та південному регіонах (30 і 20%). На Сході ж країни (Донецькій, Луганській та Харківській областях) їх лише 9%.

Щільність релігійних структур (кількість громад на 100 тис. жителів) відповідно складає 127 – у західних, 75 – у центральних, 57 – у південних і 32 – у східних областях.

Більшість релігійних організацій країни (61%) належать до чотирьох потужних церков: УПЦ МП, УПЦ КП, УАПЦ, УГКЦ. З-поміж них домінує УПЦ МП, на яку припадає 34% всієї релігійної мережі країни. Однак про православну Україну сьогодні говорити неправомірно, оскільки це лише десь 51% віруючого населення. В той же час протестантське середовище включає біля 30% від усіх релігійних організацій. Найвища (5,1 за семибальною шкалою) самооцінка ступеня релігійності – в греко-католиків. Далі йдуть прихильники УПЦ МП і УПЦ КП. Ще нижчою вона є в „невоцерковлених” християн.

В українському соціумі за рівнем активності можна виокремити такі групи віруючих: глибоко набожні, віруючі за традицією, формальні (для іміджу) парафіяни, конфесійно

8. Здіорук С.І., Токман В.В. Співпраця держави і релігійних організацій як запорука демократичного поступу України // Релігійна панорама. – 2010. – №2. – С. 35–41.
9. Здравомислов А.Г. Социология конфликта: Учеб. пособие. – М., 2004.
10. Іванішин В. Українська церква і процес національного відродження. – Дрогобич, 1990.
11. Колодний А. Релігія і церква в демократичній Україні (англ. мовою). – К., 2000.
12. Колодний А., Филипович Л., Біддулф Г. Релігія і Церква в сучасній Україні. – К., 2001. (англ. мовою).
13. Колодний А.М. Україна в її релігійних виявах. Монографія. – Львів, 2005.
14. Конкцкая В.П. Социология коммуникаций. – М., 1997.
15. Паніна Н.В. Технологія соціологічного дослідження: Курс лекцій. – К., 1996.
16. Пірен М.І. Основи етнопсихології: Підручник. – К., 1996. – С. 233–243.
17. Прогнози конфесійних процесів України // Релігійна панорама. – 2008. – №2. – С. 47–59.
18. Релігійна панорама. – 2010. – №3. – 2–3 стор. обклад., С. 37–47.
19. Україна в 2009 році: конституційний процес і перспективи країни. – К., 2009.
20. Ядов В.А. Стратегия социологического исследования: Описание, объяснение, понимание социальной реальности. – М., 1998.

Додаткова:

1. Анцупов А.Я., Шипилов А.И. Конфликтология: Учебник для вузов. 3-е изд. – СПб, 2007.
2. Етнос і релігія. Збірник. За ред. А.Колодного. – К., 1998.
3. Жукалюк М. Наша церква і духовне відродження України // Ознаки часу. – 1993. №1.

та круглі столи, Єдині Дні релігійної свободи з метою формування міжрелігійної толерантності та злагоди.

Семінарське заняття
**РЕЛІГІЙНІСТЬ ЯК ФОРМА ІДЕНТИФІКАЦІЇ
УКРАЇНСЬКОГО ЕТНОСУ**

План

1. Функціональна роль релігії в сучасному українському суспільстві.
2. Релігія в контексті державотворчих процесів.
3. Релігія і проблеми національного життя.
4. Соціальне служіння в контексті діяльності релігійних спільнот.

Література

Основна:

1. Актуальні питання соціально-значущої діяльності Церков і релігійних організацій в Україні. Збірник. За ред. В.Бондаренко і А.Колодного. – К., 2004.
2. Арістова А. В. Релігійні конфлікти в сучасному суспільстві: природа, вияви, шляхи врегулювання: Монографія. / А. В. Арістова. – К., 2007.
3. Грушевський М. З історії релігійної думки на Україні. – К., 1992.
4. Єленський В. та ін. Релігійне життя в Україні: стан, проблеми, шляхи вирішення. – К., 1996.
5. Єленський В. Релігія після комунізму. – К., 2002.
6. Здіорук С. Етноконфесійна ситуація в Україні та міжцерковні конфлікти / Національний інститут стратегічних досліджень. – 1993. – Вип. 9.
7. Здіорук С.І. Партнерство держави і церкви: Українські реалії в європейському контексті // Релігійна панорама. – 2009. – №10. – С. 26–39.

невизначені, випадкові, богошукачі, індиферентні вільнодумці, безбожники, атеїсти, переконані матеріалісти.

Опитування студентів вузів щодо їхнього ставлення до релігії, виявило стійку тенденцію до внутрішньої позаконфесійної релігійності. 70% опитаних, наприклад, заявили про те, що вони вірять у Бога, хоча й не належить до якоїсь конфесії. Віра, на їх думку, дає їм упевненість у значущості життя, підтримує у важкі хвилини. В релігії вони вбачають велику силу морального корелята суспільства, гаранта впорядкованості та справедливості.

Зазначимо, що релігійна свідомість в умовах урбанізованого, технократичного суспільства лишається тим духовним знаряддям, за допомогою якого людина може як розвивати свою особистість, так і руйнувати її. Відповідно для молодого покоління обізнаність у релігійній сфері постає важливим чинником свідомого вибору світоглядних позицій, побудови програми життя.

Стан релігійної ситуації та релігійної мережі як і їх динаміка змін та тенденції розвитку в Україні не мають чітко визначеної методології дослідження. Соціологічні дослідження релігії та релігійного середовища проводяться час від часу, за різними методиками, не завжди тут є можливість простежити основні тенденції розвитку релігійстворчого процесу, основні зміни в релігійній інфраструктурі. В більшості ситуацію ми можемо проаналізувати посилаючись на дані Держкомнацрелігії, який, у свою чергу, подає статистику, яку отримує з регіонів з подання релігійних організацій.

Зрозуміло, що кожен конфесійний напрямок заінтересований в тому, щоб показати позитивні зміни як в кількісному, так і якісному вимірах. Тому релігійні структури подають відповідним органам інколи завищену статистику (наприклад, одна громада ділиться на три, хоча богослужіння ведеться в одній культовій споруді).

До того ж, щоб спростити аналіз, як управління у справах релігій облдержадміністрацій, так і Держкомнацрелігій застосовують такий критерій як „інші”, що дозволяє

малочисельні релігії зараховувати в цю категорію. При такій статистиці зникає в релігійному просторі достатньо велика чисельність ряду релігійних напрямків. Власне це ми й спостерігаємо в аналізі релігійної мережі, яку подає останній.

Згідно статистиці релігійної мережі на січень 2010 р., яку оприлюднив Держкомнацрелігій України зафіксовано її зростання за рік на 1343 релігійні організації (цебто 4%), хоч воно вже не є таким інтенсивним, як у перші роки незалежності. На січень 2010 р. офіційно зафіксовано 35184 організації. Проте тут не можна сказати точно, скільком різним релігійних течіям, церквам і спільнотам належить ця цифра, оскільки використано оптовий підхід в оприлюдненні статистики цілого ряду меншинних конфесій. Тому в інформації з'являються узагальнені „інші” православні (103), лютеранські (19), євангельсько-баптистські (283), християн євангельської віри (511), харизматичні (492), орієнталістські (52), іудейські (26), язичницькі (70) організації. В такий спосіб „зникли” з релігійного життя назаряни і методисти, Сахаджа-Йога і Армія спасіння, Собор рідновірів і месіанський іудаїзм, незалежні баптисти і п'ятидесятники, Нове покоління і Церква Божа Закарпаття, хоч кількість громад кожної з течій в статистиці раніше становила більше десятка, а то й декількох кожної з них. В статистиці відсутні англікани, молокани, інші православні церкви, сведенборгці, громади Шрі Чінмоя і Сант Мат. Слід також мати на увазі, що під поняттям „зафіксовано” враховуються зареєстровані організації, бо ж не всі наявні в Україні релігійні організації мають державну реєстрацію. Зауважимо, що в цифри, які подаються нижче, включаються не тільки державними органами зареєстровані, а й незареєстровані ними релігійні організації, але офіційно засвідчені як такі, що є. Названа цифра 35184 включає 33733 релігійних громади, 439 монастирів із 6742 насельниками, 199 духовних навчальних закладів із 17252 слухачами, 347 місій, 76 братств. Священнослужителів в різних конфесіях було 30615 (з них 795 – іноземці). Працювало на цей час при громадах 12758 недільних

в історичному розвитку, формуванні культури та державності України. Звідси претензії на канонічність окремої церкви і спроба переконати громадськість про неканонічність іншої (наприклад полеміка між УПЦ МП, УПЦ КП і УАПЦ).

На побутовому рівні міжцерковні конфлікти виявляються у нетерпимому ставленні до віруючих інших конфесій, „чужої віри” („неблагодатної”), яка, мовляв, не є українською (наприклад, протестантські течії чи неорелігії) і служить якимось зарубіжним центрам. Звідси і спроба боротися з будь-якими формами місіонерства, яке, нібито, заповнює український простір і хоче переорієнтувати традиційних віруючих у іншу віру.

Конфліктогенний чинник в релігійному середовищі розкриває загальноукраїнську політичну та соціокультурну ситуацію, складні процеси в національній свідомості та істотні регіональні відмінності (Галичина, Крим, Донбас, Буковина, Одещина, Закарпаття), які слід враховувати в державно-церковних відносинах.

Слід мати на увазі, що міжконфесійні конфлікти в Україні, як тривалі і не завжди прогнозовані явища можуть за певних умов набувати форм політичної боротьби, міждержавних протистоянь. Виступаючи чинником соціально-політичної нестабільності в регіоні, міжцерковні протиріччя підривають безпеку країни, оскільки поширюють такі загрози як масове порушення прав людини, гальмують досягнення національної злагоди і миру, подальшої демократизації суспільних відносин.

Зауважимо, що для розуміння сутності релігійних конфліктів, визначення детермінантів, що їх породжують, розробки моделей та шляхів подолання слід звернутися до монографії А.Арістової „Релігійні конфлікти в сучасному світі: природа, вияви, шляхи врегулювання (К., 2007).

Для профілактики та попередження міжконфесійних конфліктів, як і їх розв'язання потрібно налагоджувати міжконфесійний діалог, організовувати різноманітні заходи та зустрічі керівників релігійних організацій. Проводити конференції

претензії Московського патріархату на український православний простір як „канонічну територію” руського православ'я, а відповідно і претензії на церковне майно не тільки поглиблюють міжправославний розкол, але й посилюють міждержавну напруженість, міжнаціональну і міжцерковну недовіру. По-друге, поглиблює міжправославний конфлікт – розкол в автокефальній церкві (УАПЦ). По-третє, це загальна недовіра один до одного церковного керівництва всіх напрямків православ'я в Україні.

Відродження греко-католицької церкви (УГКЦ) висунуло на порядок денний повернення Церкві того культового майна, яке перейшло у власність Руської православної церкви після Львівського 1946 р. собору, рішенням якого була ліквідована ця Церква. Відповідно складність вирішення цього питання породила ще один вектор протистояння в західному регіоні.

Певним викликом для релігійного простору постала поява на теренах України новітніх релігій та культів, які по-новому трактують сучасність, можливості спасіння та висувають оригінальні ідеї духовного відродження. Це, у свою чергу, створило ще один вектор напруги – між історичними церквами та новоутвореннями.

Певну проблему для українського релігійного середовища складає і ісламський фактор, який може породити в Криму ряд екстремістських угруповань, оскільки в цьому регіоні відсутні чітка політика щодо розвитку ісламської інфраструктури та збереження ісламських духовних традицій і цінностей. До того ж, протистояння між 5-ма течіями ісламу (ДУМК, ДЦМУ, ДУМу Умма, Київський муфтіят та ДУМУ) створюють напругу і в самому ісламському середовищі.

Враховуючи, що загальний показник забезпеченості релігійних організацій культовими спорудами складає лише 68,9%, ця проблема також формує конфліктогенність.

У сучасних міжцерковних конфліктах є й богословський аспект, який полягає в теоретичному обґрунтуванні особливої ролі своєї церкви (наприклад православ'я чи греко-католицизму)

шкіл, видруковувалось 377 часописів і газет. Зафіксовано, що 1833 релігійні організації не мали ще державної реєстрації.

Як і в минулі роки, найбільшою складовою релігійного життя України залишалось **Православ'я**. Загалом воно на початок січня нараховувало 17972 релігійні організації, що становить 51% від загальної їх кількості. Найбільші православні Церкви – УПЦ МП, УПЦ КП та УАПЦ разом мають 17731 організацію, а це 50,4% релігійної мережі. Більше того, при різних соціологічних дослідженнях до православних себе відносить лише 36–48 відсотків респондентів. Відтак Україна не є православною країною, а є країною з домінуванням православної конфесії.

Домінуючою в Православ'ї України є **Православна Церква Московського Патріархату (УПЦ МП)**. На сьогодні вона має 45 єпархій, в яких діють 11790 громад віруючих. Церква налічує 179 монастирів із 4626 ченцями і черницями, 20 духовних навчальних закладів із 4234 слухачами, 108 періодичних видань, 4256 недільні школи та 34 братства. Церковну службу здійснюють 9518 священників. Офіс Церкви знаходиться в Києво-Печерській Лаврі. Предстоятелем Православної Церкви України Московського Патріархату є митрополит Київський і всієї України Володимир (Сабодан).

Українська Православна Церква Київського Патріархату (УПЦ КП) нараховує 34 єпархії, 4415 релігійних організацій. Вона має 45 монастирів із 137 ченцями, 3041 священнослужителя, 16 духовних навчальних закладів з 911 слухачами, 27 місій і 11 братств, 37 періодичних видань та 1257 недільних шкіл. Кафедральним собором Церкви є Володимирський храм в Києві. УПЦ КП очолює Патріарх Київський і всієї Руси – України Філарет (Денисенко).

Українська Автокефальна Православна Церква (УАПЦ) має 1234 релігійні організації, 65,5% яких знаходиться у 3-х галичанських областях України. Предстоятель Церкви – митрополит Київський і всієї України Мефодій. Церковну службу в УАПЦ здійснюють 688 священників. Церква має 10 місій, дев'ять монастирів

з 10 монахами, 301 недільну школу і 7 періодичних видань. Кафедральним собором УАПЦ є Андріївська Церква в Києві.

В Україні, окрім названих, на початок 2010 року діяло ще **ряд інших православних спільнот**. Так, Руська православна церква (закордонна) мала 33 свої організації. Поширені також різні об'єднання православного коріння. Старообрядницька церква Білокриницької згоди, наприклад, мала 59 громад. До Руської православної старообрядницької церкви безпопівської згоди належало 13 громад, 5 з яких – на Житомирщині. Російська істинно-православна церква об'єднує на цей час 30 громад. Церква Матері Божої Преображенної налічує десь 15 громад. Всі течії православного коріння не мають в Україні своїх навчальних закладів (окрім закордонної), видань, братств, мають обмежену кількість служителів культу.

Досить активно проходить відродження **Української Греко-Католицької Церкви (УГКЦ)**. За кількістю релігійних організацій (3765) вона займає третє місце в Україні. Церковну службу в УГКЦ здійснює 2347 священників. 93% мережі греко-католиків зосереджено в трьох галичанських та Закарпатській областях. Очолює УГКЦ кардинал Любомир Гузар. Церква має 105 монастирів з 1248 насельниками, 21 місію, 2 братства, 15 навчальних закладів (з 1525 слухачами), 1138 недільних шкіл, видруковує 27 газет і журналів. В Києві споруджується кафедральний собор Церкви. Офіс УГКЦ діє в Києві.

Динамічно розвивається останніми роками і **Римсько-Католицька Церква (РКЦ)**, яку очолює архієпископ Мечислав Мокрицький. Вона має 8 навчальних закладів (з 581 слухачем). На сьогодні діють 909 громад Церкви, 96 монастирів (695 насельників), 41 місія, 3 братства, 524 недільні школи. РКЦ має 13 періодичних видань, 566 священнослужителів, серед яких 271 – іноземець.

Надто інтенсивно розвивається в Україні **протестантизм**. Він має 8445 релігійних організацій, в тому числі євангельських християн-баптистів – 3057, євангелістів – 337, християн віри євангельської (п'ятидесятників) – 2585, Свідків Єгови – 1057,

богословсько-канонічний (шляхи досягнення помісності, наприклад), історичний, культурно-духовний, правовий, соціальний, і в останній час – політичний характер.

Причинами конфліктів постає і відсутність у законах положень про регіональну специфіку діяльності окремих конфесійних напрямків, що створює передумови для появи підзаконних актів (про передачу у власність майна чи відкриття духовних закладів), тенденційного тлумачення законодавства на місцях.

Як наприклад, в 1997 р. кожне друге рішення місцевих органів скасовувалось, що свідчить про неналежне виконання законів та широку практику порушення, у першу чергу, Закону „Про свободу совісті та релігійні організації” з боку регіональних властей.

Для початку ХХІ ст. характерною рисою конфліктних детермінантів є політизація релігійного простору, який активізується під час виборчих кампаній.

Політична ситуація в країні накладає відбиток як на діяльність церков, так і на інтерпретацію духовенством і мирянами сутності міжконфесійних протистоянь, шляхів їх подолання, вирішення різних соціальних проблем, особливого характеру і спрямованості соціально-економічних реформ по забезпеченню соціальної та політичної стабільності в регіонах.

Важливою детермінантою релігійної конфліктності є регіоналізація українського суспільства за конфесійною ознакою по горизонталі „Захід – Схід”, чому сприяє факт залежності найбільших традиційних церков – УПЦ МП та УГКЦ від зарубіжних релігійних центрів – відповідно від Московської патріархії та Апостольської столиці. Їх протистояння між собою з одного боку, та претензії на український духовний простір і культове майно – з іншого, дезорганізують релігійне середовище, формують в ньому елементи протистояння і релігійну нетерпимість.

Особливу напругу в релігійному середовищі створює внутріправославний конфлікт, який має декілька виявів. По-перше,

Осмыслиючи релігійність, побутуючу нині в українському соціумі, зауважимо, що вона, по-перше, є сучасною, по-друге, природовідповідною часу та проблемам, які виникають в суспільстві періоду трансформаційних змін на шляху до демократії. На сучасній релігійній ситуації позначаються усі ті складнощі процесів відродження, становлення та розбудови державності, які нині протікають в Україні.

Зауважимо, що як і в будь-якій державі, в Україні державно-церковні та міжконфесійні відносини є складовою соціально-політичної сфери. Вони справляють значний вплив на становище громадянської злагоди, демократичний розвиток країни та соціальну стабільність загалом. Соціальне та політичне протистояння неодмінно веде до конфлікту відносин між віруючими, духовенством, церковними ієрархами, конфесіями.

Основними детермінантами конфліктів є:

- Недосконале законодавство про релігію та церкву, наявність у ньому відірваних від сучасного життя декларативних заяв та ідеологем;
- Правовий нігілізм та практична бездіяльність українського законодавства в державно-церковних відносинах;
- Відсутність концепції державно-конфесійних відносин;
- Лобування як на державному, так і релігійному рівнях інтересів певних церков;
- Невиконання указу Президента про реституцію церковного майна;
- Завада ряду державних органів реєстрації та інституалізації релігійних новоутворень, виділення земельних ділянок під забудову чи покупці майна для відправлення релігійного культу;
- Ігнорування державними органами пропозицій релігійних організацій щодо проведення соціально значущої діяльності.

Причини конфліктів у свою чергу між різними конфесіями (всередині православ'я, між православними і католиками, традиційними і нетрадиційними церквами) мають переважно

Адвентистів Сьомого Дня – 1113. Громади реформатської церкви є лише в Закарпатті (118). Лютеранські церкви – німецька, українська, інші об'єднання – відповідно мають 40, 43 і 19 громад. Пресвітеріан в Україні 76 громад.

Всі протестантські церкви мають необхідні управлінські структури, 90 навчальних закладів (8858 слухачів), налагоджену видавничу діяльність, друкують 76 газет і журналів, опанували ефір українського радіо, виходять на телебачення. При громадах діє 4296 недільних шкіл, наявні 206 протестантських місій.

Мусульманських громад в Україні на січень 2010 року нараховувалось вже 1168 (було в 2005 році 472), які розподілені між 5 управліннями. З незрозумілих причин в статистиці Деркомнацрелігій не значаться Київський муфтїят і ДУМУ Умма. Найбільше громад у Духовного Управління мусульман Криму – 960. В Україні діє 7 духовних навчальних закладів мусульман (262 слухачі), друкується 7 їхніх газет, працює 125 п'ятницьких шкіл.

Іудаїзм має нині у нас сім течій, що налічують 270 громад. Існує 7 іудейських навчальних закладів (207 слухачів), друкується двадцять дев'ять періодичних видань.

Набули поширення в Україні **новітні релігійні течії і напрямки**. На початок 2010 року вони мали в країні 1989 своїх організацій, що становить 5,65% від всієї релігійної мережі країни. Серед них насамперед помітними є організації різних харизматичних напрямків (1476). Найбільшою серед них є Церква Повного Євангелія (655). Харизмати є переважно в східних та південних областях України. Діє також Новоапостольська церква (59 організацій), Церква Ісуса Христа Святих останніх днів – мормонів (55), Церква Христа (118). Дещо стабілізувався розвиток мережі неоорієнталістських течій – Товариства свідомості Крішни (48 організацій), буддистів (57). Є 52 організації інших орієнталістських течій. Функціонує 124 організації різних рідновірських напрямів, зокрема 54 – РУНВіри.

Серед **малочисельних релігійних спільнот України** варто назвати Вірменську Апостольську Церкву, яка має 28

громад. Центр церкви, очолюваний архієпископом Григорієм, знаходиться у Львові. Вже 13 громад сьогодні мають караїми.

У 2010 р. загалом продовжували розбудову своєї інституційної мережі православні Церкви, що подеколи виливалося в колізії між ними, взаємні переходи громад. Якщо Київський Патріархат десь на 280 одиниць збільшив свою організаційну мережу, а УПЦ МП – на 478, то спостерігається зменшення УАПЦ на 21 громаду, чому сприяють внутрішні чвари в цій Церкві. На 80 організацій зросла мережа греко-католиків, на 18 – римо-католиків. Загалом же можна вже говорити про насичення парафіями УГКЦ та РКЦ західного регіону країни. Інтенсивне зростання мережі протестантських спільнот дещо уповільнилося, але є за рік їх збільшення на 164 релігійні організації (в 2005 році – майже на 400). Тут помітний приріст мали євангелісти і адвентисти (по 44 організації). Єговисти офіційно поповнилися лише однією громадою.

Призупинилося зростання громад мусульман в ДУМ Криму (було 959 – стало 960). Продовжуються конфлікти між окремими течіями в іудаїзмі та ісламі. З нових течій успіх в поширенні мають лише деякі харизматичні спільноти. Зокрема Церква Повного Євангелія зросла на 42 організації. А неоязичники та неоорієнталісти загалом стабілізувалися у своєму рості. Останні навіть дещо зменшуються.

Розширення загальної мережі духовних навчальних закладів в 2009 році мінімальне (на 3), видрук газет і часописів на тій же цифрі (277), монастирів стало на 7 більше, а насельників лише на 57. Православні і греко-католицька Церкви не прагнуть до розширення недільних шкіл (є навіть їх зменшення). УГКЦ в галицькому регіоні фактично має монополію на релігійний простір. До цього ж прагне УПЦ МП на півдні і сході країни. Останньому сприяє діяльність її біляцерковних братських структур, що спекулюють на політичних проблемах буття України.

Відносини між конфесіями і Церквами в останні роки загалом були толерантні, хоч подекуди мали місце протистояння

між православними різних церков із-за володіння храмами. В УГКЦ проникла група самозваних єпископів, які утворили свій Синод і прагнуть, розколюючи цю Церкву і формуючи невдоволення її главою кардиналом Любомиром Гузаром, перебрати на себе керівництво нею.

Дещо напруженим є релігійне життя в Криму, зокрема у відносинах московсько-православних і кримотатарських мусульман, останніх – у своєму ж середовищі з ваххабітами, десь біля 40 громад яких є вже в АРК. Не вирішеними для Церков залишилися питання реституції церковних споруд і церковного майна, хоч держава демократизувала процес одержання релігійними спільнотами земельних ділянок, вирішила питання зменшення високих податків, оплати релігійними організаціями комунальних послуг тощо. Певні проблеми для нормального функціонування церковних структур створює висока політизація релігійного життя.

Загалом форма оприлюднення статистики релігійної мережі України нині така, що вона не дає можливості відслідкувати конфесійні зміни в стані протестантських спільнот і неорелігій і заважає глибинному вивченню релігійних процесів і тенденцій на теренах України.

Попри те, що як класики соціології, так і науковці, які займаються проблемами соціальної сутності релігії, робили акцент на консолідуючій її функції, та здатності бути об'єднуючим фактором, остання не завжди вписується в цю функціональність. Оскільки релігійні організації є не просто об'єднанням віруючих, але й людьми, які представляють різні соціальні групи та різні інтереси, релігія може в певних умовах виступати й дезінтегруючою силою, фактором притирічності та конфліктогенності.

Слід констатувати, на жаль, що релігійний конфлікт став історичною складовою, яка супроводжує релігійстворчий процес на всьому протязі його розвитку. Наявність конфліктності в релігійному середовищі як у світовому масштабі, так і в національних межах свідчить про невідповідність декларативних моральних цінностей їх практичним формам реалізації.